

TAMPEREEN YLIOPISTO

Essi Rönkkö

SUKUPUOLISUUS JA MASKULIINISUUDEN RAKENTUMINEN

ROOMAN VARHAISELLA KEISARIKAUDELLA

Historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2010

Tampereen yliopisto

Historiatieteen ja filosofian laitos

RÖNKKÖ ESSI: Sukupuolisuus ja maskuliinisuuden rakentuminen Rooman varhaisella keisarikaudella

Pro gradu -tutkielma, 79 s., 13 liites.

Yleinen historia

Joulukuu 2010

Opinnäytetyössäni tarkastelen sukupuolisuuden ja maskuliinisuuden määrittelyyn liittyvää retoriikkaa Rooman varhaisen keisarikauden julkisissa diskursseissa. Työ on diskurssianalyysiin perustuva tapaustutkimus (*case study*), jonka aineistona ovat Gaius Suetonius Tranquilluksen kirjoittamat elämäkertateokset. Suetoniuksen sukupuoliretoriikasta ei ole aikaisemmin tehty kokonaisvaltaista tutkimusta. Työssä kiinnitän huomiota etenkin vahvasti sukupuolittuneella asteikolla toimivien fysiognomian teorioiden tekstin tulkinnoille tarjoamiin näkökulmiin. Työn analyysiosuudessa pohdin aluksi Suetoniuksen tapaa käyttää henkilöiden sukupuoliasteikolla arvioitua ulkonäköä heidän luonteensa kuvaamiseen. Käsittelen myös elekielen, puheen ja pukeutumisen sukupuolikoodeja sekä sukupuolikäyttäytymisen kuvauksia ja niihin läheisesti liittyviä maskuliinisuuden rajojen määrittelyn diskursseja. Käsittelen kootusti myös naisten roolin Suetoniuksen sukupuoliretoriikassa. Lopuksi analysoin vallan ja sukupuolisuuden retorista suhdetta sekä sukupuolinnarratiivien vertauskuvallisuutta.

Tutkimukseni perusteella yksilön luonnetta, ulkonäköä, käytöstä ja elekieltä arvioitiin roomalaisessa retoriikassa usein sukupuolisuuteen perustuvalla asteikolla. Merkitysjärjestelmä perustui maskuliinisuuden ja feminiinisuuden dikotomiaan. Ulkonäöllä ja sukupuolikäyttäytymisellä onkin teksteissä selvästi metonymisiä merkityksiä: yksilöiden maskuliiniset hyveet ja feminiiniset paheet ruumiillistuvan yksilön ulkonäössä, pukeutumisessa, eleissä ja sukupuolikäyttäytymisessä. Fysiognomian käsikirjoissa esitellyt ulkonäön, sukupuolisuuden ja luonteen yhteyksiä käsittelevät teoriat auttavat ymmärtämään paremmin kuvausten retoriikkaa: kun tekstien narratiiveja tarkastellaan tässä valossa ja verrataan edelleen keisarien sosiaalisiin ja poliittisiin tekoihin, asettuvat ne loogiseksi osaksi keisarien luonnekuvausta. Keisarielämäkerroissa hallitsijoista piirtyvät kuvaukset noudattelevat historiankirjoituksessa iskostuneita luonnekarikatyyrejä: keisarisarjan epänymymin Caesarin tapa haastaa roomalaisessa kulttuurissa maskuliinisuudelle määriteltyjä toimintamalleja normeihin sopimattomalla käytöksellään, mikä vertautuu selvästi tämän ennennäkemättömään röyhkeyteen politiikassa. Augustus puolestaan esiintyy teksteissä sekä sukupuoliasteikolla arvioidulta luonteeltaan että hallintotavaltaan esimerkillisenä yksilönä. Tiberius, Nero, Caligula ja Domitianus näyttävät puolestaan teksteissä esimerkkeinä feminiinisistä miehistä ja huonoista hallitsijoista. Suetoniuksen sukupuoliretoriikan tarkastelu tukee tutkimusperinteessä esitettyä tulkintaa, jonka mukaan Suetoniuksen ihaili ennen kaikkea Augustusta ja jakoi tämän arvomaailman.

Sukupuolikäyttäytymisen alalla biologinen sukupuoli ei vaikuta olleen seksuaalimoraalin kannalta keskeinen kysymys: toiminnan hyväksyttävyys riippui pikemminkin siitä, toimiko yksilö tilanteessa aktiivisessa vai passiivisessa asemassa. Roomalaisen sukupuolimoraalin on tulkittu rakentuneen yksinomaan tämän dikotomian pohjalle. Tässä järjestelmässä mieltymystyytit olivat tiukasti sidottuja maskuliinisuuden ja feminiinisuuden asteikkoon: aktiivisen roolin omaksunut henkilö määriteltiin sukupuoleen katsomatta maskuliiniseksi osapuoleksi ja passiiviseen asemaan ruumiinsa alistava henkilö feminiiniseksi. Sukupuolikäyttäytyminen nähtiin roomalaisessa kulttuurissa osana henkilön sosiaaliseen asemaan liittyvää käyttäytymiskoodia. Suetoniuksen retoriikan analyysi tukeekin vahvasti konstruktivistisen tutkimusperinteen näkemyksiä sukupuolisuudesta sosiaalisena rakenteena.

Maskuliinisuuteen kuului olennaisesti kyky hillitä libidoa; naisille ominaiseksi piirteeksi luokiteltiin puolestaan juuri kohtuuttomuus ja kyvyttömyys itsehillintään (*impotentia*) – niin sukuvietin kuin kaiken muunkin suhteen. Kohtuuttomuuden, naismaisuuden ja passiivisuuden vahvat semanttiset yhteydet roomalaisessa kulttuurissa synnyttivät metonymian päättelyketjun, missä syyllistyminen yhteen tähän topokseen kuuluneista paheista altisti syytteille myös muiden osalta. Kreikkalais-roomalaisessa kirjallisessa kulttuurissa etenkin vierasmaalaisuus miellettiin usein feminiinisenä ominaisuutena. Keisarikauden Roomassa etenkin kreikkalaisuuteen liitettiin perinteisesti naismaisten ominaisuuksien metonyminen merkitysketju, missä ylensyönti, humaltuminen, tanssi, laulu ja moraaliton sukupuolikäyttäytyminen liitettiin tiiviisti toisiinsa. Niinpä termi ”naismainen” (*femininus*) saattoi retoriikassa toimia eräänlaisena lyhenteenä kaikkien tuntemalle joukolle siihen liitettyjä paheita. Vaatimattomuus ja itsehillintä luettiin puolestaan maskuliiniseksi ihanteiksi, joihin tuli pyrkiä kaikissa tilanteissa. Ilmiön taustalla on helppo nähdä diskurssi, jossa argumentit korkeamman moraalin maskuliinisesta luonteesta toimivat kreikkalais-roomalaisen kulttuurin patriarkalisuutta oikeuttavina tekijöinä.

Suetoniuksen sukupuolisuutta määrittelevä retoriikka liittyy lähes yksinomaan teosten kohdehenkilöinä olleiden miesten ominaisuuksien arviointiin; teksteissä esiintyy vain harvoin naisia. Tämä johtuu ennen kaikkea hänen valitsemastaan tyyli- ja aihepiiristä. Suetonius on kiinnostunut naisten kuvaamisesta ainoastaan sikäli, kun he lisäävät jotain kohdehenkilön muotokuvan luomiseen. Lisäksi miesten keskinäisessä puheessa naisellisuuden käsitteitä käytetään miehisyyden rajojen piirtämiseen; kyse on rooliodotusten määrittelystä toiseuden käsittein. Miesten välisessä diskurssissa ”miehekäs” on usein synonyymi ”hyveelliselle”, eikä sillä ole välttämättä mitään tekemistä varsinaisen sukupuolisuuden kanssa. Kuvattaessa miehen naismaisia ominaisuuksia ei varsinaisesti kerrota mitään naisista, vaan pikemminkin siitä, kuinka kohdehenkilö onnistuu täyttämään kulttuurin miesten toiminnalle asettamat kriteerit. Antiikin vahvasti visuaalisessa kulttuurissa maskuliinisuus oli aina suorituskeskeistä, performatiivista *toimintaa*. Se oli jatkuvasti esitteillä ja arvioinnin kohteena.

Miesten välisessä julkisessa keskustelussa valtasuhteista puhuttiin usein sukupuolisuhteisiin viittaavin metaforin. Myös keisarien sukupuolikäyttäytymistä kuvaavissa kertomuksissa ja karskissa kielenkäytössä oli todennäköisesti osittain kyse abstraktien valtasuhteiden ja sosiaalisen stratifi- kaation käsittelemisestä sukupuolisuhteiden termin.

Avainsanat:

Suetonius, maskuliinisuus, sukupuoliretoriikka, fysiognomia, Polemon

SISÄLLYS

1. Johdanto	1
1.1. Tehtävänasettelu	1
1.2. Sukupuoli historiantutkimuksen kohteena	4
1.3. Lähteet	8
1.4. Gaius Suetonius Tranquillus	14
2. Sukupuolittunut ruumis ja luonne	19
3. Sukupuolisuus elekielessä ja puheessa	29
4. Kauneudenhoidon ja pukeutumisen sukupuolikoodit	33
5. Sukupuolikäyttäytyminen ja maskuliinisuuden rajat	37
6. Naisten sukupuolisuus	50
7. Sukupuolidiskurssit ja valta	54
8. Sukupuoliretoriikan vertauskuvallisuus	57
9. Päätelmät	65
Alkuperäislähteistä käytetyt editiot	70
Kirjallisuus	71
LIITE 1. Kaavio: Keisarien hallintokaudet ja kirjoittajien arvioidut elinajat	
LIITE 2. Kartta: Hippo Regius ja Rooma	
LIITE 3. Ulkonäön kuvaukset Suetoniuksen keisarielämäkerroissa	
LIITE 4. Remmius Palaemonin elämäkerta	
LIITE 5. Kaavio: <i>Divus Augustus</i> ja fysiognomian maskuliininen ihmistyyppi	
LIITE 6. Kaavio: <i>Caligula</i> , <i>Nero</i> ja fysiognomian feminiininen ihmistyyppi	

1. Johdanto

Vastaus kysymyksiin siitä, mitä on olla ”mies” tai ”nainen” ei ole koskaan kulttuurisesti neutraali, vaan sukupuolisuudelle annetut merkitykset ovat sosiaalisesti määrittyviä – ja siten myös ajassa muuttuvia ilmiöitä.¹ Niiden kokemiseen vaikuttavia tekijöitä saattaa olla mahdotonta määritellä lopullisesti, mutta tutkimalla niiden toimintaa menneisyyden kulttuureissa voidaan oppia ymmärtämään paremmin ilmiön luonnetta.

1.1. Tehtävänasettelu

Opinnäytetyössäni tarkastelen sukupuolisuutta ja maskuliinisuuden määritelmiä antiikin roomalaisen yläluokan keskuudessa analysoimalla Gaius Suetonius Tranquilluksen kirjoittamia elämäkertateoksia. Työni on diskurssianalyysiin perustuva tapaustutkimus (*case study*), jonka aineistoksi olen valinnut Suetoniuksen elämäkertateokset niiden runsaan sukupuoliretoriikan perusteella. Diskurssianalyysin näkökulmasta kieli on ennen kaikkea sosiaalista todellisuutta rakentava ja moniulotteinen merkitysjärjestelmä, jossa on useita toisiinsa kietoutuvia elementtejä. Merkitysjärjestelmät rakentuvat lukuisista erilaisista sosiaalisista käytännöistä, eikä niitä ei ole välttämätöntä ymmärtää vain sanojen ja lauseiden systeemeiksi, vaikka sosiaalinen vuorovaikutus onkin useimmiten verbaalista. Kyse on myös siitä *miten* kieltä käytetään ilmaisemaan asioita ja *miten* asioita ja ilmiöitä tuotetaan.² Tutkielmassani pohdin sukupuolisuuteen liittyviä merkitysjärjestelmiä ja niiden taustalla olevaa sosiaalista todellisuutta kirjallisuuden analyysin avulla.

Tarkoitukseni ei ole laatia tutkimusta naisten tai miesten ”asemasta” tai rooleista antiikin kulttuurissa. En pyri myöskään opinnäytteessäni etsimään sukupuoliretoriikan suuria linjoja vertailemalla eri kirjoittajien eri aikoina kirjoittamia tekstejä toisiinsa, vaan tutkin roomalaisten miesten sukupuolisuuskäsityksiä analysoimalla maskuliinisuuden määrittelyyn liittyneitä diskursseja mahdollisimman monipuolisesti niin kuin ne ilmenevät yhden kirjoittajan tuotannossa. Keskittämällä huomioni yhteen kirjoittajaan ja hänen tekstiensä sukupuoliretoriikan syntyolosuhteiden ymmär-

¹ Ks. esim. Walters 1997, s. 30, 32; Williams 2010, s. 13.

² Jokinen & Juhila & Suoninen 1993a, s. 24, 27.

tämiseen onnistun kiinnittämään riittävästi huomiota tekstin historialliseen kontekstointiin ja lähdekritiikkiin.

Suetoniuksen sukupuoliretoriikasta³ ei ole aikaisemmin tehty kokonaisvaltaista tutkimusta. Varsinkin vahvasti sukupuolittuneella asteikolla toimivien fysiognomian teorioiden tulkintaan tarjoomat näkökulmat ovat pitkään kaivanneet järjestelmällistä analyysiä: teorioiden vaikutuksesta elämäkertoihin on tehty huomioita,⁴ mutta tekstejä ei ole analysoitu fysiognomian käsikirjoissa muotoiltujen sukupuolisuusnäkemysten valossa. Työssäni otan etenkin tämän näkökulman huomioon. Miten Suetonius käyttää sukupuoliterminologiaa? Mitä olivat miesten ”sukupuolityypilliset” ominaisuudet esimerkiksi ulkonäössä, elekielessä ja käytöksessä? Missä kulkevat maskuliinisen sukupuolikäyttäytymisen rajat? Entä arvioidaanko naisia samalla asteikolla kuin miehiä? Jatkokysymykseni liittyvät sukupuolidiskurssien funktioon Suetoniuksen tekstissä: minkälaisia retorisia tehtäviä sukupuolinarratiivit täyttävät Suetoniuksen tekstissä? Analyysissäni kiinnitän huomiota erityisesti tapoihin, joilla Suetonius käyttää sukupuoliattribuutteja ja -käyttäytymistä metonymisest, eli keinona viitata saman yksilön muihin, roomalaisessa kulttuurissa sukupuolisuuteen läheisesti liitettyihin ilmiöihin. Pohdin myös, onko sukupuolinarratiiveilla laajempia metaforisia merkityksiä.

Koska tekstit ovat poikkeuksetta miesten elämäkertoja, on niissä luonnollisesti kyse ennen kaikkea miesten kuvauksista. Tämä näkyy myös työni rakenteessa: suurin osa tutkimuskysymyksistä käsittelee miehiin ja maskuliinisuuteen liitettyjä käsityksiä ja asenteita. Tutkimusperinteen ja lähteiden esittelyn jälkeen erittelen lyhyesti tekstien kulttuurista kontekstia valottamalla ensin niiden kirjoittajan elämästä tunnettuja tosiseikkoja ja tekstin tyyllilajiin, sisältöön ja rakenteeseen liittyviä kysymyksiä. Työn analyysiosuudessa pohdin aluksi Suetoniuksen tapaa käyttää henkilöiden sukupuoliasteikolla arvioitua ulkonäköä heidän luonteensa kuvaamiseen. Seuraavaksi tarkastelen elekielen, puhetyyliä ja pukeutumisen sukupuolikodeja sekä sukupuolikäyttäytymisen kuvauksia ja niihin läheisesti liittyviä

³ Sukupuoliretoriikalla tarkoitan tässä tutkimuksessa kirjoittajan sukupuolisuuteen liittyviä ilmaisuja ja kerronnallisia tapoja. Sukupuolisuuteen liittyviksi käsitän kaikki maskuliinisuuden ja feminiinisuuden merkityksiä määrittelevät ilmaukset ja narratiivit.

⁴ Aiheesta tarkemmin luvussa 1.2.

maskuliinisuuden rajojen määrittelyn diskursseja. Käsittelen kootusti myös naisten roolin Suetoniuksen sukupuoliretoriikassa. Lopuksi pohdin sukupuolidiskurssin metonymisyyttä ja metaforisia ulottuvuuksia Suetoniuksen retoriikassa.

Vaikka suurin osa Suetoniuksen tekstien sukupuoliretoriikasta liittyy tiiviisti elämäkertojen päähenkilöiden kuvauksiin, ovat tutkimukseni kannalta yhtä lailla oleellisia myös esimerkit muiden teksteissä esiintyvien henkilöiden sukupuolisuudesta. Tutkielmassani pyrin siis tarkastelemaan sukupuolisuuteen liittyviä retorisia rakenteita yleisellä tasolla. Analyysin tuloksena toivon valottavani edelleen sukupuolisuuteen liittyneitä käsityksiä ja asenteita Rooman yläluokan miesten keskuudessa keisarikauden ensimmäisellä vuosisadalla ja toisen vuosisadan alussa.⁵

Sukupuolisuuteen liittyy tiiviisti myös seksuaalisuuden käsite. Pyrin kuitenkin välttämään seksuaalisuus-termin käyttöä siihen liittyvien modernien ajatusmallien ja psykologisten konnotaatioiden vuoksi.⁶ Anakronismien minimoimiseksi viitataan ”ihmisen erogeenisiin alueisiin ja toimintoihin liittyvään käyttäytymiseen”⁷ sen sijaan suomen kielen termillä *sukupuolikäyttäytyminen*, koska se on työni edetessä osoittautunut käsitteellisesti sopivammaksi tavaksi kuvata antiikin kulttuurien ilmiöitä. Useat tutkijat ovat lisäksi todenneet, että antiikin kulttuureissa seksuaaliset mieltymystyypit perustuivat aktiivisuuteen ja passiivisuuteen, ei kumppanin biologiseen sukupuoleen.⁸ Tämä tekee etenkin ”heteroseksuaalisuuden” ja ”homoseksuaalisuuden” käsitteiden käytön ongelmalliseksi. Tästä syystä vältän myös operoimista ”heteroseksuaalisuuden” ja ”homoseksuaalisuuden” akselilla omassa argumentoinnissani. Tutkimusperinteessä käydyt keskustelut huomioon ottaen on kuitenkin syytä

⁵ Tällaista sukupuolisuutta koskeviin ihanteisiin ja asenteisiin kohdistuvaa analyysiä voidaan kutsua myös mentaliteetin tutkimiseksi. Häggman 1996, s. 46.

⁶ Käsitteen ongelmallisuuden on kenties selkeimmin perustellut David M. Halperin vuonna 1990 julkaistussa teoksessaan *One Hundred Years of Homosexuality and Other Essays on Greek Love*. Tämän sukupuolisuuden sosiaalista ulottuvuutta korostavan näkökannan mukaan seksuaalisuus ei ole historiallisesti neutraali termi, vaan modernille, freudilaisen ajattelun läpitunkemalle länsimaiselle kulttuurille ominainen tapa tulkita ja hahmottaa ihmisenä olemisen kokemusta. Aiheesta tarkemmin luvussa 1.2.

⁷ Halperin et al. 1990b, s. 3.

⁸ Ks. esim. Edwards 1993, s. 75; Halperin 2003, s. 131–132; Joshel 1997, s. 223; Lilja 1983, s. 122; Skinner 1997, s. 4; Walters 1997, s. 30; Williams 2001, s. 4–9.

tarkkailla jälkiä tällaisiin kategorioihin perustuvien ajatusmallien esiintymisestä aineistossa.⁹

1.2. Sukupuoli historiantutkimuksen kohteena

Keskustelu sukupuolihistoriasta – siitä, ”miten tietty ihmisjoukko tiettyä aikana ajattelee miesten ja naisten luonteesta ja käyttäytymisestä”¹⁰ alkoi kehittyä sosiaaliantiantutkimuksen vana-vedessä vastapainona perinteisen historiantutkimuksen kiinnostuksenkohteille. Sukupuolitutkimuksen (*gender studies*) näkökulmat ovat olleet vahvasti esillä myös antiikintutkimuksessa 1970-luvulta lähtien. Ensimmäiset merkittävät askeleet otettiin modernin feministisen historiantutkimuksen toimesta. Tunnetuimmat monografiat ovat Sarah B. Pomeroy’n pioneerityön maineessa oleva *Goddesses, Whores, Wives, Slaves: Women in Classical Antiquity*¹¹ vuodelta 1975 sekä Suzanne Dixonin, Susan Treggiarin ja Jane B. Gardnerin lukuisat, lähinnä lainsäädännön ja perheen kautta naisnäkökulmaa antiikissa valottaneet julkaisut.¹² Näiden naisten asemaa pohtineiden tutkimusten ohella alettiin pian kiinnostua myös yleisemmin maskuliinisuuteen ja feminiinisyyteen liitetystä merkityksistä.¹³

Sukupuolikäyttäytyminen pysyi antiikintutkimuksen piirissä pitkään joko lääketieteen erikoistutkijoiden tai erikoistuneiden keräilijöiden marginaalisena aihepiirinä. Nämä tahot keräsivät paljon kiinnostavaa materiaalia, mutta töillä oli hyvin vähän tekemistä modernin sukupuolitutkimuksen kanssa – puhumattakaan historiantutkimuksen valtavirrasta.¹⁴ Sukupuolihistorian alalla keskityttiin puolestaan aluksi miesten ja naisten erillisten elinpiirien ja niiden rajojen määrittelemiseen: tutkimusten keskiössä olivat julkinen tila miesten maailmana ja naisten eristetty elinpiiri kodin yhteydessä. Tilanne muuttui radikaalisti 1970-luvun lopussa – ei vähiten Michel Foucault’n kuu-

⁹ Seksuaalisuuskeskustelu; ks. esim. Skinner 1997, s. 7.

¹⁰ Henderson 1988, s. 1250.

¹¹ Schocken Books, New York.

¹² Esim. Suzanne Dixon, *The Roman Mother*. University of Oklahoma Press, Norman 1988; Jane F. Gardner, *Family and Familia in Roman Law and Life*. Clarendon Press, Oxford 1998; Susan Treggiari, *Roman Marriage: Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*. Clarendon Press, Oxford 1991.

¹³ Ks. esim. Golden & Toohey 2003, s. 2; Skinner 2005, s. 4–8; Wiesner-Hanks 2001, s. 208.

¹⁴ Golden & Toohey 2003, s. 2.

luisan *Histoire de la sexualité* -trilogian¹⁵ herättämän keskustelun ansiosta.¹⁶ Foucault'n teorian mukaan seksuaalisuuden käsite syntyi vasta 1800-luvun länsimaaisessa kulttuurissa ja johti oletuksiin seksuaalisuudesta ihmisen psykofyysisenä ominaisuutena, joka luo yksilölle erillisen ”seksuaali-identiteetin.” Niinpä sitä on käsiteltävä ennen kaikkea modernin yhteiskunnan erityisilmiönä – ei kulttuurisesti neutraalina ihmisen ominaisuutena. Argumentaatiossaan hän käytti esimerkkinään erityisesti antiikin kreikkalaista kulttuuria. Perinteikäs antiikintutkimus nousi yhtäkkiä yhteiskunnallisen keskustelun keskiöön, missä vilkkain sananvaihto käytiin juuri sukupuolirooleja sivuavista seksuaalihistorian kysymyksistä. Tutkimuksissa huomiota kiinnitettiin ennen kaikkea kahteen ilmiöön, joiden osalta antiikin kulttuurien sukupuolijärjestelmät näyttävät olleen hyvin erilaisia verrattuna nykyiseen länsimaalaiseen käsitejärjestelmään: Ensinnäkin sukupuolisuhteet rakentuivat sekä kreikkalaisessa että roomalaisessa maailmassa hierarkkisesti. Toiseksi sukupuoliroolit eivät olleet sidottuja yksilön fyysiomiaan, vaan passiivisessa asemassa olevan kumppanin ”feminiinisyys” ja aktiivisen kumppanin ”maskuliinisuus” liitettiin pikemminkin sosiaaliseen statukseen kuin biologiseen sukupuoleen.¹⁷

Foucault'laisen koulukunnan näkemystä seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden sosiaalisesta rakentumisesta kutsutaan myös konstruktionistiseksi teoriaksi. David M. Halperinin, John J. Winklerin ja Froma I. Zeitlinin toimittaman, vuonna 1990 ilmestyneen kokoomateoksen *Before Sexuality: the Construction of Erotic Experience in the Ancient Greek World* esseissä lähestytään antiikin kreikkalaista seksuaalikulttuuria juuri sukupuolikäyttäytymisen sosiaalista ulottuvuutta korostaen. Muutamia vuosia myöhemmin ilmestyneessä Judith P. Hallettin ja Marilyn B. Skinnerin toimittamassa kokoelmassa *Roman Sexualities* tarkastellaan vuorostaan roomalaista maailmaa keskittyen erityisesti sukupuolen ja ruumiin käsitteisiin. Monipuolisimmin roomalaisessa kulttuurissa sukupuolikäyttäytymisen ja maskuliinisuuteen liittyneitä käsityksiä on analysoinut Craig A. Williams vuonna 1999 julkaistussa monografiassaan *Roman Homosexuality*.¹⁸ Marilyn Skinner kokosi alan tutkimustuloksista ensimmäisen yleisesityksen *Sexuality in Greek and Roman Culture*

¹⁵ M. Foucault, *Histoire de la sexualité*: vol. 1: *La volonté de savoir* (1976); vol. 2: *L'usage des plaisirs*, (1984); vol. 3: *Le souci de soi*, (1984), Gallimard, Paris.

¹⁶ Foucault rakensi työssään olennaisesti Kenneth J. Doverin 1960- ja 1970-luvuilla tekemän pioneerityön pohjalle. Doverin pääteos *Greek Homosexuality* julkaistiin vuonna 1978 (Harvard University Press, Cambridge).

¹⁷ Golden & Toohey 2003, s. 6–7; Halperin 2003, s. 131; Skinner 1996, passim.; Skinner 2005, s. 6–16; Wyke 1998, s. 1.

¹⁸ Oxford University Press, Oxford. Teoksesta ilmestyi toinen, parannettu painos vuonna 2010.

vuonna 2005.

Ihmisen sukupuolisuus ja seksuaalisuus voidaan käsittää myös sisäsyntyisinä ja luonnollisina ilmiöinä. Nämä freudilaiseen ajatteluun perustuneet essentialistiset teoriat hallitsivat keskustelua viime vuosisadan puolivälissä ja vaikuttavat edelleen voimakkaasti.¹⁹ Etenkin feministisen tutkimussuuntauksen piirissä on esitetty voimakkaitakin mielipiteitä näkökannan puolesta. Koulukunnan tunnetuin ja vaikutusvaltaisin edustaja antiikintutkimuksen piirissä on Amy Richlin, jonka vuonna 1983 julkaistu *The Garden of Priapus: Sexuality and Aggression in Roman Humor* on edelleen alan kommentoiduimpien ja viitatuimpien teosten joukossa.²⁰ En ota työssäni lähtökohdaisesti kantaa ilmiön ontologiseen luonteeseen; tutkimuskohteenani ovat sukupuolisuuden kulttuuriset tulkinnat, jotka ovat historiallisia riippumatta siitä onko sukupuoli pohjimmiltaan sisäsyntyinen vai sosiaalinen ilmiö.

Roomalaisen sukupuolihistorian tutkimuksessa aikalaiskirjallisuus muodostaa luonnollisesti keskeisimmän lähdeaineiston. Pitkään tutkimusten näkökulmaksi valikoitui naisten esittäminen kirjallisissa teksteissä. Näistä hyvä esimerkki on Gunhild Vidénin teos *Women in Roman Literature* vuodelta 1993, jossa hän kuvailee varhaisen keisarikauden kirjallisuudessa esiintyviä naishahmoja ja heihin liittyviä kertomuksia.²¹ Riikka Hälikän artikkeli *Discourses of Body, Gender and Power in Tacitus* tarjoaa etenkin johdanto-osuudessaan mielenkiintoisia huomioita aihepiirin tutkimuksesta, mutta hänkin keskittyy analyysiosuudessaan naisnäkökulman pohtimiseen.²² Filologisesta näkökulmasta aihetta tarkastelee Francesca Santoro L'Hoir erittelemällä sukupuolitermien retorisia käyttötapoja vuonna 1992 julkaistussa tutkimuksessaan *The Rhetoric of Gender Terms: 'Man' and 'Woman', and the Portrayal of Character in Latin Prose*.²³ Rebecca Langlands pyrkii puolestaan tarjoamaan yhteiskunnallisten hierarkioiden varaan rakentuville sukupuolijärjestelmän teorioille vaihtoehtoisen näkökulman erittelemällä roomalaisen seksuaalimoraalin käsitteistöä

¹⁹ Skinner 2005, s. 8.

²⁰ Yale University Press, New Haven. Teoksesta ilmestyi parannettu painos vuonna 1992.

²¹ Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg.

²² Setälä et al. 2002, s. 75–104.

²³ Brill, Leiden.

teoksessaan *Sexual Morality in Ancient Rome* (2002).²⁴

Kaunokirjallisten tekstien ja historiankirjoituksen lisäksi antiikin tieteelliset tekstit tarjoavat paljon yksityiskohtaista tietoa sukupuolijäittelystä. Etenkin filosofia ja lääketiede sisältävät määrittelyjä sukupuolten luonteesta ja rooleista. Erityisen mielenkiintoisen näkökulman aiheeseen tarjoaa lääketieteelle ja retoriikalle sukua oleva fysiognomia (kreik. *φυσιογνωμονικά*, lat. *physiognomonía*), jonka juuret olivat kreikkalaisessa filosofiassa.²⁵ Tämä etenkin Suetoniuksen kaudella suosiotaan lisännyt oppi pyrki arvioimaan yksilöiden luonnetta ulkonäön ja käyttäytymisen perusteella. Arviointiasteikko oli vahvasti sukupuolittunut, ja perustui maskuliinisten ja feminiinisten ominaisuuksien dikotomiaan. Sukupuolisuuden arkkityyppejä luonnostellessaan fysiognomit noustavat näkyville ajattelumalleja, joita harvoin muotoillaan yksityiskohtaisesti muussa kirjallisuudessa.²⁶ Näiden uskomusten vaikutusta keisarikauden elämäkertakirjallisuuden ulkonäkökuvauksiin pohti muun muassa Elizabeth C. Evans jo viime vuosisadan alkupuolella.²⁷ Sittenkin ilmiön ovat huomioineet teoksissaan esimerkiksi fysiognomiaa tutkineet Jaś Elsner ja Tamsyn S. Barton sekä Suetonius-tutkijat Andrew Wallace-Hadrill ja D. Wardle.²⁸ Sukupuolitutkimuksen näkökulmasta ilmiöön kiinnitti ensimmäisenä huomiota Maud Gleason vuonna 1990 ilmestyneessä artikkelissaan *The Semiotics of Gender: Physiognomy and Self-Fashioning in the Second Century C.E.* ja viisi vuotta myöhemmin ilmestyneessä 1995 monografiassaan *Making Men: Sophists and Self-Presentation in Ancient Rome*.²⁹ Myös Dominick Montserrat sivuaa aihetta vuoden 1998 teoksessaan *Changing Bodies, Changing Meanings: Studies on the Human Body in Antiquity*³⁰ sekä kaksi vuotta myöhemmin

²⁴ Cambridge University Press, West Nyack.

²⁵ Pythagorasta pidettiin yleisesti ilmiön keksijänä, mutta muun muassa Galenos mainitsee Hippokrateen luoneen alan tieteellisen perustan. Myös Aristoteles käsitteli fysiognomiaa useissa teksteissään. Arist. [*Phgn.*] 805a; Gal. *De loc. aff.* 2.636–638; Hippoc. *Nat. puer.* 6, 7.479. Evans 1950, s. 277. Antiikin alkuperäistekstien viittauksissa seuraan *The Oxford Classical Dictionary*n 3. painoksen vakiintunutta lyhennekäytäntöä, niiltä osin kuin esimerkki on annettu. S. Hornblower & A. Spawforth (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, (3rd ed.) Oxford University Press, Oxford 1996.

²⁶ Gleason 1990, s. 390, 392.

²⁷ *Roman Descriptions of Personal Appearance* (1935), *The Study of Physiognomy in the Second Century A.D.* (1941) ja *Physiognomics in the Ancient World* (1969).

²⁸ Canter 1928, passim; Barton 1994, s. 56–58; Elsner 2007, s. 206; Evans 1935, 1941, 1969, passim; Wallace-Hadrill 1983, s. 197; Wardle 1994, s. 324–325, 327–329.

²⁹ Ks. erit. s. 55–81.

³⁰ Routledge, London.

ilmestyneessä artikkelissaan *Reading Gender in the Roman World*.³¹ Etenkin Suetoniuksen ulkonäkökuvauksissa on todettu olevan selviä yhteyksiä fysiognomian teorioihin. Tämän näkökulman merkitystä Suetoniuksen sukupuoliretoriikan tulkinnoille ei ole kuitenkaan huomioitu yhdessäkään tutkimuksessa.

Suetoniusta ja tämän tuotantoa on tutkittu niin kielitieteen kuin historiantutkimuksenkin näkökulmista monipuolisesti. Ensimmäisen laajan tutkimuksen julkaisi vuonna 1900 ranskalainen filologi Alcibide Macé otsikolla *Essai sur Suétone*.³² Hänen jälkeensä Suetonius-tutkimukset rajoittuivat pitkään lähinnä käännöksiin ja kommentaareihin sekä muutamaa hänen töitään sivuavaan artikkeliin;³³ seuraavat auktorin tuotantoa kokonaisvaltaisesti käsitelleet teokset ilmestyivät vasta 1980-luvulla. Klassillisten kielten tutkija ja sosiaalishistorioitsija Andrew Wallace-Hadrill tarkastelee vuonna 1983 ilmestyneessä teoksessaan *Suetonius: The Scholar and His Ceasars* Suetoniusta sosiaali- ja aatehistoriallisessa kontekstissaan. Julkaisu on edelleen perinpohjaisin analyysi Suetoniuksesta ja tämän tuotannosta.³⁴ Samana vuonna monografiansa *Suetonius* julkaissut Barry Baldwin on lennokas kirjoittaja, muttei yllä argumentaatioissaan Wallace-Hadrillin tasolle.³⁵ Yksittäisten elämäkertojen lukuisista filologisista ja historiallisista kommentaareista tuorein on Hurleyn *Suetonius: Diius Claudius* vuodelta 2001.³⁶ Suetoniuksen tuotannosta ei ole julkaistu yhtään perusteellista tutkimusta sukupuolihistorian näkökulmasta.

1.3. Lähteet

Tutkimukseni keskeisimmän lähdeaineiston muodostaa Suetoniuksen pääteoksena pidetty *De vita Caesarum*. Teossarja käsittää prinsipaatin ensimmäisten yksinvaltioiden elämäkerrat Julius Caesarista Domitianukseen saakka. Teksti on jaettu kahdeksaan kirjaan: Julio-Claudiuksille on

³¹ Huskinson (ed.) 2000, 153–181.

³² Fontemoing, Paris.

³³ Muista Suetoniusta kommentoineista tutkimuksista mainittakoon Ruth Bertha Hoffsten opinnäytetyö *Roman Women of Rank of the Early Empire in Public Life as Portrayed by Dio, Paternulus, Suetonius, and Tacitus* vuodelta 1939 (University of Pennsylvania) sekä Elizabeth Evansin artikkelit vuosilta 1935, 1941 ja 1969.

³⁴ Duckworth, London.

³⁵ Adolf M. Hakkert, Amsterdam. Samana vuonna ilmestyi myös kolmas Suetonius-tutkimus, Lucas de Coninckin *Suetonius en de archivalia* (Fontemoing, Bruxelles), jota en kuitenkaan ole pystynyt käyttämään työssäni.

³⁶ American Classical Studies 32. Scholars Press, Atlanta.

omistettu jokaiselle omansa, vuoden 69 sisällissodan aikana vallassa olleet Otho, Galba ja Vitellius käsitellään seitsemännessä ja Flaviukset Vespasianus, Titus ja Domitianus, kahdeksannessa. Teos on säilynyt lähes kokonaisuudessaan: vain ensimmäisen kirjan alku esipuheineen on kadonnut. Tekstien julkaisuajankohdasta ja -järjestyksestä on käyty paljon keskustelua. Yleisimmän käsityksen mukaan niiden ilmestyminen osui todennäköisimmin Hadrianuksen kauden ensimmäiselle vuosikymmenelle (noin 118–128) ja osat julkaistiin mahdollisesti sarjana.³⁷

Keisarielämäkertoista tuli hyvin suosittu teos ja se sai pian myös jäljittelijöitä: Marius Maximus (noin 165–230) jatkoi Suetoniuksen jalanjäljissä kirjoittamalla seuraavien 12 keisarin sittemmin kadonneet elämäkerrat Nervasta Elagabalukseen kolmannen vuosisadan alkupuolella. Teoksesta on säilynyt osia 300-luvulla kootuissa, *Historia Augusta* -nimellä tunnetuissa keisarielämäkertoissa, joissa sarja jatkuu Hadrianuksesta 200-luvun loppupuolelle, Carinukseen saakka. Myös keskiaikaisessa kirjallisuudessa, kuten Einhardin Kaarle Suuren elämäkerrassa, on havaittu merkkejä Suetoniuksen vaikutuksesta. Tekstin vanhin säilynyt käsikirjoitus, *codex Memmianus*, on 800-luvun lopulta.³⁸ Renessanssin ajalta säilyneiden kopioiden suuren määrän perusteella voidaan päätellä, että teos tuli 1400-luvun loppupuolelta lähtien yhä laajempaan levitykseen. Tekstin standardieditio on alun perin vuonna 1907 julkaistu Maximilian Ihmin tekstilaitos.³⁹ Käytän tutkielmassani Ihmin tekstin *Loeb Classical Library* -sarjassa julkaistua vuoden 1998 päivitettyä editiota⁴⁰.⁴¹

Suetonius julkaisi urallaan myös muutamia muitakin elämäkertoja, kuten esimerkiksi sittemmin kadonneet teokset kuninkaista (*De regiis*) ja kuuluisista prostituoiduista (*Peri episemon pornon*) sekä ilmeisen suosituksen, osittain säilyneen sarjan kirjallisen kulttuurin alalla ansioituneiden henkilöiden elämäkertoja, joka tunnetaan nimellä *Kuuluisien miesten elämäkertoja* (*De viris*

³⁷ Ks. liite 1. Tutkimusperinteessä esitetyt julkaisun ajoitukset: ks. Wallace-Hadrill 1983, s. 1.

³⁸ Käsikirjoitustraditio ks. esim. Bradley 1998, s. 27–30; Mooney 1930, s. 14, 44–49.

³⁹ M. Ihm, *C. Suetonii Tranquilli Opera, vol. I. de Vita Caesarum libri I–VIII*. Teubner, Leipzig (ed. minor) 1907, (ed. maior) 1908.

⁴⁰ J. C. Rolfe (ed.). *Suetonius*. With an English translation by J. C. Rolfe (rev.). Harvard University Press, Cambridge 1998.

⁴¹ Bradley 1998, s. 27, 31; Mooney 1930, s. 44–49.

illustribus). Sen julkaisun on arveltu sijoittuvan todennäköisesti aikaan ennen keisarielämäkertojen laatimista.⁴² Kokonaan näistä on säilynyt vain grammatiikan ja retoriikan opettajien elämäkertoja sisältänyt osa (*De grammaticis et rhetoribus*). Yhteensä jopa 100 osaa sisältäneeseen teokseen kuului näiden lisäksi runoilijoiden, oraattorien, historioitsijoiden ja filosofien elämäkertoja, joista ovat säilyneet vain Horatiuksen, Lucanuksen, Terentiuksen ja (osittain) Vergiliuksen elämäkerrat.⁴³ Näiden aitoudesta ja välittymisprosessissa tapahtuneista muutoksista on kuitenkin mahdotonta saada varmuutta.⁴⁴ Kirjailijaelämäkerrat ovat myös sekä pituudeltaan että käsittelyn yksityiskohtaisuuden suhteen huomattavasti keisarielämäkertoja suppeampia, ja sisältävät hyvin vähän sukupuolisuuteen liittyvää diskurssia. Ne muodostavat kuitenkin mielenkiintoisen vertailukohdan Suetoniuksen retoriikan analyysille. Keskeisimmät säilyneet osat sisältävästä *De grammaticis et rhetoribus* -osasta käytän tutkielmassani Robert A. Kasterin vuonna 1995 julkaisemaa tekstieditiota.⁴⁵

Suetoniuksen elämäkertoissa kuvattujen henkilöiden elinkaaret sijoittuvat yli 100 vuoden ajanjänteelle ensimmäiseltä vuosisadalta ennen ajanlaskun alkua toisen vuosisadan vaihteeseen.⁴⁶ Roomalaisen yhteiskunnan rakenteet kokivat näinä vuosikymmeninä perinpohjaisia muutoksia, eikä yksittäisten keisarien ote vallan kahvasta ollut usein kovin pitkäaikaista, saati vakaata laatua. Suetonius tarjoaa usein ainutlaatuista aineistoa Rooman kulttuurista näinä levottomina aikoina. Hän ei luonnollisesti ollut objektiivinen tietoa kerätessään, vaan hänen oma maailmankuvansa, tapahtumista kuluneet vuosikymmenet ja kirjoitushetken yleinen asenneilmasto vaikuttivat teoksen sisältöön. Claudiuksen ja Caligulan elämäkertojen kommentaarien kirjoittaja Donna W. Hurley tiivistää teosten syntyprosessin osuvasti: Suetonius asetteli huolellisesti kokoamansa tiedot luomaansa muottiin ja samalla ne suodattuivat hänen perimänsä arvojärjestelmän läpi.⁴⁷ Juuri tästä syystä keisarielämäkerrat ovat erinomaisen hedelmällinen lähde varhaisen keisarikauden sukupuolisuuskäsityksistä ja sukupuolisuuteen liittyneistä asenteista.

⁴² Wallace-Hadrill 1983, s. 7–8.

⁴³ Tiedot teoksen sisällöstä perustuvat ennen kaikkea Hieronymuksen eli Sophronius Eusebius Hieronymuksen 300-luvulla kirjoittaman Eusebioksen Kronikan latinankielisessä versiossa. Bradley 1998, s. 9; Kaster 1995, s. xxiii; Wallace-Hadrill 1983, s. 51.

⁴⁴ Bradley 1998, s. 9–10; Kaster 1995, s. xxiii; Wallace-Hadrill 1983, s. 50–51.

⁴⁵ R. A. Kaster (ed.) *C. Suetonius Tranquillus. De Grammaticis et Rhetoribus*. Edited with a translation, introduction, and commentary. Clarendon Press, Oxford 1995.

⁴⁶ Ks. liite 1.

⁴⁷ Hurley 2001, s. vii.

Jälkipolvien suhtautuminen Suetoniukseen on vaihdellut laidasta laitaan. Pitkään hänet tuomittiin lähinnä mekaaniseksi tiedonkerääjäksi verrattuna korkealentoisempaan tyyliin kirjoittaviin aikalaisiinsa Tacitukseen ja Plutarkhokseen.⁴⁸ Esimerkiksi Edwin Linkomies määrittelee tekstin suomenkielisen käännöksen vuoden 1929 esipuheessa Suetoniuksen taidokkaaksi, joskin hengettömästi kirjoittavaksi arkistomieheksi, joka ”sulloi elämäkertoihinsa kaiken aineksen, jonka uskoi valaisevan asianomaisen keisarin luonnetta, elämää ja toimintaa.”⁴⁹ Tekstissä vilisevät keisarien yksityiselämän anekdootit ovat herättäneet aina paljon huomiota ja ne ovat suhteellisen pienestä roolistaan huolimatta ansainneet Suetoniukselle maineen nk. juoruavan historiankirjoituksen isänä. Viime vuosisadan jälkipuoliskolla teksti alettiin nähdä uudessa valossa; huomattiin, että Suetoniuksen verrattain neutraali kirjoitustyyli ja historiankirjoittajista poikkeavat kiinnostuksenkohteet tekevät hänen tuotannostaan korvaamattoman arvokkaan lähteen etenkin kulttuuri- ja sosiaalishistoriantutkimukselle. Antikvaarisen lähestymistapansa vuoksi hänen tekstinsä tarjoaa runsaasti yksityiskohtaista tietoa elämänoloilta, joilta muuten on säilynyt vähän aineistoa. Tekstin kerroksista välittyy myös ennen kaikkea vihjeitä asenneilmastosta Rooman yläluokan keskuudessa toisen vuosisadan vaihteessa.⁵⁰

Antiikin roomalainen elämäkertakirjallisuus oli läheisessä suhteessa moniin lähilajeihin, kuten filosofiaan, poliittiseen polemiikkiin, uskonnolliseen kirjallisuuteen – ja ennen kaikkea historiankirjoitukseen ja ylistyspuheisiin ja -kirjoituksiin. Retoriikan vaikutus näkyy selvästi etenkin teosten rakenteessa ja sisällössä.⁵¹ Toisen vuosisadan vaihteessa julkaistiin runsaasti elämäkertakirjallisuutta. Suetoniuksen ohella kuuluisimmat varhaisen keisarikauden elämäkerrat ovat kreikkalaisen Plutarkhoksen *Kuuluisien miesten elämäkertoja* ja historioitsijana paremmin tunnetun Tacituksen appensa kunniaksi kirjoittama *Agricola*. Molemmat kirjoittivat teoksensa hieman ennen Suetoniusta.⁵² Työt ovat kuitenkin tyyliltään hyvin erilaiset: sekä Plutarkhoksen että Tacituksen ote on vahvan moralistinen ja tyyliltä, kun taas Suetonius kirjoittaa suoraviivaisen korutonta

⁴⁸ Bradley 1998, s. 22–23; Hurley 2001, s. 1; Jones & Milns 2002, s. 1; Wallace-Hadrill 1983, s. vii.

⁴⁹ Linkomies 1999, s. v, x–xi.

⁵⁰ Suetoniuksen tuotannosta, tyylistä ja aihevalinnoista tarkemmin luvussa 1.4. Hurley 2001, s. 1–2; Mooney 1930, s. 24–25.

⁵¹ Sarasti-Wilenius 2007, s. 402.

⁵² Ks. liite 2.

proosaa. Suetoniuksen teksteissäkin esiintyy ajoittain retorisesti vaikuttavia jaksoja, mutta hänen tyyliinsä on silti enemmän toteava kuin saarnaava. Hän pyrkii ennen kaikkea esittämään sekä henkilöidensä hyvät että huonot puolet – niin fysiikassa, teoissa kuin luonteessakin.⁵³ Toisin kuin Plutarkhos ja Tacitus, Suetonius ei erityisesti alleviivaa omaa mielipidettään, vaan jättää johtopäätösten tekemisen viime kädessä lukijan tehtäväksi.⁵⁴

Wallace-Hadrillin näkemys Suetoniuksen kirjallisen tuotannon sisällön kumulatiivisuudesta vaikuttaa loogiselta selitykseltä hänen elämäkerroissa valitsemiinsa aihepiireihin. Esimerkiksi tekstien runsaat ja yksityiskohtaiset näytäntöjen ja pelien kuvaukset perustuvat todennäköisesti hänen kreikkalaisia ja roomalaisia pelejä ja näytäntöjä kuvaavaa teostaan *Peri ton par' Hellei paidion* varten keräämiin tietoihin. Teoslistaan kuuluu myös ihmisten ruumiillisia vikoja otsikolla *De vitiis corporibus* käsitellyt teos, jonka aihepiiri näkyy elämäkerroissa kiinnostuksena tällaisiin yksityiskohtiin.⁵⁵

Fysiognomiaa käsittelevissä teksteissä esitetyt teoriat ovat olennaisia Suetoniuksen sukupuolisuuden kuvausten ymmärtämisen kannalta; alan uskomusten osittaisista yhteyksistä Suetoniuksen tekstin yksityiskohtaisiin ulkonäkökuvauksiin ollaan tutkimusperinteessä yksimielisiä.⁵⁶ Yksilön luonteen katsottiin tässä uskomusjärjestelmässä olleen sidottu tämän sosiaaliseen sukupuoleen, mikä tekee näistä aineistoista erittäin mielenkiintoisen kontekstin Suetoniuksen sukupuoliretoriikan analyysin kannalta. Fysiognomian teorioiden päälähteet ovat aihetta käsitelleet kreikankieliset tekniset käsikirjat, joista keskeisimpiä ovat aikaisemmin Aristoteleen kirjoittamaksi oletettu, mutta todennäköisemmin vasta 200-luvulta eaa. peräisin oleva *Fysiognomika* ja Suetoniuksen aikalaisen, Marcus Antonius Polemonin *Fysiognomika* toiselta vuosisadalta. Lisäksi tunnetaan kaksi myöhempää latinankielistä tekstiä, Adamantioksen Polemonin teoksen parafraasi *Fysiognomika* ja tuntemattoman kirjoittajan latinankielinen *Physiognomonica*. Keskeisimmät fysiognomiset tekstit on julkaistu sekä Richard Försterin

⁵³ Evans 1935, s. 54; Bradley 1978, s. 16; Bradley 1998, s. 15.

⁵⁴ Grant 1995, s. 21; Hurley 2001, s. ix.

⁵⁵ Suda *tau*, 895. Wallace-Hadrill 1983, s. 46.

⁵⁶ Canter 1928, *passim*; Barton 1994, s. 56–58; Elsner 2007, s. 206; Evans 1935, 1941, 1969, *passim*; Wallace-Hadrill 1983, s. 197; Wardle 1994, s. 324–325, 327–329.

toimittamassa vuoden 1893 yhteiseditiossa *Scriptores Physiognomici Graeci et Latini*⁵⁷ että uudistettuina editioina Simon Swainin toimittamassa teoksessa *Seeing the Face, Seeing the Soul: Polemon's Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam*^{58, 59}. Tutkielmassani käytän lähteenä sekä varhaista kreikkalaista *Fysiognomika*-teosta ja Polemonin arabiankielisenä säilynyttä tekstiä että sen myöhempiä parafraseja. Etenkin Adamantioksen kreikankielinen lyhennelmä on keskeinen Polemonin käyttämien kreikankielisten termien jäljittämisen kannalta.

Yksittäisten teorioiden vaikutusta tiettyjen kirjailijoiden ajattelussa ja teksteissä on mahdotonta määrittellä tarkasti. Kuten George Boys-Stones huomauttaa artikkelissaan *Physiognomy and Ancient Psychological Theory*, monet fysiognomiaa antiikin kontekstissa käsitelleet tutkijat ovat kuvanneet fysiognomian vaikutuksen filosofiseen ajatteluun yksisuuntaisena ilmiönä – ottamatta huomioon ilmiön synnyn loogisuutta antiikin aatehistorian kontekstissa.⁶⁰ Jatkamalla tätä ajatusta voidaan todeta, että tutkimusten sisäisessä argumentaatiossa fysiognomian teorioiden ”ilmenemisestä” kirjallisuudessa on osittain ohitettu ilmiön kulttuurinen konteksti; fysiognomia vastauksena olemassa oleviin kulttuurisiin asenteisiin ja käsityksiin. Riippumatta siitä tunsivatko miehet toisiaan tai vaikuttivatko he toistensa teksteihin, on varmaa, että Suetonius ja Polemon elivät samaan aikaan Roomassa, kuuluivat samaan yhteiskuntaluokkaan ja liikkuiivat samoissa sosiaalisissa piireissä.⁶¹ He suuntasivat tekstinsä pitkälti samalle yleisölle, ja siten teksteistä välittyvä yleinen asenneilmasto ja hyväksytyt sukupuolidiskurssit ovat todennäköisesti hyvin samankaltaiset. Eri alojen tekstejä vertailemalla voidaan etsiä ennen kaikkea ajattelutapojen yhtäläisyyksiä: saman kulttuurialueen miesten julkisina puheenvuoroina ne heijastavat todennäköisesti samankaltaisia yleisesti hyväksytyjä perusasenteita. Tutkielmassani tarkastelen Suetoniuksen retoriikkaa osittain juuri fysiognomian teorioissa ilmaistujen luonteeseen, ulkonäköön ja elekieleen liittyneiden käsitysten valossa.

⁵⁷ B. G. Teubner, Leipzig.

⁵⁸ Oxford University Press, Oxford 2007.

⁵⁹ Työssäni Polemonin arabiankielisen tekstin tulkinnat perustuvat Robert Hoylandin englanninkieliseen käännökseen.

⁶⁰ Boys-Stones 2007, s. 19–20.

⁶¹ Suetonius palveli Trajanuksen ja Hadrianuksen kausilla hovissa korkea-arvoisen virkamiehenä (ks. luku 1.4.). Polemon puolestaan oli yksi aikansa kuuluisimmista oraattoreista. Hän saapui ensi kertaa Roomaan Trajanuksen kaudella ja oli etenkin Hadrianuksen suosiossa. Suetonius oli todennäköisesti ainakin kuullut nuoremasta kuuluisasta oraattorista, vaikkeivät miehet välttämättä tunteneetkaan toisiaan henkilökohtaisesti. Philostr. *V S* 44.3–27. Evans 1935, s. 50–51, 61; Evans 1941, s. 97; Gleason 1990, s. 412–413; Sandnes 2002, s. 24–25; Swain 2007, s. 156. Ks. myös liite 1.

Kirjallisia tekstejä julkaisseet miehet kuuluivat antiikin kulttuureissa poikkeuksetta aikansa yhteiskunnan ehdottomaan eliittiin. Lähdekirjallisuuden perusteella yhteiskunnasta ja sen ajatusmalleista valottuu siis vain pienen ihmisryhmän näkökulma ja intressit. Kyseessä on edelleen useimmiten yläluokkaisten miesten *julkinen* puhe kaltaiselle yleisölle. Tämä asettaa tekstikritiikille lisärajoituksia: se, mitä eliitin yksittäiset jäsenet asioista puhuivat tai ajattelivat, on historiantutkijan ulottumattomissa.⁶²

1.4. Gaius Suetonius Tranquillus

Yksittäisen antiikin auktorin elämästä on vain harvoissa tapauksissa tarjolla enempää kuin muutama tiedonmurunen. Gaius Suetonius Tranquilluksen tapauksessa säilyneiden lähteiden perusteella saadaan piirrettyä verrattain monipuolinen muotokuva.⁶³ Osa palapelin palasista löytyy Suetoniuksen teoksiinsa sisällyttämistä omaelämäkerrallisista viittauksista. Hän kertoo isoisällään olleen ensikäden tietoa Caligulan hovista⁶⁴ ja että hänen isänsä Laetus palveli Othon sotatribuunina vuoden 69 sisällissodassa.⁶⁵ Lisäksi tiedämme, että hän syntyi todennäköisimmin Hippo Regiuksessa, Numidian provinssissa vuoden 70 aikoihin ritariluokan perheeseen, mutta vaikutti kaikesta päätellen suurimman osan elämästään valtakunnan pääkaupungissa.⁶⁶ Hän sai tyypillisen oraattorin koulutuksen aikana, jolloin Quintilianus opetti retoriikkaa Roomassa, ja toimi urallaan muun muassa Rooman kirjastojen ja arkistojen hoitajana (*a bybliothecis, a studiis*) sekä korkea-arvoisessa virassa keisari Hadrianuksen kirjeenvaihdosta vastaavan kanslian päällikkönä (*ab epistulis*).⁶⁷

Tiedot Suetoniuksen uran yksityiskohdista perustuvat nykyisen Algerian alueelta vuonna 1952 löytyneeseen piirtokirjoitukseen, jonka on tulkittu kuuluneen kaupunkilaisten hänen kunniakseen

⁶² Walters 1997, s. 29.

⁶³ Wallace-Hadrill 1983, s. 2.

⁶⁴ Suet. *Calig.* 19.3.

⁶⁵ *Otho* 10.1.

⁶⁶ Ks. liite 1.

⁶⁷ Ks. liite 2. Bradley, s. 3–4; Hurley 2001, s. 3; Wallace-Hadrill 1983, s. 3, 5.

pystyttämään muistomerkkiin.⁶⁸ Tämän lisäksi tunnemme joitakin yksityiskohtia hänen elämästään nuoremman Pliniuksen kirjeenvaihdon perusteella: Suetonius oli Pliniuksen läheinen ystävänsä ja esiintyy kuusi kertaa tämän julkaistuissa kirjeissä.⁶⁹ Plinius kuvailee nuorempaa suojattiaan lahjakkaaksi kirjailijaksi ja oppineeksi ja kannustaa tätä julkaisemaan tekeillä olleen teoksensa.⁷⁰ Hän hankki Suetoniukselle myös keisari Trajanukselta lapsia siittäneille perheenisille kuuluneet oikeudelliset etuudet (*ius trium liberorum*), vaikka hänen avioliittonsa oli lapseton.⁷¹ Suetoniuksen tiedetään siis olleen ainakin kerran naimisissa, mutta tutkimusperinteessä ajoittain harrastettuihin tulkintoihin elämäkerturin henkilökohtaisista asenteista ja esimerkiksi sukupuoli-identiteetistä on syytä suhtautua varauksella.⁷²

Suetonius seurasi mahdollisesti Pliniusta tämän komennukselle Bithynia-Pontuksen provinssiin 110-luvun alussa. Pliniuksen oletetaan kuolleen pian tämän jälkeen, ja myöhemmin Suetoniuksen suojelijana toimi ilmeisesti pretoriaanikaartin prefekti Gaius Septicius Clarus, jolle Suetonius omisti keisarielämäkerrat. Keisarin kirjeenvaihdosta vastaavana virkamiehenä toimiessaan Suetonius oli todennäköisesti mukana myös Hadrianuksen Britannian matkalla vuosien 121 ja 122 aikana. Hänet kuitenkin erotettiin virastaan suojelijansa ohella hovietiketin rikkomisen vuoksi. Virallinen syyte koski liian tuttavallisia suhteita keisarinna Sabinan kanssa.⁷³ Tiedot Suetoniuksen vaiheista päättyvät tähän; Suetoniuksen tarkkaa kuolinvuotta ei tiedetä, mutta useimmat tutkijat arvioivat sen vuoden 130 paikkeille.⁷⁴

Suetonius ehti julkaista urallaan huomattavan määrän oppineisuutta osoittaneita teoksia. Lisänimellään Tranquillus antiikissa tunnetun Suetoniuksen kirjallisesta tuotannosta tunnetaan kaikkiaan 17 nimekettä, joiden otsikoinnista käy ilmi hänen kiinnostuksensa ennen kaikkea

⁶⁸ *L'Année Epigraphique* 1953 no. 73.

⁶⁹ Plin. *Ep.* 1.1.1, 1.18, 1.24, 3.8, 5.10, 10.94, 10.95. Suetonius Pliniuksen kirjeenvaihdossa, ks. Mooney 1930, s. 4–10.

⁷⁰ Tutkijat ovat arvelleet Pliniuksen viitanneen tässä *De viris illustribus* -teokseen. Plin. *Ep.* 1.24.4, 5.10. Bradley, s. 3–4; Hurley 2001, s. 2; Wallace-Hadrill 1983, s. 2–5.

⁷¹ Plin. *Ep.* 10.94.

⁷² T. F. Carney ja R. F. Newbold ovat tekstin sisältöanalyysin avulla löytäneet Suetoniuksesta muun muassa sadistisia piirteitä ja penis-fetissiä potevan latentin homoseksuaalin. Carney 1968, s. 10; Newbold 1984, s. 120, Newbold 1990, s. 47. Ks. myös Baldwin 1983, s. 348; Wardle 1994, s. 12.

⁷³ HA *Hadr.* 11. 3.

⁷⁴ Bradley 1998, s. 7, 9; Hurley 2001, s. 4; Wallace-Hadrill 1983, s. 7; Wardle 1994, s. 12.

antikvaarisiin aiheisiin. Elämäkertateoksia lukuun ottamatta useimmista listan julkaisuista on säilynyt korkeintaan fragmentteja muissa aikalaisteoksissa tai myöhemmissä bysanttilaisissa hakuteoksissa.⁷⁵

Suetoniuksen kirjallinen tuotanto voidaan jakaa kolmeen kategoriaan: leksikografisiin, antikvaarisiin ja elämäkertateoksiin. Parhaiten ensimmäiseen luokkaan kuuluvista eli sanojen merkityksiä koonneista teoksista on säilynyt Suetoniuksen todennäköisesti kreikaksi laatima, solvaussanastoa listaava *Peri blasfemion*. Siinä Suetonius jakaa keräämänsä sanaston eri kategorioihin, selittää kunkin merkityksen ja luettelee esimerkkejä termin käytöstä. Suetonius-tutkija Andrew Wallace-Hadrill toteaa samankaltaisen metodin käytöstä olevan nähtävissä merkkejä myös tämän muissa teoksissa. Keisarielämäkerroissa sama lähestymistapa näyttäytyy suuremmassa mittakaavassa: Suetonius on kerännyt yhteen tietyltä ajanjaksolta kaikki tunnetut esimerkit ilmiöstä ”keisari” ja erittelee kutakin valitsemiensa teemojen ja esimerkkien valossa.⁷⁶

Historiallisesta aiheestaan huolimatta Suetoniuksen elämäkertateokset eroavat antiikin historiankirjoituksen perinteestä sekä sisältönsä, rakenteensa että tyyliensä puolesta. Siinä missä historiankirjoituksessa oli kyse ennen kaikkea valtiosta ja sen sisäisistä ja ulkoisista valtasuhteista, elämäkertakirjallisuuden aiheena oli yksilön elämä, luonne ja saavutukset.⁷⁷ Kuten Wallace-Hadrill ja useat muut ovat todenneet, Suetonius vaikuttaa pysyneen varsin tietoisesti kaukana historiankirjoituksen perinteisistä aihepiireistä ja tyylistä. Yhteiskunnallisten teemojen sijaan Suetonius keskittyi vain kohdehenkilöön välittömästi vaikuttaneisiin tapahtumiin.⁷⁸ Suuret linjat ja yhteiskunnalliset tapahtumat hän olettaa lukijakuntansa tuntevan jo

⁷⁵ Jälkimmäisistä keskeisin on 900-luvulla koottu kreikankielinen *Suda*. Ks. *Suda*, tau 895 (= sigma 272). [<http://www.stoa.org/sol-entries/tau/895>]. Luettu 1.11.2010.

⁷⁶ Tutkimusperinteessä on ajoittain ilmaistu hämmästyä Julius Caesarin elämäkerta teoksen sisällyttämisestä keisarisarjaan. Esimerkiksi K. R. Bradley kuvaa valintaa ”yllätykselliseksi” ja ”provokatiiviseksi” esipuheessaan vuoden 1998 Loeb Classical Library -sarjan tekstieditioon (s. 12). Suetoniuksen valintaa on kuitenkin syytä tarkastella hänen sisältöanalyysiä kaihtavan antikvaarisen lähestymistapansa valossa: hän lupaa teoksen otsikossa esitellä *Caesareiden* elämäkerrat, ja tyypilliseen perinpohjaiseen tapaansa Suetonius seuraa tehtävänasetteluaan kirjaimellisesti. Hallitsijainstituution eponyymien sisällyttäminen heistä kertovaan teokseen vaikuttaa oudolta ainoastaan ”keisarikauden” historiografian perinteiden anakronistisessa valossa. Wallace-Hadrill 1983, s. 43–44; Mooney 1930, s. 39–44; Hurley 2001, vii; Jones & Milns 2002, s. 1.

⁷⁷ Wallace-Hadrill 1983, s. 15–16.

⁷⁸ Bradley 1978, s. 13; Hurley 2001, s. 1; Wallace-Hadrill 1983, s. vii, 9–10.

entuudestaan.

Suetoniuksen työssään hyväksikäyttämiä tietolähteitä ei suurimmaksi osaksi voida yksilöidä varmuudella. Hänen ulottuvillaan oli esimerkiksi kirjallisuutta, erilaisia arkistolähteitä, suullista perimätietoa ja myöhempien keisarien osalta myös silminnäkijöiden tiedonantoja. Vaikka hän kirjoittaa harvoin ensimmäisessä persoonassa, on todennäköistä, että etenkin Domitianuksen elämäkertaan sisältyy myös omakohtaisia huomioita, koska Suetonius eli tämän kaudella nuoruuttaan Roomassa. Hän nimeää lähteitään tarkasti vain kahdessa ensimmäisessä elämäkerrassa ja jättää ne muutoin suurimmaksi osaksi mainitsematta. Hän on selvästi perehtynyt ainakin keisarien itse julkaisemiin kirjallisiin teoksiin, kuten Tiberiuksen ja Claudiuksen omaelämäkertoihin sekä Neron runoteoksiin ja Domitianuksen hiustenhoitoa käsitelleeseen teokseen.⁷⁹ Edelleen osa Julius Caesarin elämäkerrasta saattaa perustua tämän omiin kommentaareihin. Lisäksi Suetonius tunsu hyvin etenkin Augustuksen yksityisen kirjeenvaihdon ja viittaa siihen usein suorilla lainauksilla.⁸⁰ Hän oli ilmeisesti lukenut jopa alkuperäisdokumentit, koska pystyi kommentoimaan keisarin käsialaa.⁸¹ Hän nimeää myös muita aikalaislähteitä, kuten vanhemman Pliniuksen ja Ciceron. Merkkejä julkisten hallintodokumenttien käytöstä tekstissä ei näy. Kysymys siitä, mitä muita sittemmin kadonneita lähteitä Suetonius työssään käytti jää kuitenkin avoimeksi,⁸² antiikin kirjailijat työskentelivät enimmäkseen muistinsa varassa.⁸³

Suetonius pysyttelee elämäkertateoksissaan tiukasti menneisyyden merkkihenkilöiden kuvaamisessa. Soveliana rajana hän tuntuu pitäneen Domitianuksen kauden loppua, mikä selittää myös esimerkiksi Juvenaloksen, Tacituksen ja nuoremman Pliniuksen elämäkertojen puuttumisen *De viris illustribus* -teoksen sisällysluettelosta.⁸⁴ Keisarielämäkertojen suhteen syynä saattoi olla myös myöhempien keisarien ajallinen läheisyys kirjoitushetkeen nähden: Suetonius katsoi mahdollisesti viisaammaksi olla kirjoittamatta aikalaisistaan. Etenkin Flaviusten käsittelyn pintapuolisuus saattoi johtua siitä, että Domitianuksen valtapiiriin kuuluneita henkilöitä saattoi olla kirjai-

⁷⁹ Suet. *Tib.* 61.1; *Claud.* 2.2, 41.3; *Nero* 24.2; *Dom.* 1.1, 18.2.

⁸⁰ *Aug.* 7, 51.3, 64, 71, 76, 86–87, 92.2; *Claud.* 4; *Iul.* 56.7; *Tib.* 21.

⁸¹ *Aug.* 71.2, 87.1, 88.

⁸² Suetoniuksen käyttämät lähteet ks. Baldwin 1983, s. 101–214; Mooney 1930, s. 27–39.

⁸³ Bradley 1998, s. 13–14; Mooney 1930, s. 27–28, 38; Wallace-Hadrill 1983, s. 62–66.

⁸⁴ Wallace-Hadrill 1983, s. 46.

tushetkellä yhä elossa. Hänen tuotannossaan on myös nähtävissä selvästi kiinnostuksen painottuminen myöhäistasavaltaan ja Augustuksen kauteen. Tätä teoriaa tukee myös se, että keisarielämäkertojen pituus, käsittelyn huolellisuus ja yksityiskohtaisuus laskevat nopeasti kahden ensimmäisen kirjan jälkeen.⁸⁵ Ilmiön syyksi on tarjottu myös muun muassa Suetoniuksen erottaminen virastaan vuonna 122: osa elämäkertoista saattoi olla vielä kesken ja kirjoittajan into projektia kohtaan hiipua keisarillisen suosion mukana.⁸⁶ Nämä seikat eivät kuitenkaan selitä sitä, miksi keisarielämäkertoja edeltäneiksi oletetuissa teoksissa on nähtävissä sama innon lopahtaminen. Wallace-Hadrill tuntuu kallistuvan jo Alcide Macén vuonna 1900 esittämälle kannalle, ja arvelee Suetoniuksen kyllästyneen urakkaansa.⁸⁷ Hurleyn mielestä erot elämäkertojen välillä eivät johdu motivaation puutteesta, vaan pikemminkin saatavilla olleen aineiston erilaisuudesta.⁸⁸

Historiankirjoituksen suoraviivaisen kronologisen kerronnan sijaan kaikki 12 Suetoniuksen keisarielämäkertaa rakentuvat valittujen aihepiirien ympärille seuraten kaavaa, joka on tuttu esimerkiksi Quintilianuksen puhetaidon oppikirjasta.⁸⁹ Suetonius itse määrittelee metodinsa Augustuksen elämäkerran alkupuolella: hän selittää kertovansa ensin ylimalkaan kohdehenkilönsä elämästä, ja siirtyvänsä sitten tarkastelemaan sen eri vaihteita – ei aikajärjestyksessä, vaan luokitellen (*neque per tempora sed per species*).⁹⁰ Teksti on järjestetty elämäkertakirjallisuudelle tyypillisesti yksilön elinkaaren mukaan niin, että ensimmäinen osa etenee useimmiten keisarin sukutaustojen selvityksen kautta tämän nuoruuteen ja koulutukseen sekä uran alkuaikoihin ja lopuksi kuvataan keisarin kuolemaan liittyneitä enteitä ja tapahtumia sekä hautajaismenoja. Erikseen ja kootusti käsitellään esimerkiksi keisarin hallinnollinen toiminta, sotatoimet, poliittinen ja yksityinen elämä, ulkonäkö sekä luonne. Kappaleen ensimmäiset sanat toimivat usein otsikkona kunkin aiheen käsittelylle. Tällainen esitystapa tekee lukukokemuksesta yksitoikkoisen ja katkonaisen, mutta mahdollistaa valittujen aihepiirien vaivattoman vertailun elämäkertojen välillä. Yksikään elämäkertoista ei ole täysin toisensa kaltainen, mutta tekstejä kokonaisuutena tarkasteltaessa käytetyt periaatteet piirtyvät selvästi esiin.⁹¹

⁸⁵ Bradley 1998, s. 24; Hurley 2001, s. 8–9; Wallace-Hadrill 1983, s. 61.

⁸⁶ Bradley 1998, s. 25.

⁸⁷ Macé 1900, s. 361–363; Wallace-Hadrill 1983, s. 61–62.

⁸⁸ Hurley 2001, s. vii.

⁸⁹ Quint. *Inst.* 5.10.23. Vidén 1993, s. 66–67.

⁹⁰ Suet. *Aug.* 9.

⁹¹ Wallace-Hadrill 1983, s. 10–11, 13, 68.

2. Sukupuolittunut ruumis ja luonne

Nykylukijan näkökulmasta Suetoniuksen tekstistä pistää silmään erityisesti henkilökuvausten yksityiskohtainen ruumiin tarkastelu. Hän kommentoi kohteidensa ulkonäköä tavalla tai toisella jokaisessa keisarielämäkerrassa ja monissa säilyneissä kirjailijaelämäkerroissa. Näin suuri esiintymistiheys ei voi olla sattumaa. Elämäkertakirjallisuuden luonne yksilökeskeisenä kirjallisuudenlajina selittää ilmiön vain osittain. Kuten Neron elämäkerran kommentaarin kirjoittanut K. R. Bradley arvelee, taustalla oli varmasti myös aikalaisyleisön kysyntä: Suetonius olisi tuskin sisällyttänyt tällaista materiaalia tekstiinsä, ellei sille olisi ollut tilausta.⁹² Hän ei olisi myöskään kirjoittanut kuvauksia, jos ne olisivat aikalaisten silmissä osoittaneet huonoa makua. Kiinnostus ihmisen ulkonäön ja luonteen yhteyksiin on helppo ymmärtää yhteiskunnassa, jossa kasvokkain kohtaamisella oli erityisen suuri merkitys jokapäiväisessä elämässä.⁹³

Erilaisilla enteillä oli roomalaisessa kulttuurissa merkittävä rooli. Toiselle vuosisadalle tultaessa tasavallan ajan tärkeäksi koetut ennetyypit luonnonilmiöineen ja eläinten sisäelinten tulkitsemisineen olivat tosin vaihtuneet astrologiaan ja unientulkintaan.⁹⁴ Uskomusjärjestelmien muutos näkyy hyvin myös Suetoniuksen tekstin kerroksista. Tasavallan lopulla eläneistä henkilöistä kertovissa narratiiveissa enteet painottuvat selvästi enemmän luonnonilmiöiden tarkkailuun. Mitä pitemmälle keisarisarja etenee, sitä keskeisemmiksi tulevat astrologia, unet ja fysiognomia. Tasavaltalainen enteiden tulkinta perustui ennen kaikkea jumalten suosiollisuuden tulkitsemiseen ja tasapainon säilyttämiseen; keisarikauden ennusmerkit keskittyivät puolestaan ennen kaikkea yksilön menestyksen ennustamiseen. Etenkin astrologian eli tähdistä ennustamisen suosio kasvoi varhaisella keisarikaudella. Alan oppien mukaan taivaankappaleiden suhteellisista asemista ja välisistä kulmista voidaan tulkita ihmisten luonteita ja päätellä kohtaloita. Perinteinen uskonto menetti merkitystään roomalaisen maailmankuvan saadessa yhä deterministisempiä sävyjä.⁹⁵ Osasyynä muutokseen on otaksuttu olleen yhteiskunnan perustan muutos: roomalaisen yhteiskunnan uudelleenjärjestelyiden myötä ja osin myös stoalaisen ajattelun vaikutuksesta usko ennalta määrättyyn

⁹² Bradley 1978, s. 154.

⁹³ Gleason 1990, s. 389, 412–413; Montserrat 2000, s. 176; Sandnes 2002, s. 24.

⁹⁴ Wallace-Hadrill 1983, s. 192.

⁹⁵ Liebeschuetz 1996, s. 125; Mustakallio 2009, s. 135.

kohtaloon syrjäytti vanhan uskonnon ajatusmaailmaa.⁹⁶ Keisarikaudella valtakunnan kohtalo riippui yhden suvun menestyksestä ja jumalten suosion tarkkailun asemesta huomio kiinnittyi hallitsijan kohtalon ennustamiseen.⁹⁷ Tällaisessa ilmapiirissä tulevaisuuden ennustamisen taidolla oli kysyntää. Juuri tästä syystä kasvojenlukijan palvelut olivat kysytyjä etenkin keisariperheen mahdollisten perijöitä kaavailtaessa. Näiden uusien alojen harjoittajat otettiin vakavasti keisarikauden yhteiskunnassa.⁹⁸ Tituksen elämäkerrassa hovissa vierailee jopa fysiognomian ammattilainen, kasvojenlukija eli *metoposcopus*, joka ennusti suvun lasten kasvoista heidän tulevaisuutensa. Ennustajan kerrottiin todenneen, ettei Britannicuksesta tulisi koskaan hallitsijaa, mutta että lähitöällä ollut Titus sitä vastoin tulisi hallitsemaan valtakuntaa.⁹⁹

Suetonius sijoittaa kohdehenkilön fyysisen ulkonäön kuvauksen (*habitus corporis*) yleensä elämäkerran loppupuolelle keisarien yksityiselämän, luonteen ja enteiden yhteyteen.¹⁰⁰ Suetoniuksen tekstistä jopa huomattava osa on omistettu erilaisten enteiden ja unien raportoinnille; hän luettelee keisarin tulevaisuuden tunnetut ennusmerkit lähes jokaisen keisarin yhteydessä. Fysiognomia pyrki ”ennustamaan” yksilön luonnetta ja taipumuksia ja siten tämän mahdollisuuksia ja todennäköisiä toimintatapoja tulevaisuudessa.¹⁰¹ Fysiognomian oppien voidaan siis määritellä liittyneen astrologian ohella keisarikaudella yleistyneeseen älyllistä päättelyä ja yksilön kohtalon merkitystä korostaneeseen suuntaukseen. Suetoniuksen tapa sijoittaa kuvaukset lähes poikkeuksetta samaan yhteyteen muiden enteiden kanssa vahvistaa ulkonäköjaksojen fysiognomista tulkintaa: hän luokittelee ne selvästi samaan kategoriaan muiden henkilön kohtaloon ja luonteeseen vaikuttavien ilmiöiden kanssa.¹⁰²

Kuvaukset seuraavat kaavamaista rakennetta, missä henkilön koon ja ulkonäön yleisen arvion

⁹⁶ Mustakallio 2008, s. 100–101, 132, 135.

⁹⁷ Sandnes 2002, s. 34; Wallace-Hadrill 1983, s. 189–197.

⁹⁸ Wallace-Hadrill 1983, s. 190, 193.

⁹⁹ *Quo quidem tempore aiunt metoposcopus a Narcisso Claudi liberto adhibitum, ut Britannicum inspiceret, constantissime affirmasse illud quidem nullo modo, ceterum Titum, qui tunc prope astabat, utique imperaturum.* Suet. *Tit.* 2.

¹⁰⁰ Poikkeuksen tekevät ainoastaan Julius Caesarin ja Tituksen elämäkerrat. Ensimmäisessä ulkonäköä kuvataan puolivälin tienoilla ja jälkimmäisessä kuvaus on sijoitettu heti alkuun. Suet. *Iul.* 45; *Tit.* 3. Vertailun helpottamiseksi olen koonnut yhteen kaikki keisarielämäkertojen ulkonäköä kuvailevat tekstinkohdat liitteeseen 3.

¹⁰¹ Gleason 1990, s. 390, 392. Montserrat 2000, s. 176–177.

¹⁰² Vrt. Sandnes 2002, s. 34; Wallace-Hadrill 1983, s. 189–197.

jälkeen siirrytään seikkaperäisempiin kuvauksiin sekä kauneudenhoitoon ja terveyteen liittyviin anekdootteihin.¹⁰³ Kuvausten tarkkuus on suhteessa elämäkerran pituuteen; yksityiskohtaisimman käsittelyn saavat Julius Caesar ja Augustus, joiden jälkeen tarkimmin kuvataan pahamaineiset Tiberius, Caligula, Nero ja Domitianus. Ohimennen sisällissodan aikana valtaa maistaneiden Galban ja Othon ulkonäön Suetonius ohittaa lyhyesti – Vitelliuksen osalta lähes kokonaan. Flaviusten dynastian aloittaneiden Vespasianuksen ja Tituksen ulkonäköä hän kuvaa vain muutamalla sanalla. Säilyneissä runoilijoiden, reettorien ja grammatikkojen elämäkertoissa ulkonäköä kuvataan niin ikään vain ohimennen.¹⁰⁴

Antiikin roomalaisen kulttuurin käsitykset naisten ja miesten tyyppillisistä ominaisuuksista periytyivät osittain aristoteelisesta filosofiasta, missä ihmisen katsottiin koostuvan neljästä peruselementistä: tulesta, ilmasta, vedestä ja maasta. Nainen määriteltiin tällä asteikolla kylmäksi ja kosteaksi – mies kuumaksi ja kuivaksi.¹⁰⁵ Miehillä ominaisen kuumuuden nähtiin aiheuttavan muun muassa miesten voimakkaamman karvankasvun ja sillä perusteltiin myös esimerkiksi miesten aktiivisempi rooli yhteiskunnassa. Maskuliinisuuden onkin tulkittu antiikissa merkinneen ennen kaikkea aktiivisuutta – oli se sitten politiikassa, urheilussa, retoriikassa tai sukupuolikäyttäytymisen kentällä.¹⁰⁶

Yleisimmän ja tunnetuimman teorian mukaan miesten ja naisten kehoissa uskottiin olevan kaikki samat ruumiinosat; naisilla sukupuolielinten uskottiin vain olevan kääntyneet sisäänpäin.¹⁰⁷ Nainen oli näin etenkin miesten välisessä diskurssissa miehen ”alalaji.” Suetoniuksen pilkkaterminologiaa koonneen *Peri blasphemion* -teoksen sisällysluettelon tarkastelu vaikuttaa tukevan tätä tulkintaa: luokittelussa on useita eri kategorioita miehille, joiden joukossa naiset

¹⁰³ Suet. *Aug.* 79–80; *Calig.* 50; *Claud.* 30; *Dom.* 18; *Galb.* 21; *Iul.* 45; *Nero* 51; *Otho* 12; *Tib.* 68; *Tit.* 3; *Vesp.* 20; *Vit.* 17. 2. Ks. liite 3.

¹⁰⁴ Ks. myös Horatiuksen, Persiuksen, Terentiuksen ja Vergiliuksen elämäkerrat.

¹⁰⁵ Laquer 1990, s. 25; Mayordomo 2006, II; Sennett 1994, s. 42–43; Wyke 1997, s. 427. Moisés Mayordomo Marinin *Lectio Difficilior* -internet-aikakausjulkaisussa ilmestyneeseen artikkeliin viitataan tekstin kappalenumeroiden mukaan.

¹⁰⁶ Esim. Mayordomo 2006.

¹⁰⁷ Gal. *De loc. aff.* 14. 6; Hippoc. *Nat. puer.* 6, 7.479. Gleason 1990, s. 390; Gleason 1995, s. 59; Mayordomo 2006, II.

muodostavat vain yhden erittelemättömän luokkansa.¹⁰⁸ Sukupuoli ei ollut edes absoluuttinen ominaisuus: biologiaan perustuva dikotominen roolijako tunnistettiin, mutta sukupuolisuuden määrittely ei rajoittunut kahteen kategoriaan, vaan ihmissikiön uskottiin olevan miehen ja naisen siemenien sekoitus, missä lapsen sukupuoli asettui johonkin pisteeseen liukuvalla sukupuolisuuden asteikolla.¹⁰⁹ Lääketieteen tavoin myös fysiognomiassa ajateltiin ihmisten jakautuvan maskuliinisiin ja feminiinisiin ihmistyyppeihin, jotka eivät välttämättä vastaa henkilön biologista sukupuolta. Polemon määrittelee fysiognomiaa käsitelleessä käsikirjassaan periaatteen näin: ”kaikessa maskuliinisessa on aina jotain feminiinistä ja feminiinisessä jotain maskuliinista, mutta maskuliiniseksi tai feminiiniseksi määrittely tehdään sen mukaan kumpi näistä on hallitseva.”¹¹⁰ Samanlainen ajattamalli näkyy myös Suetoniuksen haukkumasanoja käsitelleessä teoksessa: säilyneessä fragmentissa Suetonius määrittelee komediarunoilija Kratinoksen tekstissä esiintyvän kreikkalaisen termin *arrenopas* tarkoittavan miehiä, joilla oli ”jotain miehekkäitä piirteitä, mutta olivat naismaisia kaikilla muilla tavoin; joita kutsumme myös [termillä] androgyynit.”¹¹¹ Keisarikauden moralistisissa kirjoituksissa pidetäänkin tarkasti silmällä ennen kaikkea miesten naismaisia piirteitä.¹¹²

Fysiognomien ja Suetoniuksen kiinnostuksen kohteet ovat hyvin samankaltaisia. Huomio on Suetoniuksen sukupuoliretoriikan ymmärtämisen kannalta tärkeä, sillä fysiognomien argumentointi perustui pitkälti sukupuolisuuteen sidottuun arviointiasteikkoon. Polemon erittelee biologisten sukupuolten tyypillisiä ominaisuuksia yksityiskohtaisesti:

Naisella on mieheen verrattuna pieni pää ja pieni suu; hänen hiuksensa ovat pehmeämmät ja tummemmat; hänellä on kapeammat kasvot, kirkkaat, kiiluvat silmät, ohut kaula, heikko rintakehä ja kylkiliut, suuremmat, lihaisemmat lanteet, ohuimmat reidet ja pohkeet, sirot sormet ja varpaat; muu on vartalo kostea ja rento, raajat pehmeät ja nivelet löysät, jänneet ohuet ja ääni heikko, [...] Mutta mies on joka asiassa tämän vastakohta ja on mahdollista löytää maskuliinisia ominaisuuksia myös

¹⁰⁸ Suet. *Περὶ βλασφημιῶν*.

¹⁰⁹ Gal. *De loc. aff.* 2.636–638; Hippoc. *Nat. puer.* 6, 7.479. Corbeill 1997, s. 108; Gleason 1995, 59; Laquer 1995, s. 25; Mayordomo 2006, II; Sennett 1994, s. 42.

¹¹⁰ Polemon, *Fysiognomika* B2. Jatkossa Polem. Suomennos E. Rönkkö Hoyland 2007, s. 393 mukaan. Teoksen latinankielinen parafrasi tekee tähän mielenkiintoisen lisäyksen huomauttamalla, ettei hyvää luonnetta voi syntyä ilman hyveellisyyttä, joka tulee maskuliinisesta tyylistä ja viisautta, joka tulee feminiinisestä (*nec aliter ingenium bonum constat, nisi virtute, ex masculina, sapientiam ex femina specie conceperit*). Anon Lat. 10.

¹¹¹ *Ὁ παρά τῳ Κρατινίῳ ἀρρενώπας· τὰ μὲν ἄλλα γύννις ὡν ἔχων δέ τι ἀνδρόπομορον· οἱ δὲ τοιοῦτοι καὶ ἀνδρόγυννοι λέγονται.* *Περὶ Βλασφημιῶν* 61. Työssäni käytän Jean Taillardatin vuonna 1967 ilmestynyttä tekstieditiota. Suomennos E. Rönkkö.

¹¹² Gleason 1995, s. 175–177.

naisista.¹¹³

Tässä diskurssissa naismainen¹¹⁴ mies, *effeminatus*, on huonon miehen arkkityyppi. ”Feminiininen” edustaa huonoja ominaisuuksia ja ”maskuliininen” on synonyyminen hyvien piirteiden kanssa.¹¹⁵ Periaatteessa nämä toimivat fysiognomisina kategorioina sekä miesten että naisten arvioinnissa. Käytännössä ala keskittyi kuitenkin ennen kaikkea miesten arviointiin, kuten sekä Maud W. Gleason että Dominick Montserrat aiheita sivuavissa esseissään toteavat.¹¹⁶ Keskustelu maskuliinisuudesta ja feminiinisyydestä on tässä kontekstissa retorisesti miessukupuolen sisäinen kysymys.¹¹⁷

Suetonius mainitsee kaikkien keisarien osalta ainakin henkilön pituuden tai fyysisen koon ja – Titusta lukuun ottamatta – aina myös jotain tämän alaraajojen piirteistä. Seuraavaksi keskeisin tieto näyttää olleen henkilön silmät ja katse: niitä hän kuvaa seitsemässä tapauksessa tusinasta. Myös hiukset ja vartalon karvoitus sekä ihon sävy mainitaan usein. Vatsanseutua Suetonius kuvaa, jos sen kerrottiin olleen silmiinpistävän suuri. Satunnaismainintoja saavat myös nenä, korvat ja hampaat sekä yleinen kasvojen ilme ja viehättävyys. Polemonin mukaan silmät olivat kaikkein keskeisimmät: hän omistaa teoksestaan jopa kolmasosan yksinomaan katseen ja silmien analysoinnille. Seuraavana tärkeysjärjestyksessä ovat hänen mukaansa kasvot, kaula, rintakehän alue, vatsa, selkä, ja raajat.¹¹⁸ Jo varhaisessa pseudo-aristoteelisessa *Fysiognomika*-teoksessa määritellään fysiognomian kannalta hyödyllisimmät piirteet samaan tapaan: silmät ja niiden ympäryys, sitten pää ja kasvot, ja edelleen rintakehän alue ja alaraajat.¹¹⁹

¹¹³ Polem. B2. Hoyland 2007, s. 393 mukaan. Suomennos E. Rönkkö Hoyland 2007, s. 393 mukaan.

¹¹⁴ Latinankielisen *effeminatus*-käsitteen käännän tässä tarkoituksella suomen kielen sanalla ”naismainen,” koska se välittää mielestäni parhaiten termiin retoriikassa liittyneet pejoratiiviset merkitykset. Myös J. A. Hollo käyttää samaa termiä suomennoksessaan.

¹¹⁵ Ks. esim. Polem. B2.

¹¹⁶ Gleason 1990, s. 389–390; Montserrat 2000, s. 177. Montserrat väittää teoksessaan lisäksi, että roomalaisessa kulttuurissa ”ruumiista oli sopivaa puhua kokonaisuudessaan vain sen ollessa passiivinen objekti – kuten orja, joka oli ’naismaisessa’ passiivisuuden ja alistumisen tilassa” (2000, s. 44). Tämä ei pidä täysin paikkaansa, sillä etenkin fysiognomian kontekstissa arvioinnin kohteena ovat sekä dominoivien että passiivisten luonnetyyppien vartalot – sosiaaliseen asemaan katsomatta.

¹¹⁷ Gleason 1990, s. 391; Mayordomo 2006, II; Montserrat 2000, s. 161, 176–177.

¹¹⁸ Polem. A5–A23, B1.

¹¹⁹ Arist. [*Phgn.*] 814b.

Suetonius kiinnittää fysiognomien tapaan huomiota ennen kaikkea keisarien kehojen symmetriaan ja mittasuhteiden kohtuullisuuteen. Symmetrialla ja tasapainoisuudella on fysiognomien mukaan suuri merkitys sukupuolisuuden kannalta. Kaikki ylisuuri tai -pieni määriteltiin epäilyttäväksi, eli naismaiseksi, ja keskiverto oli kaikessa paras eli maskuliinisin vaihtoehto. Suetoniuksen mukaan esimerkiksi Augustuksen ruumiin sopusuhtaisuus ja symmetria salasivat tehokkaasti hänen (naismaisen) pienikokoisuutensa.¹²⁰ Myös Tiberiuksen ja Vespasianuksen kuvaukset vaikuttavat tässä mielessä maskuliinisen ihmistyyppin mukaisilta.¹²¹ Vastakkaiseen sukupuoleen viittaavat puolestaan Caligulan ja Neron epäsymmetriset piirteet: Caligulan suhteettoman kookas keskiruuminen, erittäin ohut kaula ja heikot sääret sekä Neron paksu kaula ja hoikat sääret.¹²² Keisareista Nero, Vitellius, Titus ja Domitianus olivat Suetoniuksen mukaan mahakkaita ja Caligulan keskiruumiin hän kuvailee olleen ”tavattoman suuri.”¹²³ Piirre ei ollut fysiognomian kannalta keskeinen, mutta kuten esimerkiksi Anthony Corbeill huomauttaa artikkelissaan *Dining Deviants*, lihavuus liitettiin roomalaisessa kulttuurissa usein liialliseen juhlimiseen ja yleiseen kohtuuttomuuteen, mikä oli osoitus naismaisesta kyvyttömyydestä itsehillintään.¹²⁴ On merkittävää, että Suetonius liittää jokaiseen mahakkaaksi kuvaamaansa keisariin – lyhyen ja panegyrimäisen käsittelyn saavaa Titusta lukuun ottamatta – myös muita naismaisuuuteen viittaavia määreitä.

Myös Suetoniuksen tapa kuvata keisarien fyysisten vikojen sijoittumista erityisen tarkasti näyttää sisältävän sukupuolittuneita vivahteita. Fysiognomisten uskomusten mukaan maskuliininen sukupuolityyppi suosi fyysisesti ruumiin oikeaa puolta: silmät ja jalat olivat miehillä isommat tällä puolella ja esimerkiksi kasvojen piirteet oikealle vinot.¹²⁵ Naismaisilla miestyypeillä saattoi puolestaan olla epätavalliset voimakkaat uloimmat raajat.¹²⁶ Suetoniuksen mukaan Augustuksen vasen silmä ja koko vasen alaraaja olivat heikot, Tiberiuksen vasen käsi puolestaan

¹²⁰ Suet. *Aug.* 79.2. Ks. liite 3.

¹²¹ Suet. *Tib.* 68.1; *Vesp.* 20.1. Ks. liite 3.

¹²² Suet. *Calig.* 50.1; *Nero* 51. Ks. liite 3.

¹²³ Suet. *Calig.* 50. Ks. liite 3.

¹²⁴ Corbeill 1997, s. 99–100, 109. Itsehillintä ja maskuliinisuus, ks. luku 4.

¹²⁵ [Arist.] *Phgn.* 813a 17–18; Polem. B40.

¹²⁶ Gleason 1990, s. 391.

poikkeuksellisen voimakas.¹²⁷ Miehiin menevällä Galballa oli oikeassa kupeessaan jonkinlainen kasvannainen.¹²⁸ Näin pienestä aineistosta on kuitenkin mahdotonta tehdä päätelmiä.

Fysiognomisten tekstien keskeinen elementti ovat esimerkit sukupuoliominaisuuksien ilmenemisestä eläinkunnan edustajissa. Maskuliinisen luonteen arkkityypiksi määritellään leijona, feminiinisyyttä edustaa puolestaan leopardi.¹²⁹ Sukupuoliteorioiden kannalta on mielenkiintoista huomata kirjoittajien erikseen huomauttavan tiettyjen eläinlajien molempien sukupuolten ilmentävän joko maskuliinista tai feminiinistä tyyppiä.¹³⁰ Sukupuolisuutta saatettiin siis vaivatta kuvata käsitteellisesti biologiasta irrallisena ilmiönä.

Jos aivan kaikki Suetoniuksen kuvaamat ruumiillisten ominaisuuksien yksityiskohdat sijoitetaan fysiognomisten teorioiden mukaan maskuliinisuuden ja feminiinisyyden asteikolle, rakennetuista muotokuvista tulee välttämättä ristiriitaisia. Samassa henkilössä ilmenee useimmiten viitteitä molempiin suuntiin, mutta hallitseva tekijä on kuitenkin yleensä helposti määriteltävissä – varsinkin, jos ottaa huomioon vain fysiognomian teorioiden kannalta merkittävät signaalit. Esimerkiksi Augustuksen kuvaus seurailee lähes sanatarkasti fysiognomian käsikirjojen määritelmää leijonasta, joka oli maskuliinisimman miestyypin arkkityyppi.¹³¹ Caligula ja Nero puolestaan vertautuvat selkeästi naismaiseen leopardiin.¹³² Tiberiuksen fysiognominen muotokuva ei ole erityisen selkeä suuntaan eikä toiseen; hänen kuvataan olleen komea ja maskuliinisen symmetrinen kiireestä kantapäähän, mutta hänen epätavallisen suuret silmänsä ja vaaleutensa viittaavat feminiinisyyteen.¹³³

Myös luonnetyypit olivat ”sukupuolittuneet.” Polemon liittää ulkoiset sukupuoliattribuutit suo-

¹²⁷ *Aug.* 80; *Tib.* 68. Ks. liite 3.

¹²⁸ *Galb.* 21. Ks. liite 3.

¹²⁹ Försterin käännöksessä ”pantteri.”

¹³⁰ Ks. esim. [Arist.] *Phgn.* 809a–810a.

¹³¹ [Arist.] *Phgn.* 808b–814a; Polem. B2, B25, B44; Suet. *Aug.* 66, 67, 79. Ks. liite 5.

¹³² [Arist.] *Phgn.* 808b–813a; Polem. B2; Suet. *Calig.* 50, *Nero* 51. Ks. liite 6.

¹³³ Suet. *Tib.* 68. Fysiognomian viitekehyksessä Suetoniuksen samassa yhteydessä kertoma anekdootti tämän yliluonnollisesta kyvystä nähdä ”kissamaisesti” hetkittäin myös pimeässä, vaikuttaa viittaukselta feminiinisyyteen.

rasukaisesti luonteeseen ja moraaliin:

Mies on fyysisesti vahvempi ja rohkeampi, harvemmin altis vioille ja todennäköisemmin vilpittön ja uskollinen. Hän haluaa innokkaammin saada kunniaa ja ansaitsee paremmin kunnioitusta. Naisella on vastakkaiset ominaisuudet: hänellä on vain vähän rohkeutta ja on usein petturi. Hänen käytöksensä on poikkeuksellisen katkeraa ja hänellä on taipumus salata, mitä ajattelee. Hän on impulsiivinen, häneltä puuttuu oikeudentaju ja hän rakastaa riitelemistä: hän on kovaääninen pelkuri.¹³⁴

Suetoniuksen henkilökuvauksissa on selvästi merkkejä samankaltaisista oletuksista. Suetonius paljastaa tekstissä varsin suoraan oletuksensa henkilön ulkomuodon ja luonteen suhteesta. Esimerkiksi Othon lättäjalkainen, vääräsäärinen ja naismainen olemus ei hänen mukaansa vastannut tämän itsemurhatavassaan osoittamaa luonteen (maskuliinista) rohkeutta.¹³⁵ Tituksen ulkomuodon hän puolestaan ilmoittaa olleen tämän erinomaisten hengen lahjojen tasalla.¹³⁶ Caligula taas ”ei ollut terve ruumiiltaan eikä sielultaan.”¹³⁷ Sukupuoliasteikolla arvioidulla ulkonäöllä on jopa keskeinen rooli Suetoniuksen tekstien luonnekuvissa.¹³⁸

Aristoteleen kirjoittamaksi oletetun fysiognomian käsikirjan mukaan epäsymmetrinen vartalo (*σωμα ασύμμετρον*) oli roistomaisen luonteen merkki.¹³⁹ Epäsymmetria ja erikoiset piirteet vertautuivat edelleen naisille ominaiseen mielen epätasapainoon.¹⁴⁰ Maskuliinisen symmetrinen vartalo puolestaan kieli rehdistä ja rohkeasta luonteesta. Se luokiteltiin miessukupuolelle tyypillisemmäksi.¹⁴¹ Kaikessa piirteissä keskiverto katsottiin maskuliiniseksi ominaisuudeksi. Fysiognomian perusteorioiden näkökulmasta Suetoniuksen kuvaus Augustuksen ulkonäöstä vahvistaa tämän maskuliinisuutta ja hyveitä. Hän oli kaikkien fysiognomian sääntöjen mukaan ulkoiselta olemukseltaan maskuliinisen tyyppin puhdasverinen edustaja: myös hänen vaatimaton luonteensa on linjassa leijonan ominaisuuksien kanssa.¹⁴²

¹³⁴ Polem. B2. Suomennos E. Rönkkö Hoyland 2007, s. 393 mukaan.

¹³⁵ *Otho* 12.1. Ks. liite 3.

¹³⁶ *Tit.* 3.1. Ks. liite 3.

¹³⁷ *Valitudo ei neque corporis neque animi constitit*. [...] *Calig.* 50.2.

¹³⁸ Ulkonäkökuvaukset ja sukupuolikäyttäytyminen luonteen kuvaamisessa, ks. Bradley 1978, s. 154; Langlands 2006, s. 348.

¹³⁹ [Arist.] *Phgn.* 814a.

¹⁴⁰ Evans 1935, s. 64.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Ks. esim. *Suet. Aug.* 71. Evans 1935, s. 65. Ks. liite 5.

Fysiognomisten teorioiden mukaan vaaleat (siniset) silmät olivat naismaisen ja pelkurimaisen luonteen merkki.¹⁴³ Huonoilla hallitsijoilla on Suetoniuksen kuvauksissa joko hyvin suuret tai vaaleat silmät. Tiberiuksella ne olivat harvinaisen isot (*praegrandibus*), Caligulalla ontevat (*concacis*), Nerolla siniset ja heikonlaiset (*caecis et hebetioribus*) ja Domitianuksella isot ja heikot (*grandibus verum acie hebetiore*).¹⁴⁴ Pseudo-aristoteelisessa *Fysiognomika*-tekstissä puolestaan pelkurimaisen miehen ominaisuuksiin liitetään kuivat ja heikot silmät – mikä viittaa edelleen naismaisuuuteen ja alakuloiseen luonteeseen.¹⁴⁵ Poikkeuksellisen suurisilmäinen ja pimeässäkin näkevä¹⁴⁶ Tiberius on epäilyttävä esimerkki.

Suetoniuksen näkemys Caligulan luonteesta on linjassa tämän naismaisen ulkonäön ja fysiognomian oppien kanssa:

Vaikka hän aina kovin uhkaili barbaareja, sattui kerran, hänen ajaessaan vaunuissa [...] jonkun huomauttaessa millainen pakokauhu syntyisi, jos vihollinen ilmaantuisi joltakin taholta, että hän nousi heti ratsun selkään ja kääntyi takaisin [...].¹⁴⁷

Suetoniuksen Caligulasta maalaama kuva vastaa hyvin Polemonin kuvausta naismaisesta ”kovaäänisestä pelkurista.”¹⁴⁸ Myös Claudius esiintyy Suetoniuksen teksteissä johdonmukaisen naismaisessa asemassa: hän oli pikemmin toisten palvelija kuin oikea hallitsija, ja hän toimi täysin läheisten miesten ja vaimojensa mielen mukaan.¹⁴⁹

Teksteistä välittyy käsitys maskuliinisuuden performatiivisesta luonteesta: omalla toiminnallaan pystyi vaikuttamaan syntymässä saatuihin lähtökohtiin. Maskuliininen ulkomuoto saattoi vastaavasti pilaantua huonolla elämällä. Tällaisessa ajattelussa maskuliinisuus oli tavoiteltu ja

¹⁴³ *Oculi glauci parvas habentes pupillas serviles, [...]. glauci et albidum timidum et fugacem vehementer ominem nuntiant.* Anon. Lat. 24. Vrt. Polem. A8 ja Adam. A8.

¹⁴⁴ *Calig.* 50; *Nero* 51; *Tib.* 68.2. Ks. liite 3.

¹⁴⁵ Lisäksi tällainen mies kantaa itsensä kumarassa ja hän on liikkeissään puolustautuva. [Arist.] *Phgn.* 808a. Elekielen sukupuolittumisesta tarkemmin luvussa 3.

¹⁴⁶ Suetonius kertoo Tiberiuksen pystyneen näkemään hetkittäin pimeässä. *Suet. Tib.* 68.2. Ks. liite 3.

¹⁴⁷ *Adversus barbaros quoque minacissimus, [...], dicente quodam non mediocrem fore consternationem sicunde hostis appareat, equum ilico conscendit ac propere reversus [...].* *Suet. Calig.* 51. Suomennos J. Hollo.

¹⁴⁸ Polem. B2. Ks. viite 134.

¹⁴⁹ [...] *uxorum libertorumque arbitrio administravit [...].* *Suet. Claud.* 25; *His, ut dixi, uxorisque addictus, non principem, sed ministrum egit, [...].* *Mt.* 29.

ansaittava ominaisuus.¹⁵⁰ Esimerkiksi Augustus kompensoi naismaisen pientä kokoaan muun muassa katseensa läpitunkevuudella, mutta Domitianus menetti synnyinlahjana saamansa komeuden vanhemmalla iällään.¹⁵¹ Caligulan isän Germanicuksen kuvaus on tästä ilmeisin esimerkki:

Ollaan yleisesti sitä mieltä, että Germanicuksella oli kaikki ruumiin ja hengen parhaat ominaisuudet suuremmassa määrin kuin kellään toisella: hän oli kaunis mies, verrattoman urhoollinen, osasi käyttää puhuessaan erittäin hyvin sekä latinan että kreikan kieltä, oli harvinaisen oppinut ja hyväntahtoinen, halukas ja pystyvä saavuttamaan ihmisten arvontoa ja ansaitsemaan heidän kiintymystään. Hänen hoikat säärensä eivät olleet oikein sopusoinnussa hänen muun ruumiinsa kanssa, mutta hän vahvisti niitä vähitellen ratsastamalla säännöllisesti aterian jälkeen.¹⁵²

Hän oli siis miehenä kaikin tavoin esimerkillinen – vain hänen jalkansa olivat luonnostaan liian ohuet suhteessa tämän muuhun vartaloon. Tämänkin vian hän onnistui kuitenkin korjaamaan vahvistamalla niitä vähitellen fyysisin harjoittein.¹⁵³ Maskuliinisuutta ei siis ilmeisesti pidetty pysyvänä ominaisuutena; se oli antiikin roomalaisessa kulttuurissa jatkuvan julkisen arvioinnin kohteena.¹⁵⁴

Suetoniuksen tekstien ulkonäkökuvausten retoriikassa ilmenee fysiognomiaan viittaavia piirteitä, muttei yksiselitteisesti. Esimerkiksi roomalaisella näköiskuvanveistoperinteellä oli mitä ilmeisimmin vaikutusta teksteissä piirtyvään ikonografiaan.¹⁵⁵ Ulkonäköjaksojen liittäminen muiden enteiden yhteyteen tukee kuitenkin Suetoniuksen ulkonäköä kuvaavien jaksojen fysiognomista tulkintaa. Suetonius ilmeisesti korosti fysiognomian teorioihin liitettävissä olevia merkityksiä vain, jos se ei vääristänyt keisarista perinteisesti piirrettyä kuvaa. On huomionarvoista, ettei Suetonius käytä suoraan maskuliinisuuden tai feminiinisuuden terminologiaa ulkonäköä kuvatessaan. Seikan voidaan tulkita osaltaan tukevan näkemystä antiikin sukupuoli ajattelun sosiaalisesta määrittävyydestä: yksilön sukupuoli ei perustunut

¹⁵⁰ Corbeill 1997, s. 109; Gleason 1990, 390–392.

¹⁵¹ *Aug.* 79.2; *Dom.* 18. Ks. liite 3.

¹⁵² *Omnes Germanico corporis animique virtutes, et quantas nemini cuiquam, contigisse satis constat: formam et fortitudinem egregiam, ingenium in utroque eloquentiae doctrinaeque genere praecellens, benivolentiam singularem conciliandaeque hominum gratiae ac promerendi amoris mirum et efficax studium. Formae minus congruebat gracilitas crurum, sed ea quoque paulatim repleta assidua equi vocatione post cibum.* Suet. *Calig.* 3.1.

¹⁵³ *Omnes Germanico corporis animique virtutes, et quantas nemini cuiquam, contigisse satis constat: formam et fortitudinem egregiam, ingenium in utroque eloquentiae doctrinaeque genere praecellens, benivolentiam singularem conciliandaeque hominum gratiae ac promerendi amoris mirum et efficax studium. Formae minus congruebat gracilitas crurum, sed ea quoque paulatim repleta assidua equi vocatione post cibum.* Suet. *Calig.* 3.1.

¹⁵⁴ Mayordomo 2006, II. Ks. myös Gleason 1990, s. 391.

¹⁵⁵ Evans 1935, s. 57, 63; Sandnes 2002, s. 24.

fysiikkaan, vaan se realisoitui ennen kaikkea toiminnassa. Keskeisin sukupuoliisuutta määrittelevä tekijä Suetoniuksen tekstinkin kontekstissa on hänen käyttäytymisensä.

3. Sukupuolisuus elekielessä ja puheessa

Kulttuurissa, jossa retoriikan taito oli menestyksen kannalta olennainen, yksilön puhetta ja siihen liittyvää elekieltä pidettiin ymmärrettävästi erityisen tarkasti silmällä. Myös Suetonius olettaa selvästi yleisönsä olleen kiinnostunut tällaisista yksityiskohdista. Elekielen merkitys näkyy hyvin hänen tavassaan erikseen mainita Augustuksen kasvojen ilmeen olleen rauhallinen ”sekä hänen keskustellessaan että vaiti ollessaan.”¹⁵⁶ Mikäli oletetaan Suetoniuksen perustaneen väittämänsä aikalaisläheisiin, samoihin piirteisiin kiinnitettiin huomiota myös keisarikauden alun Roomassa noin sata vuotta aiemmin.

Elekielen tulkitsemisella oli antiikin kulttuureissa pitkät perinteet. Suetoniuksen nuoruudessa Roomassa vaikuttanut reettori Quintilianus omisti teoksestaan *Institutio Oratoria* valtavasti tekstiä pelkästään puhujan pään ja sormien asennoille.¹⁵⁷ Pienimmätkin viitteet feminiinisyyteen saattoivat pilata toivotun vaikutelman. Vaikka Suetoniuksen elämäkertamuotissa ei ole ulkonäön tapaan varattu erityistä kappaletta elekielen kuvaukselle, etenkin hyväksytyn liikehännän normeista poikkeavista tavoista hän raportoi. Esimerkiksi Tiberiuksen kerrottiin hänen mukaansa kävelleen niska jäykkänä vakava ilme kasvoillaan, ja että hän liikutteli puhuessaan sormiaan:

Hän käveli niska jäykkänä ja etukumarassa, kasvoillaan ankara ilme, ja enemmälti vaiti ollen, keskusteli harvoin tai ei koskaan läheistensä kanssa, ja jos puhui, niin hyvin harkitsevasti ja liikutellen sormiansa kevyesti. Kaikki nämä hänen maneerinsa olivat epämiellyttäviä ja ilmaisivat vaateliaisuutta.¹⁵⁸

Fysiognomisten teorioiden mukaan käsien ylimääräistä liikuttelua pidettiin naismaisuu-

¹⁵⁶ Aug. 79.1. Ks. liite 3.

¹⁵⁷ Quint. Inst. 11.3.66, 124, 126, 150; 1.2.31; 5.13.39.

¹⁵⁸ *Incedebat cervice rigida et obstipa, adducto fere vultu, plerumque tacitus, nullo aut rarissimo etiam cum proximis sermone eoque tardissimo, nec sine molli quadam digitorum gesticulatione. Quae omnia ingrata atque arrogantiae plena et animadvertit [...]. Suet. Tib. 68.3.*

merkkinä – etenkin, jos siihen liittyi kämmenten ylöspäin kääntämistä.¹⁵⁹ Tämä ele tulkitaan myös useimmissa länsimaisissa nykykulttuureissa naismaisen luonteen ja etenkin passiivisen roolin omaksuneen homoseksuaalin tyypilliseksi eleeksi. Tässä on kuitenkin varottava lankeamasta tunnistettavuuden ansaan, sillä monet muut samoin antiikissa luetut merkit saattavat jäädä näin tulkitsematta oikeassa kontekstissaan: kuten seuraavasta Seneca nuoremman esimerkistä käy ilmi, naismaisen miehen merkiksi tulkittiin myös muun muassa pään koskettaminen sormella tietyllä tavalla:

Kaikella on merkkinsä. Jos on tarkkaavainen, jopa kaikkein pienimmät yksityiskohdat tarjoavat viitteitä henkilön luonteesta. Paheellisen miehen (*impudicus*) paljastavat hänen kävelytyylinsä, hänen [tapansa] koskea sormella päätänsä ja hänen silmiensä liikkeet.¹⁶⁰

Myös sopimattomien taipumusten tietoisien peittelyyn liitettiin tyypillisiä elekielen merkkejä: fysiognomian mukaan niskan tahallinen jäykistäminen viittasi naismaisten taipumusten salaamiseen. Useissa fysiognomian teksteissä mainitaan, että etenkin oikealle kallistuneena käveleminen tai pään kallistaminen oikealle tulkittiin naismaisen passiivisen *cinaedus*-miestyypin¹⁶¹ piirteeksi.¹⁶² Ottaen huomioon Tiberiuksen kuvauksen lukuisat muut viittaukset paheiden peittelyyn, on Suetonius voinut tämän kävelyä kuvatessaan termillä *obstipus* hyvinkin tarkoittaa tutkimusperinteessä ”kumaraksi” tulkitun merkityksen sijaan juuri tällaista toispuoleista tyyliä.¹⁶³ Kun Suetonius vielä heti perään huomauttaa, että nämä maneerit tulkittiin erityisen epämiellyttäväksi ja vaateliaisuutta ilmaiseviksi,¹⁶⁴ muistuttaa kuvaus niin läheisesti fysiognomiaa käsittelevien tekstien retoriikkaa, että on houkuttelevaa tulkita hänen käyttäneen niitä apunaan.

Tiberius oli siis ulkoisilta piirteiltään maskuliinisen miestyypin mukainen viimeistä piirtoa

¹⁵⁹ *Qui inter virum est et feminam, quem Graeci vocant, ita intelligitur: [...] calceis saepius insurgit [...].* Anon. Lat. 98; *Εἶδος ἀνδρογύνου [...] ταῖς χερσὶν ὑπὶταις [...].* Adam. B52.

¹⁶⁰ *Omnia rerum omnium, si observentur, indicia sunt et argumentum morum ex minimis quoque licet capere: inpudicum et incessus ostendit et manus mota et unum interdum responsum et relatus ad caput digitus et flexus oculorum.* Sen. *Epist.* 52.12. Suomenos E. Rönkkö.

¹⁶¹ Kreikankielen *κίναйдος*-sanasta johdettu, alun perin tanssijaa tarkoittanut *cinaedus* oli epämaskuliinisesta miehestä käytetty yleistermi. Se viittasi erityisesti passiivisen roolin omaksumiseen sukupuoliyhteydessä. Adams 1982, s. 193; Williams 2010, s. 193.

¹⁶² *οἱ ἐγκλινόμενοι εἰς τὰ δεξιὰ ἐν τῷ πορεύεσθαι κίναυδοι ἡ ἀναφέρεται ἐπὶ τὴν ἐπιπρέπειαν* Arist. [*Phgn.*] 813a; *Cinaedi autem, quos Graeci quidem dicunt, ita sunt: inclinatio ad dextrum latus capite, [...]* Anon. Lat. 115; Polem. B40.

¹⁶³ *Tib.* 68. Ks. viite 160. C. T. Lewisin ja C. Shortin latinan sanakirjan mukaan *obstipus* tarkoittaa ennen kaikkea ”kumaraa, toiselle puolelle nojaavaa” (*bent or inclined to one side*), mutta Suetoniuksen tapauksessa tekijät väittävät sen viittaavan ”ylpeän henkilön jäykkään niskaan” (*drawn back said of the stiff neck of a proud person*). Kontekstin tarkemman tarkastelun perusteella on kenties perusteltua kyseenalaistaa Lewisin ja Shortin tekemä tulkinta. E. A. Andrews (ed.), *Harper's Latin Dictionary*, American Book Company, New York 1907.

¹⁶⁴ [...] *omnia ingrata atque arrogantiae plena et animadvertit [...].* *Tib.* 68.3.

myöten, mutta hänen elekielensä paljasti pinnan alla piileviä naismaisia paheita. Suetonius viittaa tekstissä Tiberiuksen huonojen piirteiden piilotteluun myös suoraan toteamalla: ”Päästyään viettämään yksityiselämää tavallaan poissa kansalaisten näkyvistä hän ei ensinkään hillinnyt kauan salaamiensa paheita.”¹⁶⁵ Suetonius pyrkii havainnollistamaan tätä seikka myös tämän elekielessä tulkittavissa olleiden fysiognomisten vihjeiden perusteella.

Myös kasvojen ilmeeseen kiinnitettiin paljon huomiota. Augustuksen kasvojen äärimmäisen leppoisa ja rauhallinen ilme oli fysiognomien mukaan maskuliinisen olemuksen ilmentymä.¹⁶⁶ Piirre viittasi myös suurikokoisten miesten tyyppisiin elkeisiin,¹⁶⁷ mikä voi olla edelleen esimerkki Suetoniuksen tavasta kuvata Augustuksen pyrkimyksiä kompensoida naismaisen pientä fyysistä kokoaan. Vespasianusta puolestaan pilkattiin tämän jännittyneen ilmeen vuoksi.¹⁶⁸ Tiberiuksen ilme oli vakava (*adductus*),¹⁶⁹ mikä liittyy teemaan paheiden tahallisesta peittelystä. Caligulan Suetonius kertoo puolestaan harjoitelleen peilin edessä yhä pelottavampia ja kauhistuttavampia ilmeitä tehdäkseen kasvonsa entistä inhottavammaksi.¹⁷⁰

Claudius oli yleisen pilkan kohteena ja julkiselta kuvaltaan epämaskuliininen luultavasti ennen kaikkea siksi, että hän puhui ja käyttäytyi ilman miehille olennaista pidättyvyyttä:

Hän osasi esiintyä vaikuttavasti ja arvokkaasti, mutta vain seisoessaan paikallaan tai istuessaan ja varsinkin ollessaan makuulla, [...]. Mutta hänen kävellessään hänen heikot polvensa notkahtelivat, ja hänessä oli sekä hänen jouten ollessaan että vakavasti toimiessaan monia rumentavia piirteitä: hän nauraa röhötti, ja vihoissaan hän näytti vielä inhottavammalta suun vaahdotessa ja sierainten valuessa; sitä paitsi hän änkytti ja hänen päänsä tärisi aina, mutta varsinkin hänen jotain tehdessään.¹⁷¹

Nämä naismaiset heikkoudet vähensivät hänen arvovaltaansa ja pitkälti mitätöivät hänen muut maskuliiniset ominaisuutensa. Ilmehtimisen tuli siis olla tarkkaan määritellyissä sopivuuden rajoissa; molemmat ääripäät antoivat aihetta maskuliinisuuden epäilylle. Suetonius kertoo, että

¹⁶⁵ *Ceterum secreti licentiam nactus et quasi civitatis oculis remotis, cuncta simul vitia male diu dissimulata tandem profudit* [...]. *Tib.* 42. Ks. myös *Tib.* 57, 59. Suomennos J. Hollo.

¹⁶⁶ *Suet. Aug.* 79.1 (ks. liite 3); *Arist.[Phgn.]* 808b. Gleason 1990, s. 394.

¹⁶⁷ *Arist.[Phgn.]* 808b.

¹⁶⁸ *Vesp.* 20.

¹⁶⁹ *Tib.* 68.3. Ks. liite 3.

¹⁷⁰ [...] *ex industria efferabat componens ad speculum in omnem terrorem ac formidinem. Calig.* 50.1.

¹⁷¹ *Suet. Claud.* 30. Ks. liite 3.

hänen elekielessään oli niin paljon toivomisen varaa, että Augustuksen kerrottiin kirjeessään Livialle toivoneen hänen valitsevan jonkun esimerkillisen henkilön, jota jäljitellä liikkeissään, käyttäytymisessään ja kävelytavassaan nykyisten seuralaistensa Athenodoroksen ja Sulpiciuksen sijaan.¹⁷² Claudiuksen ystävän kreikkalaisperäinen nimen ja kreikkalaisen termin (*μετέωρος*) mainitseminen hänen käytöksensä kuvailussa viittaavat vierasperäiseen käyttäytymismalliin ja vapautettujen passiiviseen sosiaaliseen asemaan; alempiarvoisten käyttäytymismallien omaksuminen saattoivat hänet paheksuttavaan feminiinisyyden tilaan.

Myös puhetyylejä arvioitiin sukupuolittuneella asteikolla. Arkkityypit periytyivät kreikkalaisesta maailmasta, missä attikalaisen koruttoman maskuliinisen tyylin vastakohta oli aasialainen, naisellisen rönsyilevä puhetyyli.¹⁷³ Edellistä ihailut Dionysios Halikarnassoslainen liitti nämä kaksi tyyliä edelleen sukupuolimoraaliin vertaamalla attikalaista esimerkkiä kunnialliseen naiseen ja aasialaistyylistä prostituoituun.¹⁷⁴ Vieraan maan tapojen vertaaminen passiiviseen, pehmeään (*mollis*) ja naismaiseen luonteeseen oli antiikin kulttuureissa yleinen retorinen ase. Käsitys oli peräisin kreikkalaisesta maailmasta, jossa se liitettiin etenkin itämaisiin kulttuureihin. Vuosisatojen saatossa myös ei-kreikkalaiset kansat olivat adoptoineet sen käyttöönsä. Paradoksaalisesti myöhäistasavallan ja keisarikauden Roomassa myös kreikkalaisuus tulkittiin itämaisen naismaiseksi. Tähän topokseen liittyivät myös kreikkalaistyyllisen juhlimisen ja siihen liittyneiden tanssin, laulun, ylensyönnin ja liiallisen sukuvietin tyydyttämisen halveksinta. Nämä kaikki yhdistettiin edelleen naisille tyypilliseen itsehillinnän puutteeseen.¹⁷⁵ Suetonius kuvailee Augustuksen suhtautumista puhetyyleihin seuraavasti:

Kielenuudistajia ja vanhanaikaistajia hän halveksi yhtäläisesti katsoen heidän syyllistyvän vastakkaisiin virheisiin ja moitti heitä toisinaan, erityisesti ystäväänsä Maecenasta, jonka ”myrhaa tiukkipäisiä korulauseita,” kuten hän sanoo, hän tilaisuuden tarjoutuessa aina leikillään jäljitellen ivaili. Hän ei säästänyt Tiberiustakaan, joka joskus ajoi takaa vanhahtavia ja pedanttisia ilmauksia, ja Marcus Antoniusta hän sanoo mielettömäksi, koska tämä kirjoitti ennemmin saadakseen osakseen ihmisten ihailua kuin tullakseen ymmärretyksi. Pilkatessaan sitten hänen huonoa ja epävarmaa makuansa puhetyylin valinnassa, hän lisää: ”Epäroitko tuleeko sinun jäljitellä Annii Cimeriä vai Veranius Flaccusta, kun käytät sanoja, jotka Sallustius Crispus on poiminut Caton Origines-teoksesta? Vai

¹⁷² *Tiberium adulescentem ego vero, dum tu aberis, cotidie invitabo ad cenam, ne solus cenet cum suo Sulpicio et Athenodoro. Qui vellem diligentius et minus μετέωρος deligeret sibi aliquem, cuius motum et habitum et incessum imitaretur. [...]* Claud. 4.5.

¹⁷³ Dench 1998, s. 142.

¹⁷⁴ Dion. Hal. *Or.* 1.4.1–7.

¹⁷⁵ Richlin 1992, s. 92.

haluaisitko ennemmin siirtää meidän kieleemme aasialaisten puhujain onton monisanaisuuden?”¹⁷⁶

Suetonius mainitsee tässä Augustuksen pilkanneen ystävänsä Maecenaa koreilevaa puhetyyliä vertaamalla sitä naismaiseen ulkonäköön. Myös Marcus Antoniuksen valitsema prameileva puheenparsi altisti hänet epä-roomalaisuuden syytöksille.¹⁷⁷ Vähäpuheisena tunnetun Tiberiuksenkaan tyyli ei ollut erityisen esimerkillinen: hänen Suetonius kuvailee olleen enemmälti vaiti ja keskustelleen vain harvoin läheistensä kanssa, ja silloinkin hyvin harkitsevasti.¹⁷⁸ Augustus joutui häntä puhetyylinsä vuoksi myös julkisesti puolustamaan vakuuttamalla, etteivät hänen elekielensä ja puhetyylinsä viat olleet tarkoituksellisia vaan luontaisia piirteitä.¹⁷⁹ Kaikissa kolmessa esimerkissä mittapuuna toimi ennen kaikkea roomalaisuuteen samaistettu maskuliinisuus. Ulkonäön ja elekielen tavoin ”kultainen keskitie” näyttää olleen myös puhetyylissä miehelle sopivin toimintatapa.

4. Kauneudenhoidon ja pukeutumisen sukupuolikoodit

Ulkonäön kuvauksen yhteydessä Suetonius kiinnittää usein huomiota myös keisarien kauneudenhoitotapoihin ja pukeutumiseen. Suetoniuksen mukaan Julius Caesar hoiti aikalaistensa silmissä ”liian tarkasti ruumistaan” ja ”antoi kammata huolellisesti hiuksensa.”¹⁸⁰ Etenkin hiustenlähdön liian itsetietoiset peittely-yritykset katsottiin epämiehekkääksi käytökseksi: Suetonius kuvaa Othon melkein naismaisen turhamaiseksi, koska hän ”käytti heikon tukankasvun vuoksi peruukkia.”¹⁸¹

¹⁷⁶ *Genus eloquendi secutus est elegans et temperatum vitatis sententiarum ineptiis atque concinnitate et "reconditorum verborum," ut ipse dicit, "fetoribus;" praecipuamque curam duxit sensum animi quam apertissime exprimere. [...] Cacozelos et antiquarios, ut diverso genere vitiosos, pari fastidio sprexit exagitabatque nonnumquam; in primis Maecenatem suum, cuius "myrobrechis," ut ait, "cincinnos" usque quaque persequitur et imitando per iocum irridet. Sed nec Tiberio parcat et exoletas interdum et reconditas voces aucupanti. M. quidem Antonium ut insanum increpat, quasi ea scribentem, quae mirentur potius homines quam intellegant; deinde ludens malum et inconstans in eligendo genere dicendi iudicium eius, addit haec: "Tuque dubitas, Cimberne Annius an Veranius Flaccus imitandi sint tibi, ita ut verbis, quis Crispus Sallustius excerpserit ex Originibus Catonis, utaris? An potius Asiaticorum oratorum inanis sententiis verborum volubilitas in nostrum sermonem transferenda?" [...] Aug. 86. Suomennos J. Hollo.*

¹⁷⁷ Dench 1998, s. 142; Zanker 1988, s. 57–64.

¹⁷⁸ [...] *rarissimo etiam cum proximis sermone eoque tardissimo* [...] Suet. Tib. 68.3.

¹⁷⁹ [...] *naturae vitia esse, non animi* [...]. Suet. Tib. 68.3.

¹⁸⁰ *Iul.* 45.2. Ks. liite 3.

¹⁸¹ *Otho* 12.1. Ks. liite 3.

Kaljuuntuminen vaikuttaa olleen miesten yleinen huolenaihe. Esimerkiksi Julius Caesarin Suetonius kertoo kokeneen kaljupäisyytensä niin sietämättömäksi, antoi kammata harvat hiuksensa päälaelta eteenpäin, ja että hän oli tunnetusti erityisen hyvillään hänelle suodusta oikeudesta kantaa päässään laakeriseppelettä. Tapoja täytyi ilmeisesti puolustella selittämällä, ettei hän tehnyt sitä turhamaisuuttaan, vaan koska kalju antoi ”moittijoille aihetta ivailuun.”¹⁸² Ilmiö oli arka paikka erityisesti Domitianukselle, joka kirjoitti jopa hiustenhoitoon liittyvän teoksen.¹⁸³ Caligulan pikkumaisuuden ja mielivallan esimerkkien joukossa Suetonius kertoo, että hän käski ajaa kaljuiksi komeiden ja hyvähiuksisten nuorukaisten takaraivot.¹⁸⁴ Kaljuuntumisen nolouden taustoja voidaan etsiä muun muassa teorioista karvankasvusta miehisen kuumuuden ulkoisena ilmentymänä ja Polemonkin mainitsemasta naisten karvoituksen pehmeämmästä laadusta.¹⁸⁵

Sama selitys lienee myös ihokarvojen poistamisen yleisen paheksunnan takana. Miesten tapaa pyrkiä eroon epätoivotusta karvoituksesta pidettiin – sen ilmeisestä yleisyydestä huolimatta – miehen sukupuolirooliin sopimattomana: Suetoniuksen aiheeseen liittyvät anekdootit liittyvät teksteissä poikkeuksetta paheiden kategoriaan. Augustusta oli esimerkiksi nuoruudessaan väitetty naismaiseksi syyttämällä häntä jalkakarvojensa pehmentämisestä kuumien pähkinöiden avulla.¹⁸⁶ Tekstinkohta liittyy tiiviisti muihin syytteisiin tämän naismaisuudesta. Suetonius vakuuttaa kuitenkin kirjan loppupuolella painokkaasti, ettei Augustus todellisuudessa ”huolehtinut mistään kauneudenhoidosta.”¹⁸⁷ Myös sekä Julius Caesarin että Othon kerrottiin antaneen nyppiä pois liikoja ihokarvojaan – Otholla oli vieläpä tapana ajella partansa joka päivä ja hieroa leukaansa leivänpalalla estääkseen parrankasvun kokonaan.¹⁸⁸ Vahva karvankasvu liitettiin siis mitä ilmeisimmin maskuliinisuuteen, ja tämän ominaisuuden kadottaminen tai siitä kokonaan eroon pyrkiminen oli luonnollisesti sukupuolisuuden kannalta ongelmallista.¹⁸⁹ Toisaalta sileä leuka oli

¹⁸² *Iul.* 45.2. Ks. liite 3.

¹⁸³ *Dom.* 18.2. Ks. liite 3.

¹⁸⁴ *Pulchros et comatos quoque sibi occurrerent, occipitio raso deturpabat. Calig.* 35.

¹⁸⁵ *Polem.* B2. Ks. viite 113. Gleason 1995, s. 69.

¹⁸⁶ *L. Marci frater, [...] solitusque sit crura suburere nuce ardenti, quo mollior pilus surgeret. Suet. Aug.* 68.1.

¹⁸⁷ *Suet. Aug.* 79.1. Ks. liite 3.

¹⁸⁸ *Suet. Iul.* 45; *Otho* 12. Ks. Liite 3.

¹⁸⁹ Gleason 1995, s. 69.

ollut hallitseva muoti roomalaisten miesten keskuudessa ainakin 300-luvun eaa. lopusta asti.¹⁹⁰ Parrattomuuden perinteikkyydestä roomalaisessa kulttuurissa kertoo muun muassa se, että yksi poikien merkittävimmistä aikuistumisriiteistä oli ensimmäisen parran leikkaaminen ja uhraaminen jumalille.¹⁹¹

Fysiognomiaa käsittelevät tekstit ohittavat parrankasvun lähes täysin.¹⁹² Tämä vähentää parran painoarvoa maskuliinisuuden mittana oleellisesti; jos parta oli aikalaisten mielestä sukupuolisuuden kannalta keskeinen piirre, olisi perusteltua olettaa maskuliinisuuden arviointiin keskittyneiden kirjoitusten kommentoivan aihetta jotenkin. Suetoniuksen tekstissä näkyvä karvanpoiston ja jopa parran leikkaamisen erityinen mainitseminen saattaa kuvastaa myös ajan muotia: toisella vuosisadalla aiemmin yksinomaan kreikkalaisuuteen liitetty ”filosofinparta” yleistyi Roomassa – ei vähiten keisari Hadrianuksen esimerkin vaikutuksesta.¹⁹³ Hallitsevan keisarin tyyli saattoi tässä vaikuttaa Suetoniuksen tapaan käsitellä aihetta. Teemaan liittyy selvästi maskuliinisen käyttäytymisen rajojen määrittelyä: roomalaisessa kulttuurissa liikaa ulkonäöstään huolehtimalla ansaitsi itselleen naismaisen miehen leiman.

Myös pukeutumiseen kiinnitettiin tarkasti huomiota. Jälleen Augustus asettaa esimerkillään optimaalisen käyttäytymismallin:

Hän käytti yleensä vain sisarensa, vaimonsa, tyttärensä tai tyttärentyttäriensä valmistamia kotivaatteita; hänen togansa eivät olleet ahtaita eivätkä väljiä, niiden purppurareunus ei kapea eikä leveä. Hänen jalkineensa olivat verrattain vahvapohjaiset, koska hän halusi näyttää pitemmältä kuin todella oli. [...] ¹⁹⁴

Toisin sanoen hän pyrki tässäkin osoittamaan suurta vaatimattomuutta ja *mores maiorum* -käsitteen arvostusta. Hänen ainoa turhamaisuutta osoittava piirteensä oli tapa käyttää korokepohjallisia jalkineita. Tämä ei Suetoniuksen tekstikontekstissa yhdisty naismaisuuuden syytteisiin ilmeisesti siksi, että käytös pyrki korostamaan maskuliinista uskottavuutta. Toista sukupuolikäyt-

¹⁹⁰Jotkut nuoremmat tyyliniekat saattoivat kuitenkin kasvattaa lyhyen parran, mihin Ciceron viittaa kirjeessään Attikukselle termeillä *bene barbati* ja *barbatuli*. Cic. Cat. 2.10; Att. 1.14. Shuckburgh 1896, s. 146.

¹⁹¹Suetonius mainitsee rituaalin Caligulan yhteydessä. Calig. 10.

¹⁹²Swain 2007, s. 13.

¹⁹³Zanker 1995, s. 217–218.

¹⁹⁴*Veste non temere alia quam domestica usus est, ab sorore et uxore et filia neptibusque confecta; togis neque restrictis neque fuscis, clavo nec lato nec angusto, calciamentis altiusculis, ut procerior quam erat videretur. [...].* Aug. 73.

täytymisen ääripäätä teksteissä edustaa Caligula pukeutumalla koreileviin ulkomaalaistyyliin ja naisellisiin asuihin:

Pukunsa, jalkineidensa ja muun asunsa puolesta hän ei noudattanut oman maansa eikä maanmiestensä, ei aina edes tavallisten kuolevaisten tapaa. Hän esiintyi monesti julkisuudessa yllään jalokivillä kirjottu viitta, pitkähihainen tunika ja rannerenkaat, joskus hänellä oli silkistä ommeltu naisen puku, joskus puolikengät tai puolisaappaat, sitten taas sellaiset kengät, joita keisarin henkivartiokaartin miehet käyttivät, ja toisinaan naisten matalat jalkineet. Useimmiten hän kuitenkin näyttäytyi pidellen käsissään jumalien tunnusmerkkejä, ukonvaajaa, kolmikärkeä tai airueensauvaa, myös Venukseksi pukeutuneena.¹⁹⁵

Myös turhamainen Domitianus pukeutui toisinaan samaan tapaan: hänen kerrottiin seuranneen kisoja kreikkalaistyyppisissä puolisaappaissa ja purppuranvärisessä toogassa päässään kultainen kruunu, jossa oli kuvattu Capitoliumin triadi.¹⁹⁶ Julius Caesarin pukeutumistyyliä pidettiin erikoisena, mikä tekstin kontekstissa yhdistyy edelleen epäilyihin tämän naismaisuudesta.¹⁹⁷ Tiberiuksen Suetonius puolestaan kertoo Rhodoksen vuosinaan alkaneen käyttää kreikkalaista viittaa hyläten kotimaansa pukeutumistyylin ja aiheuttaen näin yleistä pahennusta.¹⁹⁸ Etenkin orientaaliset pukeutumistyyliä liitettiin roomalaisessa kulttuurissa naismaisuuuteen. Tähän topokseen liittyi myös kiinteästi oletus passiivisesta sukupuolikäyttäytymisestä.

¹⁹⁵ *Vestitu calciatuque et cetero habitu neque patrio neque civili, ac ne virili quidem ac denique humano semper usus est. Saepe depictas gemmatasque indutus paenulas, manuleatus et armillatus in publicum processit; aliquando sericatus et cycladatus; ac modo in crepidis vel coturnis, modo in speculatoria caliga, nonnumquam socco muliebri; plerumque vero aurea barba, fulmen tenens aut fuscina aut caduceum deorum insignia, atque etiam Veneris cultu conspectus est. [...]. Calig. 52.* Suomennot J. Hollo.

¹⁹⁶ [...] *Certamini praesedit crepidatus purpureaque amictus toga Graecanica, capite gestans coronam auream cum effigie Iovis ac Iunonis Minervaeque [...]. Dom. 4.4.*

¹⁹⁷ *Iul. 45.* Ks. liite 3.

¹⁹⁸ [...] *se deposito patrio habitu ad pallium et crepidas atque in tali statu biennio fere permansit, contemptior in dies et invisior [...]. Tib. 13.*

5. Sukupuolikäyttäytyminen ja maskuliinisuuden rajat

Yksi Suetoniuksen elämäkertojen kuuluisimmista teemoista ovat sukupuolikäyttäytymiseen liittyvät kertomukset. Julkisessa retoriikassa sukupuolisuhteisiin (*coitus*) tosin viitattiin useimmiten kiertoilmauksin:¹⁹⁹ sanavalinnat, kuten ”korruptoida” (*corrumpare*),²⁰⁰ ”saastuttaa” (*conspurare*)²⁰¹ ja ”tahrata” (*vitiare*)²⁰² ja ”loukata” (*insultare*)²⁰³ paljastavat sukupuoliaktilla olleen vahvoja moraalisia merkityksiä. Kuten Langlands toteaa teoksessaan *Sexual Morality in Ancient Rome*, seksuaalikäyttäytyminen oli jopa keskeinen eettinen huolenaihe roomalaisessa kulttuurissa.²⁰⁴

Roomalaisen sukupuolimoraalin kannalta keskeisiä käsitteitä olivat *pudicitia* ja *stuprum*, jotka eivät ole helposti käännettävissä nykykulttuurien merkitysjärjestelmien kielille. Edellisen lähin suomenkielinen vastine on ”siveys”, mutta yhtäläisyysmerkkiä termien välille ei voida vetää, sillä *pudicitia* kantaa mukanaan paljon myös yleisempiä yhteiskunnallisia ja moraalisia arvoja. *Stuprum* puolestaan viittasi kaikkiin kielletyiksi määriteltyihin sukupuolisuhteiden lajeihin.²⁰⁵ Suetonius käyttää *stuprum*-termiä ja sen johdannaisia tekstissä yhteensä 13 kertaa.²⁰⁶ Miehen ja naisen välisen siveysrikoksen yhteydessä se esiintyy seitsemästi. Näistä kahdessa tapauksessa termi liittyy inestiin ja lopuissa aviorikoksiin: lähes kaikkien keisarien kerrottiin raiskanneen tai vietelleen naimisissa olevia yläluokan naisia. Kahden miehen välisen sukupuoliyhteyden yhteydessä termi esiintyy neljä kertaa: Augustuksen vastustajat väittivät hänen päässeen Julius Caesarin suosioon haureuden avulla (*stupro meritum*); Caligulan että Othon puolestaan kerrottiin

¹⁹⁹ Suetonius käyttää termiä *coitus* vain kerran, mainitessaan Caligulan lähettäneen vaimonsa Lollia Paulinan pois, ja kieltäneen hänen olemasta vastedes sukupuoliyhteydestä kenenkään kanssa (*fecit interdicto cuiusquam in perpetuum coitu*). *Calig.* 25.2.

²⁰⁰ Ks. esim. *Dom.* 1.1: [...] *corruptum Domitianum et a Nerva* [...].

²⁰¹ Ks. esim. *Nero* 35.4: [...] *Aulum Plautium iuvenem*, [...] *conspurcasset* [...].

²⁰² Ks. esim. *Aug.* 71: [...] *vitandas virgines promptior* [...].

²⁰³ Ks. esim. *Iul.* 22.2. [...] *insultaturum omnium capitibus* [...].

²⁰⁴ Langlands 2006, s. 1. Ks. myös Edwards 1993.

²⁰⁵ Termin merkityksestä on käyty tutkimuksessa kiivasta keskustelua. Pitkään sen katsottiin kattavan aviorikosten lisäksi myös modernissa länsimaaisessa kulttuurissa ”homoseksuaalisiksi” määritellyt teot. Nykykäsityksen mukaan lakiinkin kirjattujen sanktioiden takana oli ennemmin huoli vapaasyntyisten nuorukaisten ruumiillisen koskemattomuudesta kuin sukupuoliyhteyden tyydyttämisen sallittujen kohteiden määrittelystä. Yhtyminen nuorukaisiin oli siis periaatteessa sallittua, mutta vapaasyntyisten poikien oikeus ruumiiseensa pyrittiin turvaamaan lainsäädännöllä. Tämä jätti miehille sallituksi penetroinnin kohteiksi orjan asemassa olleet nuorukaiset. Langlands 2002, s. 2–3; Skinner 1997, s. 11; Walters 1997, s. 34; Williams 2010, s. 6.

²⁰⁶ *Iul.* 7.2; *Aug.* 68; *Tib.* 35.1, 44.1; *Calig.* 12.2, 24.1, 24.3, 36.1 (kaksi mainintaa); *Nero* 35.2; *Otho* 2; *Vit.* 12; *Dom.* 8.4.

olleen osallisena molemminpuolisissa moraalittomassa sukupuolisuhteessa (*mutui stupri*).²⁰⁷ Lisäksi Suetonius käyttää kahdesti verbiä *constuprare* ja sen johdannaista substantiivia *constuprator* vanhemman miehen ja alemmassa sosiaalisessa asemassa olevan nuorukaisen sukupuoliaktista.²⁰⁸ *Stuprumiin* saatettiin viitata myös kiertoilmauksin. Esimerkiksi Nervan huhuttiin ”korruptoineen” (*corruptum*) Domitianusta tämän nuoruudessa.²⁰⁹ On huomattavaa, ettei teksteissä näy merkkejä kreikkalaisen pederastia-instituution kuulumisesta roomalaiseen ajatteluun: ajatusta vanhemman miehen ja nuorukaisen välisestä sukupuolikäyttäytymisenkin alalle ulottuvasta oppilassuhteesta ei hyväksytty roomalaisessa kulttuurissa.²¹⁰ Suetoniuksen sanavalinta Neron elämäkerrassa paljastaa hänen liittäneen tämäntyyppisen sukupuolisuhteen käsitteellisesti kreikkalaisuuteen: hän aloittaa keisarin sukupuolikäyttäytymisen ylilyöntejä kuvaavan jakson kertomalla tämän alistaneen vapaasyntyisiä nuorukaisia ja maanneen naimisissa olevia naisia ja Vestan neitsyitä.²¹¹ Suetoniuksen virkkeessä käyttämä kreikkalaisperäinen termi *paedagogia* viittaa paikkaan, jossa vapaasyntyisiä poikia kohdeltiin kuin kreikkalaisorjia (*paedagogi*) ja sisältää siten ennen kaikkea viittauksen sukupuoliyhteydestä; pedagogit olivat useimmiten kreikkalaissyntyisiä kotiopettajia, joiden tehtävä oli opettaa perheen lapsia, mutta heidän ruumiinsa olivat myös omistajiensa omaisuutta.²¹² Suetonius rinnastaa siis kansalaisnuorukaisten makaamisen kahteen muuhun sukupuolikäyttäytymisen roomalaisen kulttuurin tabuun – aviorikokseen ja Vestan kultin häpäisyyen.

Terentiuksen elämäkerran esimerkistä käy toisaalta ilmi, että miesten välisissä sukupuolisuhteissa alistuvan osapuolen oletettiin olevan nuorempi ja alemmassa sosiaalisessa asemassa. Hänen huhuttiin hankkineen korkea-arvoisia suojelijoita nuorekkaan kehonsa ansiosta. Suetonius kiiruhtaa kuitenkin puolustamaan Terentiusta siteeraamalla Fenestellaa ja Cornelius Neposta:

Hän eli läheisessä suhteessa useiden ylhäisten miesten, ja etenkin Scipio Africanuksen ja Gaius Laeliuksen kanssa. Kerrotaan myös, että hän ansaitsi näiden kahden suosion ruumiillisin avuin, mutta

²⁰⁷ *Aug.* 68; *Calig.* 36.1 (kaksi mainintaa), *Otho* 2.

²⁰⁸ *Constuprare*: [...] *Fertur etiam in sacrificando quondam captus facie ministri acerram praeferentis nequissime abstinere, quin paene vixdum re divina peracta ibidem statim seductum constupraret simulque fratrem eius tibicinem* [...]. *Tib.* 44.2; *Constuprator*: [...] *Hunc adolescentulum mutua libidine constupratum*, [...]. *Vit.* 12.

²⁰⁹ *Dom.* 1.1. Ks. viite 202.

²¹⁰ Kreikkalaisen ja roomalaisen seksuaalimoraalin eroista ja niiden yhteiskunnallisista syistä ja seurauksista on käyty vilkasta keskustelua. Ks. erit. Karras 2000. Vrt. Halperin 2003, s. 140–141; Parker 1997, passim; Skinner 1997, s. 15; Skinner 2005, s. 7; Walters 1997, s. 30.

²¹¹ *Nero* 28. Ks. viite 249.

²¹² Williams 2010, s. 356, viite 38.

Fenestella kieltää tämän väittämällä, että hän oli heitä vanhempi. Nepos puolestaan kirjoittaa, että he olivat kaikki saman ikäisiä, ja Porcius epäilee heidän läheisiä suhteitaan.²¹³

Tässä diskurssissa ei kuitenkaan ole kysymys varsinaisesta pederastiasta, sillä vanhempi tai saman ikäinen mies ei ollut todennäköinen sukupuolikumppani yläluokan miesten keskuudessa, koska sukupuolikäyttäytymisen roolijako perustui sosiaaliseen ylemmyyteen ja dominointiin. Suetoniuksen tekstien perusteella on kuitenkin selvää, että tällaiset toimintamallit liitettiin selvästi yhteen kreikkalaisuuden ja siihen liitetyn feminiinisyyden kanssa.

Suetonius liittää *stuprum*-termin miesten välisiin seksuaalitekoihin vain silloin, kun on kyse passiivisesta roolista sukupuoliaktissa. Hän muun muassa kertoo, että Augustuksen vastustajat levittivät tämän nuoruudessa huhua, jonka mukaan hän olisi päässyt Caesarin suosioon sopimattoman sukupuolisuhteen avulla (*stupro meritum*).²¹⁴ *Stuprum* viittaa tässä ennen kaikkea passiivisen seksuaalirooliin miesten välisessä sukupuolisuhteessa. Suetonius käyttää termiä ”*pudicitian* menetys” synonyymisessä merkityksessä: hän kertoo, että Augustuksen huhuttiin myös miltei menettäneen siveytensä Caesarille (*quasi pudicitiam delibatam a Caesare*) ja sitten antautuneen Espanjassa Aulus Hirtiukselle kolmestasadastuhannesta sestertiuksesta.²¹⁵ Hän kertoo myös, kuinka eräänä päivänä teatterissa yleisö ymmärsi Mater Deumin, eli Kybelen kastoituun *galli*-pappiin viitanneen säkeen ”Näetkö kuinka *cinaedus* pyörittää maailmaa sormellaan!” kohdistuvan Augustukseen ja osoitti sille suosiotaan.²¹⁶ Suetonius käyttää kreikkalaisperäistä termiä *cinaedus* (*κίναῖδος*), joka viittasi ennen kaikkea mieheen, joka haluaa olla passiivisessa, eli naismaisessa roolissa yhdynnässä. Häpäisyelementtinä toimii sekä Augustuksen siveyden (*pudicitia*) että itsemääräämisoikeuden (*potestas*) ja maskuliinisuuden (*virtus*) kyseenalaistaminen.²¹⁷ Suetonius esittää nämä väitteet nimenomaan vastustajien esittäminä ilkeämielisinä syytöksinä ja huhupuheina, mikä osoittaa osaltaan yleisen mielipiteen

²¹³ *Hic cum multis nobilibus familiariter vixit, sed maxime cum Scipione Africano et C.Laelio. Quibus etiam corporis gratia conciliatus existimatur, quod et ipsum Fenestella arguit, contendens utroque maiorem natu fuisse, quamvis et Nepos aequales omnes fuisse tradat et Porcius suspicionem de consuetudine per haec faciat [...].* Suet. *Vita Ter.* 1. Suomennos E. Rönkkö.

²¹⁴ *M. Antonius adoptionem avunculi stupro meritum [...].* Suet. *Aug.* 68.1.

²¹⁵ [...] *item L. Marci frater, quasi pudicitiam delibatam a Caesare Aulo etiam Hirtio in Hispania trecentis milibus nummum substraverit [...].* *Aug.* 68.1.

²¹⁶ [...] *Sed et populus quondam universus ludorum die et accepit in contumeliam eius et adsensu maximo conprobavit verum in scaena pronuntiatum de gallo Matris Deum tympanizante: "Videsne, ut cinaedus orbem digito temperat?"* *Aug.* 68. 1. Suomennos E. Rönkkö.

²¹⁷ Gleason 1990, s. 396.

tuominneen miesten asettumisen passiiviseen rooliin sukupuoliyhteydessä. Mielenkiintoisia ovat myös pilkkaajien suorasukaiset sanavalinnat: nuoren Caesarin läheinen suhde Bithynian kuninkaan Nikomedeen kanssa ansaitsi hänelle pilkkanimen ”kuningattaren kilpakosija.”²¹⁸ Augustusta puolestaan kerrottiin haukutun naismaiseksi (*effeminatum*).²¹⁹ Alistuminen toisen miehen penetroitavaksi altisti miehen maskuliinisuuden kyseenalaiseksi. *Pudicitia*-termin käyttö keisarien yhteydessä osoittaa hyveen olleen keskeinen myös miehille. Suetonius aloittaa esimerkiksi Caligulan sukupuolielämän paheiden kauhukavalkadin julistamalla, ettei hän antanut arvoa sen enempää omalle kuin muidenkaan siveydelle.²²⁰ Sekä *pudicitia* että *stuprum* olivat siis periaatteessa sukupuoli neutraaleja kategorioita, eli niillä voitiin viitata sekä miesten että naisten toimintaan ja ominaisuuksiin.²²¹

Sukupuoliyhteys näyttäytyy teksteissä ennen kaikkea yksilösuorituksena; latinan seksuaalisuudessa teolle on aina olemassa objekti. Tutkimusperinteessä penetraatio ja ruumiillinen koskemattomuus ovat muodostuneet keskeisiksi käsitteiksi. Useiden tutkijoiden mukaan roomalaisessa kulttuurissa yhdyntä oli ennen kaikkea alempiarvoisen kehon penetraatiota, mikä alensi penetroidun automaattisesti passiiviseen, ”naismaiseen” asemaan (*muliebria pati*).²²² Tässä järjestelmässä tietyt toiminnot katsottiin sopivaksi vain tietyille sukupuolelle: julkisessa diskurssissa roomalaiselle miehelle oli hyväksyttyä omaksua ainoastaan dominoiva rooli.²²³ Aktiivisen miehen hyväksytyt vaihtoehdot oli jaettu ruumiinaukon mukaan kohteen sukupuolesta riippumatta: *fututor* (vagina), *irrumator* (suu) ja *pedicator* (anus). Passiivisen miehen määrittelyssä vastaavat kategoriat olivat *cunnilingus*, *fellator* ja *pathicus*, missä ensimmäinen oli alin kategoria, sillä se merkitsi naisen oraaliseen tyydyttämiseen ”alistumista.”²²⁴ Maskuliininen osapuoli oli siis se, joka penetroi toista mihin tahansa ruumiinaukkoon, feminiininen taho alistui tekoon. Tämän sosiaalisiin hierarkioihin perustuvan mallin mukaan seksuaalikäyttäytymisen kategoriat eivät määrity osapuolten biologisen sukupuolen, vaan näiden omaksumien roolien mukaan aktiivisuuden ja passiivisuuden asteikolla.

²¹⁸ *Dolabella "paelicem reginae, [...]" dicunt. Iul. 49.*

²¹⁹ *Sextus Pompeius ut effeminatum insectatus est. Aug. 68.1.*

²²⁰ *Pudicitia neque suae neque alienae pepercit. Calig. 36.*

²²¹ Langlands 2002, s. 2–3.

²²² Edwards 1993, s. 75; Halperin 2003, s. 135; Skinner 1997, s. 3, 8, 12; Walters 1997, s. 30–31.

²²³ Adams 1982, s. 223; Edwards 1993, s. 75; Halperin 2003, s. 135; Skinner 1997, s. 3, 8, 12; Walters 1997, s. 30–31.

²²⁴ Parker 1997, s. 49, 54.

Yksilön aseman katsottiin riippuvan tämän oikeudesta puolustaa ruumistaan joutumasta muiden penetroitavaksi. Tämän myös penetraatiomalliksi kutsutun teorian mukaan kumppanin sukupuolella ei ollut keskeistä roolia seksuaalitekojen moraalisten merkitysten kannalta. Juuri siksi modernit ”heteroseksuaalisuuden” ja ”homoseksuaalisuuden” käsitekokonaisuudet sopivat huonosti kuvaamaan antiikin kulttuureja.²²⁵ Roomalaisen kulttuurin ”seksuaalisuuskäsitysten” olivat erottamattomia sukupuolen, vallankäytön ja dominoinnin käsitteistä.

Tiberiuksen ja Claudiuksen kausilla Roomassa vaikuttaneen grammatikon Quintus Remmius Palaemonin elämäkerta on hyvä esimerkki tämän järjestelmän toiminnasta julkisessa diskurssissa: Suetoniuksen mukaan hän oli ollut aikaisemmin kutojan koulutuksen saanut naisen orja, joka onnistui alhaisesta syntyperästään huolimatta kohoamaan Rooman johtavien grammatikkojen joukkoon ja kokoamaan itselleen huomattavan varallisuuden.²²⁶ Suetonius tuntuu hämmästelevän hänen satumaista menestystään toteamalla, että hän saavutti kaikki nämä asiat siitä huolimatta, että oli kuuluisa kaikenlaisista paheistaan (*infamis omnibus vitiis*), ja että sekä Tiberius että Claudius olivat sitä mieltä, ettei kukaan voisi olla vähemmän sopiva poikien ja nuorukaisten opettajaksi.²²⁷ Hän antautui niin paljon ylellisyydenhimolleen, että peseytyi useita kertoja päivässä ja eli suurista tuloistaan huolimatta yli varojensa.²²⁸ Suetonius kertoo samassa yhteydessä myös, että hänen suuret himonsa naisten suhteen olivat pahamaineiset jopa hänen suunsa osalta, mikä viittasi hänen maineeseensa alhaisimman mahdollisen miestyypin edustajana: hän oli *cunnilinctor*, joka omaksui passiivisen roolin jopa naisten kanssa.²²⁹ Samaa teemaan liittyy myös Suetoniuksen seuraava virke: eräs mies, yritettyään turhaan väistää hänen tervehdyssuudelmaansa ihmisjoukossa, lausahti: ”Maestro, haluatteko nuolla jokaista, jonka näette kiirehtivän kadulla vastaan?”²³⁰ Kuten Kaster kirjoittaa teoksen kommentaarissa, tämä kaksimielinen letkautus viittasi Palaemonin maineen suuseksiin alistuvana miehenä (*fellator*). Hetero- ja homoseksuaalisuuden käsitejärjestelmän näkökulmasta tällainen päätelmäketju on epälooginen, mutta passiivisuuden ja aktiivi-

²²⁵ Tutkimusperinne, ks. Karras 2000. Vrt. Halperin 2003, s. 140–141; Parker 1997, passim; Skinner 1997, s. 15; Skinner 2005, s. 7; Walters 1997, s. 30.

²²⁶ *Gram.* 23.1–2, 23.5. Ks. liite 4.

²²⁷ *Mt.* 23.2.

²²⁸ *Mt.* 23.5.

²²⁹ Kaster 1995, s. 242–242. *Cunnilinctor* alimpana moraalikategoriana, ks. Parker 1997, s. 57.

²³⁰ *Suet. Gram.* 23.7. Ks. liite 4.

suuden pohjalle rakentuvassa moraalikoodistossa ajatuskulku on ymmärrettävä: jos mies alistui sukupuoli-suhteissa jopa naisille, tarjosi hän todennäköisesti suuseksiä myös miehille.²³¹

Suetoniuksen retoriikassa korostuu kuitenkin etenkin Palaemonin taipumus alistua *jopa naisille*, mikä osoittaa biologisella sukupuolella olleen merkitystä sukupuolimoraalin kannalta. Roomalaisten miesten sukupuoliroolit jaettiin kenties ainakin retoriikan tasolla ennen kaikkea hierarkkisesti aktiivisuuden ja passiivisuuden dikotomiaan perustuen. Aktiivinen mies on kaikilla sukupuolielämän aloilla korkein ihanne. Seuraavana hänen alapuolellaan on aktiivisille miehille alistuva passiivinen mies; passiivisille miehille alistuva mies on edelleen huonompi kuin aktiivisille miehille alistuva.²³² Kaikkein alin kategoria oli (luonnostaan passiivisille) naisille alistuva mies.²³³ Suetonius ei liitä tällaista käytöstä suoranaisesti yhteenkään keisariin, mikä kertoo edelleen sukupuolimoraalin ja sosiaalisen aseman läheisistä semanttisista yhteyksistä.

Suetonius kuvaa Remmius Palaemonin ennen kaikkea ylellisyyttä rakastavan ja passiivisen miestyypin häpeättömänä edustajana. Julkisesta paheksunnasta huolimatta hänellä oli mitä ilmeisimmin Roomassa omat kannattajansa, joita hänen pröystäilevä elämäntyyliinsä ei estänyt palkkaamasta nuorisensa opettajaksi.²³⁴ Palaemon ei missään nimessä ollut ainut tällaisessa maineessa ollut ja silti menestyvä mies, vaan ylellisyyteen ja himokkuuteen taipuvainen naismainen mies oli hyvin tunnettu hahmo jo tasavallan ajan retoriikassa.²³⁵ Samantapainen julkisuuskuva oli myös Augustuksen hyvällä ystävällä Maecenaalla.²³⁶ Tällainen miestyyppejä on edelleen näkyvästi esillä Suetoniuksen Roomassa, kuten esimerkiksi Polemonin vihamiehen Favorinuksen esimerkki to-

²³¹ Parker 1997, s. 52.

²³² Esim. Langlands 2006, s. 355.

²³³ Naisille tässä hierarkiassa ei ole selvää paikkaa, mutta retoriikassa passiivisen miehen vastine oli *tribas*, aktiivinen, dominoiva nainen. Naisiin liitetystä retoriikasta tarkemmin luvussa 4.

²³⁴ Hän oli aikansa kuuluisimpia grammatikkoja; hänen kerrottiin muun muassa saaneen 400 000 sestertiuksen vuositulot koulustaan, ja melkein samanmoisen summan yksityisomistuksistaan. Suet. *Gram.* 23.5. Ks. liite 4.

²³⁵ Esimerkiksi Aulus Gelliuksen tekstissä vuodelta 142 eaa. esiintyy muuan Publius Sulpicius Gallus, jonka naismaisia tapoja Scipio Aemilianus saattoi käyttää aseena puheessaan häntä vastaan. Syytteet alkavat parfyymien käytöstä ja peilin käytöstä kulmakarvojen ajeluun ja säärikarvojen nyppimiseen, ja poikarakastajiin. Lopuksi hän vihjaa näiden paheiden viittaavan siihen, että hän on ollut myös passiivisessa roolisas sukupuoli-suhteissa. Gell. 6.12.5. Ks. myös Corbeill 1997, s. 108–109. Sama Gallus esiintyy myös Suetoniuksen Terentiuksen elämäkerrassa. Suet. *Vita Ter.* 4.

²³⁶ Suet. *Aug.* 86; Mart. 12.4.2; Prop. 3.9.1. Ks. Dench 1998, s. 145.

distaa.²³⁷ Hän oli Hadrianuksen hovissa samaan aikaan vaikuttanut kuuluisa filosofi ja suosittu puhuja – ja Polemonin pahin kilpailija. Hän oli myös synnynnäinen eunukki.²³⁸ Aikalaistodistusten mukaan hän ei pyrkinyt piilottelemaan pehmeän naisellisia piirteitään ja korkeata ääntään millään tavoin.²³⁹ Polemon kuvaa hänet ennen kaikkea naismaisen ja ylellisyydenhaluisen miehen arkkityyppinä, jota vastaan hän suuntaa teoksensa ankarimman kritiikin. Tamsyn S. Barton näkee Polemonin tekstien motiivien olleen pohjimmiltaan poliittiset: hänen mukaansa tällaiset oraattorin antamat käytännön esimerkit eivät ole vain teoreettisen tekstin maustamiseen tarkoitettuja anekdootteja, vaan koko tekstin kirjoittamisen perimmäinen syy. Fysiognomian teorioiden kaapuun puetut solvaukset olivat yksi tapa hyökätä naismaisia elkeitään esittelevää Favorinusta vastaan.²⁴⁰

Feminiininen miestyyppe oli siis kreikkalais-roomalaisessa kulttuurissa ilmeisen tunnistettu ilmiö. Hegemoniselle, dominointiin ja pidättyvyyteen perustuvalla maskuliiniselle käyttäytymiskoodille oli selvästi olemassa vaihtoehtoja – eikä tällainen käytös yleisestä paheksunnasta huolimatta välttämättä haitannut yksilön urakehitystä. Toisin kuin Parker esittää, ei passiivinen mies vaikuta olleen Roomassa ainoastaan teennäinen kielellinen rakennelma²⁴¹ tai poliittisten vihanmiesten kielikuvissa elävä hahmo, vaan todellinen miestyyppe.²⁴² Vaatimattomuuteen perustuneet, ”perinteiset” maskuliinisuuden paradigmat eivät siis näytä olleen välttämättä niin universaaleja kuin kirjallisuuden ja historiankirjoituksen asenteiden perusteella voisi päätellä.

Roolinvaihto sukupuoliaktissa oli roomalaisille ilmeisen vieras ilmiö. Holt N. Parker toteaa tällaista kuvattavan tunnetuissa roomalaisissa teksteissä vain kerran – Suetoniuksen Caligulan

²³⁷ Polemon kuvauksen yksityiskohdat eivät jätä epäselväksi kehen hän tekstissä viittaa. Polemon kuvaa Favorinuksen ahneeksi ja moraalittomaksi, ja ennen kaikkea kaikilla tavoin naismaiseksi mieheksi. Polem. A20. Vrt. Anon. Lat. 40; Philostr. *V S* 535. Gleason 1995, s. xxvii.

²³⁸ Ominaisuutta kutsutaan modernissa lääketieteessä anorkiaksi.

²³⁹ Gleason 1995, 3.

²⁴⁰ Barton 1994, s. 113.

²⁴¹ Parkerin mukaan passiivisesta asemasta nautintoa saaneet ihmistyyppit, kuten *pathicus* ja *pathica* sekä *fellator* ja *cunnilinctor* olivat roomalaisessa kulttuurissa keinotekoisia käsitteitä; passiivisten hahmojen kuvaaminen aktiivisina tekijöinä lievensi aktiivisen osapuolen syyllisyyttä. Parker 1997, s. 54.

²⁴² Vrt. esim. Corbeill 1997, s. 100–101.

elämäkerrassa.²⁴³ Suetonius kertoo huhuista, joiden mukaan hänen väitettiin olleen molemminpuolisesti kielletyssä sukupuoliyhteydessä (*mutui stupri*) Marcus Lepiduksen ja erään pantomiiminäyttelijän sekä muutamien panttivankien kanssa.²⁴⁴ Suetonius käyttää samaa ilmaisua myös kertoessaan Othon vaiheista ennen tämän valtaantuloa: hänen huhuttiin harjoittaneen molemminpuolista haureutta Neron kanssa.²⁴⁵ Termiparin *mutui stupri* käyttö on näissä yhteyksissä olennainen: Rebecca Langlands tulkitsee roomalaisten seksuaalimoraalia käsittelevässä teoksessaan ilmauksen korostavan Caligulan alennustilaa, koska oli suurempi häväistys tulla penetroiduksi sellaisen miehen toimesta, joka oli ensin alistunut itsekin alistettavaksi.²⁴⁶ Myös Neron esimerkki on havainnollinen. Hänen kerrottiin kunnostautuneen sekä aktiivisessa että passiivisessa roolissa, mutta Caligulasta poiketen eri henkilöiden kanssa. Näissä suhteissa roolinvaihtoa ei ilmeisesti ymmärretty tapahtuneen. Hänen kerrottiin esimerkiksi kuohituttaneen pojan nimeltä Sporus ja ottaneen hänet vaimokseen virallisin menoin sekä harrastaneen silmitöntä seksuaalista väkivaltaa niin miehiä kuin naitakin kohtaan. Edes Vestan neitsyet eivät olleet turvassa hänen mielivallaltaan:

Hän vietti haureuden harjoittamiseen vapaasyntyisiä poikia ja makasi väkisin Rubria-nimisen Vestan neitsyen. Vähältä piti ettei hän solminut virallista avioliittoa vapautetun orjan Acten kanssa, sitä ennen suostuteltuaan eräät entiset konsulit vannomaan väärän valan ja vakuuttamaan että nainen oli kuninkaallista sukua. Erään pojan, jonka nimi oli Sporus, hän kuohitutti ja yritti tehdä hänestä naisen, solmi hänen kanssaan tavallisin seremonioin avioliiton annettuaan hänelle myötäjäiset ja morsius-hunnun, toi hänet suureen väkijoukon saattelmana taloonsa ja kohteli häntä kuin vaimoa ainakin. [...]. Tämän Sporusen hän puetutti hienosti kuin keisarinna, vei hänet Kreikassa mukanaan kantotuolissa maapäiville ja markkinoille ja myöhemmin Roomassa Sigillaria-juhlaan ja suuteli häntä vähän väliä. Tiedettiin hyvin että hän halusi olla sukupuoliyhteydessä äitiinsäkin, mutta että hänet pidättivät siitä hänen vihollisensa peläten että tämä kiivas ja vallanhimoinen nainen saisi siten liian suuren vaikutusvallan.²⁴⁷

Kertomus huipentuu anekdoottiin, jossa menee naimisiin vapautetun miesorjansa kanssa - naisen roolissa:

²⁴³ Parker 1997, s. 57, viite 24.

²⁴⁴ *M. Lepidum, Mnesterem pantomimum, quosdam obsides dilexisse fertur commercio mutui stupri. Calig. 36.1.*

²⁴⁵ [...] *per hanc insinuat Neroni facile summum inter amicos locum tenuit congruentia morum, ut vero quidam tradunt, et consuetudine mutui stupri. Suet. Otho 2.* Myös Vitelliuksen kerrottiin olleen samanlaisessa suhteessa erään vapautettunsa kanssa (*mutua libidine constupratum*). Suet. *Vit. 12*. Parkerin väite ei siis pidä kirjaimellisesti paikkaansa.

²⁴⁶ Langlands 2006, s. 355.

²⁴⁷ *Super ingenuorum paedagogia et nuptiarum concubinitus Vestali virgini Rubriae vim intulit. Acten libertam paulum afuit quin iusto sibi matrimonio coniungeret, summissis consularibus viris qui regio genere ortam peierarent. Puerum Sporum exsectis testibus etiam in muliebrem naturam transfigurare conatus cum dote et flammeo per sollemnia nuptiarum celeberrimo officio deductum ad se pro uxore habuit; [...]. Hunc Sporum, Augustarum ornamentis excultum lecticaque vectum, et circa conventus mercatusque Graeciae ac mox Romae circa Sigillaria comitatus est identidem exosculans. Nam matris concubinitum appetisse et ab obtrectatoribus eius, ne ferox atque impotens mulier et hoc genere gratiae praevaleret, deteritum nemo dubitavit, [...]. Suet. Nero 28.*

Itsensäkin hän prostituoi siinä määrin, että hänen ruumiissaan tuskin oli ainoatakaan saastumatonta kohtaa. Hän keksi vielä uudenlaisen huvin: yllään jonkin villieläimen talja hän hyökkäsi esiin häkistä, kävi koettelemaan paaluun sidottujen miesten ja naisten sukuelimiä, ja kun hän oli sitten tyydyttänyt mielettömän himonsa, hänen vapauttamansa orja Doryforos muka pisti hänet kuoliaaksi. Nero oli tämän miehen vaimona samoin kuin Sporus oli hänen vaimonaan, ja hän jopa jäljitteli väkisin maattujen neitojen huutoja ja valituksia.²⁴⁸

Neron moraalirikoksissa korostuvat naismainen kohtuuttomuus ja sukupuoliroolien vääristäminen yhdistettynä passiiviseen sukupuoliikäyttämiseen. Suhteen sisäistä roolinvaihtoa hänestä kerrotuissa narratiiveissa ei kuitenkaan esiinny. Kahden henkilön välisessä sukupuoliaktissa roolit olivat – ainakin retoriikan tasolla – tarkkaan rajatut. Tästä näkökulmasta Nero näyttäytyy loogisempana hahmona kuin mielenvikaiseksi tulkittu, kaikkia sukupuolisääntöjä rikkonut Caligula: Neron paheet ovat luettavissa naismaisen itsehillinnän puutteen piikkiin. Caligulan osalta esimerkit kaikessa absurdiudessaan korostavat hänen mielenvikaisuuttaan.

Liiallinen antautuminen *libidon*, eli himon vietäväksi oli sukupuolisuuden kannalta epäilyttävää. Suetonius käyttää termiä eri muodoissaan yhteensä 23 kertaa. Useimmiten konteksti on paheksuva: Suetonius toteaa esimerkiksi yleisen mielipiteen olleen, että Julius Caesar oli taipuvainen himokkuuteen (*pronus in libidines*) ja että hän meni siinä liian pitkälle.²⁴⁹ Claudiuksen sukuviettiä hän kuvaa ylenpalttiseksi (*profusissimae*).²⁵⁰ Neron kuvauksessa hän liittää termin kohtuuttomuuden ja ekstravaganssin (*luxuria*) ohella keisarin paheiden pitkään listaan.²⁵¹ Se esiintyy myös viittauksessa inestisuhteeseen äitinsä kanssa.²⁵² Vespasianuksen elämäkerrassa Suetonius vetää *libidon* ja *luxurian* välille konkreettisen semanttisen yhteyden kuvatessaan valtakunnan sisällissodanjälkeistä alennustilaa kertomalla ”himokkuuden ja ylellisyydenhalun kukoistaneen” ennen tämän valtaantuloa.²⁵³ Termi esiintyy negatiivisessa yhteydessä myös Vitelliuksen tapauksessa: Suetonius kertoo hänen olleen nuoruudessaan

²⁴⁸ *Suam quidem pudicitiam usque adeo prostituit, ut contaminatis paene omnibus membris novissime quasi genus lusus excogitaret, quo ferae pelle contextus emitteretur e cavea virorumque ac feminarum ad stipitem deligatorum inguina invaderet et, cum affatim desaevisset, conficeretur a Doryphoro liberto; cui etiam, sicut ipsi Sporus, ita ipse denupsit, voces quoque et heulatus vim patientium virginum imitatus.* Suet. Nero 29.

²⁴⁹ *Pronum et sumptuosum in libidines fuisse constans opinio est.* Suet. Iul. 50. Suetonius käyttää termiä myös sukuviettiin suoraan liittymättömässä yhteydessä: hän sanoo, ettei Caesar pitäytynyt ottamasta tai antamasta mitään kunnianimiä halunsa mukaan (*ac nullos non honores ad libidinem cepit et dedit*). Suet. Iul. 76.1.

²⁵⁰ Suet. Claud. 33.

²⁵¹ Suet. Nero 26.

²⁵² Suet. Nero 28.2. Ks. viite 249.

²⁵³ *Libido atque luxuria coercente nullo invaluerant [...].* Suet. Vesp. 11.

kielletyssä sukupuolisuhteessa erään vapautettunsa kanssa (*mutua libidine constupratum*).²⁵⁴

Myös Domitianuksen paheisiin väitettiin kuuluvan yletön himokkuus:

Domitianus oli erittäin himokas, piti alinomaista sukupuoliyhdyntää tavallaan ruumiinharjoituksena ja sanoi sen olevan vuodepainia. Hänen kerrotaan nyppineen omin käsin pois rakastajattariensa ihokarvoja ja uineen tavallisten prostituoitujen seurassa.²⁵⁵

Piirre on ymmärrettävä osana hänen paheidensa listaa, johon kuuluivat myös muun muassa edellä mainitut kreikkalaistyylinen pukeutuminen ja turhamaisuus hiustenhoidon suhteen.²⁵⁶

Augustuksen ystävien puolestaan kerrottiin puolustaneen häntä tällaisia syytteitä vastaan selittämällä, etteivät hänen lukuisat naissuhteensa johtuneet suinkaan *libidosta* ja luonteen heikkoudesta, vaan kilpailijoiden vaimojen viettely oli osa poliittista peliä, jossa hän pyrki saamaan tietoa vastustajiensa aikeista heidän naistensa kautta:

Hänen ystävänsäkään eivät kiellä että hän oli tehnyt aviorikoksia; he tosin selittävät ettei se johtunut irstaudesta vaan että hän tahtoi saada selkoa vastustajiensa aikeista heidän naistensa avulla. M. Antonius syytti häntä liian pikaisesta avioliitosta Livian kanssa ja siitä, että hän oli vienyt erään entisen konsulin vaimon, miehen nähden, ruokasalista makuuhuoneeseen; kun he tulivat takaisin pöytään, vaimon korvat olivat punaiset ja tukka epäjärjestyksessä.²⁵⁷

Augustus ei kuitenkaan päässyt eroon himokkaan miehen maineestaan, vaan hänen kerrottiin vielä vanhoilla päivilläänkin maanneen mielellään neitsyitä, joita hänelle hankittiin ympäri valtakuntaa, jopa hänen oman vaimonsa toimesta.²⁵⁸ Suetoniuksen teksteissä naisten viettely – etenkin Caesarin ja Augustuksen tapauksissa – liittyykin tiiviisti aggressiiviseen, uhkarohkeaan ja röyhkeään poliittiseen toimintaan. Vietti, *libido*, ei siis vienyt miestä, vaan hän käytti kaikissa tomissaan harkintaa, mikä oli miehisyyden tärkein osoittamistapa. Langlands tulee samaan johtopäätökseen tulkitessaan Suetoniuksen olettan yleisönsä lukevan varhaisimpien elämäkertojen seksuaalinarratiiveja pikemminkin poliittisen pelin elementteinä kuin kohdehenkilöiden vilpittöminä kuvauksina.²⁵⁹ Analyysini tukee tutkimusperinteessä vallitsevaa

²⁵⁴ Suet. *Vit.* 12.

²⁵⁵ *Libidinis nimiae, assiduitatem concubitus velut exercitationis genus clinopalen vocabat; eratque fama, quasi concubinas ipse develleret nataretque inter vulgatissimas meretrices.* Suet. *Dom.* 22.1. Suomennos J. Hollo.

²⁵⁶ *Dom.* 4.4, 18.2, ks. liite 3.

²⁵⁷ *Adulterii quidem exercuisse ne amici quidem negant, excusantes sane non libidine, sed ratione commissa, quo facilius consilia adversariorum per cuiusque mulieres exquireret. M. Antonius super festinatas Liviae nuptias obiecit et feminam consularem e triclinio viri coram in cubiculum abductam, rursus in convivium rubentibus auriculis incomptiore capillo reductam [...].* Suet. *Aug.* 69.1.

²⁵⁸ *Circa libidines haesit, postea quoque, ut ferunt, ad vitiandas virgines promptior, quae sibi undique etiam ab uxore conquirentur.* [...]. Suet. *Aug.* 71.

²⁵⁹ Langlands 2002, s. 348–349.

tulkintaa, jonka mukaan Suetonius piti Augustusta hyvän hallitsijan esikuvana.²⁶⁰

Yksilöiden seksuaalimoraali oli siis ilmeisen julkinen huolenaihe, ja sitä saatettiin käyttää jopa karkotuksen perusteena. Augustus saattoi esimerkiksi pakottaa tyttärensä Julian eroamaan Tiberiuksesta aviorikokseen johtaneen himokkuutensa perusteella.²⁶¹ Caligulan puolestaan kerrottiin karkottaneen Roomasta Tiberiuksen hovissa *spintriae*-nimellä kutsutut kauhistuttavasta irstaudestaan tunnetut henkilöt.²⁶² Claudius otti eron ensimmäisestä vaimostaan Plautia Urgulanillasta samankaltaisista syistä.²⁶³ Sukuvietti ja kohtuuttomuus rinnastettiin luontevasti toisiinsa.²⁶⁴ Roomalaisessa kulttuurissa himon kyltymätön tyydyttäminen oli heikkouden ja naismaisen itsehillinnän puutteen osoitus. Samaan merkitysketjuun liittyi myös ylensyöminen: Keisarien lisäksi topos löytyy esimerkiksi Horatiuksen yhteydestä: hänen kerrottiin olleen lihava (*obesus*) ja kohtuuttoman himokas (*Ad res Venerias intemperantior traditur*).²⁶⁵ Ruokahalu ja sukupuoli vietti laskettiin samaan ruumiillisten nautintojen kategoriaan.

Suetoniuksen elämäkertoissa ei ilmene varsinaista ”heteronormatiivisuutta.” Pahamaineiset keisarit tyydyttivät hallitsemattomia halujaan samalla tavalla sekä miesten että naisten kustannuksella. Tällaisen käytöksen paheksunnan syy ei ole halun kohteen valinnassa, vaan pikemminkin naisille tyypilliseksi katsotussa kyvyttömyydessä hillitä näitä haluja. Esimerkiksi naismaisen passiiviseksi kuvailtu Claudius oli erityisen intohimoinen naisten suhteen, muttei ollut lainkaan kiinnostunut miehistä.²⁶⁶ Tällainen käytös vaikuttaa Suetoniuksen tekstien kontekstissa jopa kuriositeetilta: Suetoniuksella ei ole termiä tällaiselle mieltymystyypille, joten hän joutuu kuvailemaan sen sanoin. Claudiusta onkin tällä perusteella kutsuttu antiikin ainoaksi tunnetuksi ”heteroseksuaaliksi.”²⁶⁷

²⁶⁰ Wallace-Hadrill 1983, s. 111.

²⁶¹ *Comperit deinde Iuliam uxorem ob libidines atque adulteria damnatam repudiumque ei suo nomine ex auctoritate Augusti remissum. Tib. 11.4*

²⁶² *Spintrias monstrosarum libidinum aegre ne profundo mergeret exoratus, urbe submovit. Calig. 16. Ks. Tib. 43.*

²⁶³ Suetonius kertoo avioeron syynä olleen häpeällinen himokkuus ja murhaepäilyt [...] *ob libidinum probra et homicidii suspicionem. Suet. Claud. 26.*

²⁶⁴ Ks. myös Suet. *Tib. 42–44; Calig. 16, 41; Claud. 26.2, 29; Galb. 22; Tit. 7*

²⁶⁵ Suet. *Vita Hor.*

²⁶⁶ [...] *Libidinis in feminas profusissimae, marum omnino expers. Claud. 33.*

²⁶⁷ Parker 1997, s. 55.

Vastaavalla tavalla tekstistä erottuu Galba, antiikin ainoa tunnettu mies, jonka sukupuolivietin on kuvattu kohdistuneen raavaisiin aikuisiin miehiin.²⁶⁸ Samaan tapaan Suetonius kertoo Vergiliuksen pitäneen erityisesti pojista.²⁶⁹ Molemmissa tapauksissa kyse oli vain preferenssistä, eivätkä tällaiset erikoiset mieltymykset kyseenalaista kummankaan maskuliinisuutta, sillä heidän kuvauksensa eivät sisällä muita tyypillisesti naismaisuuteen liitettyjä piirteitä. Aktiivisen miehen (*vir*) näkökulmasta kumppanin sukupuoli ei siis näytä olleen keskeisin seikka, vaan tärkeintä oli toimia kaikissa suhteissa dominoivana osapuolena. Samoin passiivisen miehen (*cinaedus*, *pathicus*) oletettiin olevan passiivinen myös suhteissaan naisten kanssa. Suuseksin antaminen naiselle nähtiin roomalaisessa fallosentrisessä kulttuurissa miehen kannalta yhdyntään verrattavissa olevana passiivisena tekona. Tämä eräänlainen keinotekoinen naisen elimen dominoivana osapuolena luonut kategoria koettiin ongelmalliseksi ja erityisen alentavaksi sukupuolikäyttäytymisen muodoksi, mikä teki siitä myös yleisen huumorin kohteen.²⁷⁰

Roomalaisessa sukupuolimoraalissa oli kyse ennen kaikkea yksilön omaksumasta roolista ja kohtuuden harjoittamisesta kaikessa toiminnassa. Craig A. Williams kiteyttää järjestelmän ilmenemismuotoja osuvasti:

Antiikin roomalaiset elivät kulttuuriympäristössä, jossa naimisissa olevat miehet saattoivat yhtyä miespuolisiin orjiinsa ilman pelkoa vertaistensa arvostelusta; jossa aviorikoksista oltiin yleisesti enemmän huolissaan kuin pederastiasta; jossa kuuluisia naistenmiehiä saatettiin kutsua naismaiseksi ja jossa mies, jonka maskuliinisuus oli kyseenalaistettu, saattoi todistaa miehuutensa mainitsemalla, että oli ollut sukupuolisuhteessa syyttäjänsä poikien kanssa; jossa miehet, jotka halusivat tulla penetroiduksi olivat kiusan ja pilkan kohteita, mutta heidän katsottiin toisaalta olevan myös varsin kykeneviä aviorikoksiin.²⁷¹

Tässä mallissa naiselle alistuminen oli selvästi tuomittavampaa kuin miehelle alistuminen. On epäselvää toiko miehen alistaminen enemmän kunniaa kuin naisen penetroiminen. Tässä suhteessa aikuisia miehiä alistaneen Galban pitäisi siis olla kaikkein maskuliinisin. Tällaisen

²⁶⁸ [...] *libidinis in mares pronior et eos non nisi praeduros exoletosque*. Galb. 22.

²⁶⁹ [...] *libidinis in pueros pronioris*. Vita Verg. 9.

²⁷⁰ Esim. Tib. 45.1; Mart. 1.77, 2.28; Iuv. 9.3. Ks. erit. Parker 1997, s. 51–52.

²⁷¹ *Ancient Romans lived in a cultural environment in which married men could enjoy sexual relations with their male slaves without fear of criticism from their peers; in which adultery generally aroused more concern than pederasty; in which men notorious for their womanizing might be called effeminate, while a man whose masculinity had been impugned could cite as proof of his manhood the fact that he had engaged in sexual relations with his accuser's sons; in which men who sought to be sexually penetrated by other men were subjected to teasing and ridicule, but were also thought quite capable of being adulterers*. Williams 2010, s. 3. Suom. E. Rönkkö.

toiminnan ihannoinnista ei tekstissä kuitenkaan näy mitään merkkejä. Suetoniuksen siteeraama Marcus Antoniuksen letkautus kiteyttää hyvin roomalaisen miehen sukupuolikäyttäytymisen rajat: Suetonius esittelee suorana lainauksena lainauksen Marcus Antoniuksen kirjeestä Augustukselle:

Ennen kuin oli julkisesti tai yksityisesti esiintynyt Augustuksen vihamiehenä, Antonius kirjoitti tälle näin tutunomaisesti: ”Miksi olet niin muuttunut? Siksikö, että minä makaan kuningattaren kanssa? Hän on vaimoni. Nytkö sen aloitin vai yhdeksän vuotta sitten? Entä sinä, astutko vain Drusillaa? Onneksi olkoon, jos et tätä kirjettä lukiessasi ole astunut Tertullaa tai Terentillaa tai Rufilaa tai Salvia Titiseniä tai heitä kaikkia. Väliäkö sillä, missä ja ketä pitelee?”²⁷²

Tokaisun logiikan mukaan sukupuolisuhteessa aktiivisen osapuolen kannalta ei ollut lopulta väliä sillä, kenen kanssa viettiä tyydyttää; tärkeintä oli olla dominoiva osapuoli. Vaikuttaa siltä, että miehen penetraatiolla oli moraalisesti haitallinen merkitys vain alistuvalle osapuolelle.

Augustuksen ja Antoniuksen tapaisten yläluokan miesten oli selvästi mahdollista pitää useita seksikumppaneita. Augustuksenkin naisseikkailut olivat mitä ilmeisimmin yleisessä tiedossa, koska hänen tukijansakaan eivät niitä pystyneet kieltämään, ja koska Marcus Antonius saattoi vitsailla niistä tuttavalliseen sävyyn. Tässä diskurssissa on toisaalta selvästi kyse muustakin kuin sukupuolimoraalista; julkisissa puheenvuoroissa tiuhaan esiintyvät sukupuolinarratiivit liittyvät läheisesti poliittiseen retoriikkaan.

²⁷² *Scribit etiam ad ipsum haec familiariter adhuc necdum plane inimicus aut hostis: "Quid te mutavit? Quod reginam in eo? Uxor mea est. Nunc coepi an abhinc annos novem? Tu deinde solam Drusillam inis? Ita valeas, uti tu, hanc epistulam cum leges, non inieris Tertullam aut Terentillam aut Rufillam aut Salviam Titiseniam aut omnes. An refert, ubi et in qua arrigas?" [...]. Suet. Aug. 69.2.*

6. Naisten sukupuoliuus

Ensimmäiseltä vuosisadalta tunnetaan useita värikkäitä tarinoita esimerkiksi keisariperheiden vallanhimoisten naisten häpeällisistä teoista. Ottaen huomioon, että Suetonius käsittelee henkilöidensä yksityiselämää usein hyvin yksityiskohtaisesti, olisi kenties perusteltua olettaa näiden kertomusten löytyvän myös keisarielämäkerroista. Suetoniuksen teoksesta nämä kertomukset puuttuvat kuitenkin lähes kokonaan: hän viittaa Claudiuksen pahamaineiseen vaimoon Messalinaankin vain ohimennen. Selitys löytyy osittain elämäkerturin tehtävänasettelusta: Suetoniuksen päämääränä oli antaa kuva kohteensa piirteistä ja toiminnasta, eikä sen saavuttamisen kannalta ollut yleensä oleellista tuoda esiin muiden henkilöiden toimintaa.²⁷³ Suetonius on kiinnostunut naisten kuvaamisesta ainoastaan sikäli, kun he lisäävät jotain kohdehenkilön muotokuvan luomiseen.²⁷⁴ Vidén kirjoittaa jopa kyynisesti, ettei antiikin mieskeskeisen elämäkertakirjallisuuden seasta voida olettaa löytyvän yhtään naisen elämäkertaa.²⁷⁵ Esimerkiksi Suetoniuksen kadonnut kuuluisien prostituoitujen elämäkertoja sisältänyt teos *Peri episemon pornon*²⁷⁶ on kuitenkin hyvinkin saattanut sisältää myös naisten elämäkertoja. Sukupuolidiskurssin ymmärtämisen kannalta on joka tapauksessa tärkeää pohtia, arvioidaanko tekstissä esiintyviä harvoja naishahmoja samalla retorisella sukupuoliasteikolla kuin miehiä.

Fysiognomian tekstit kommentoivat naisten tyypillisiä ominaisuuksia vain miesten arviointiin liittyvässä kontekstissa; Polemon mainitsee vain kaksi naisten ulkonäön tulkintaan liittyvää anekdoottia.²⁷⁷ Nämä liittyvät lähitulevaisuuden tapahtumien ennustamiseen ilmeiden ja eleiden perusteella. Suetonius mainitsee naisia nimeltä lähinnä keisareiden sukutaustojen selvityksissä ja heidän avioliittojensa kautta solmimiensa suhteiden yhteydessä. Harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta naishahmot pysyttelevät kerronnassa taka-alalla; he esiintyvät kohdehenkilöiden äiteinä, vaimoina ja siskoina. Lisäksi naiset ovat esillä keisarien sukupuolikäyttäytymistä kuvaavissa jaksoissa – mutta vain passiivisina halun kohteina.²⁷⁸ Silti keisarin naispuolisten

²⁷³ Vidén 1993, s. 67; Wallace-Hadrill 1983, s. 18.

²⁷⁴ Wallace-Hadrill 1983, s. 12–13.

²⁷⁵ Vidén 1993, s. 66.

²⁷⁶ Wallace-Hadrill 1983, s. 12.

²⁷⁷ Polem. B53.

²⁷⁸ Vidén 1993, s. 88.

sukulaisten keskeinen merkitys käy selvästi ilmi Suetoniuksen tavassa kuvata tarkkaan keisarien sukulaisuussuhteet. Augustuksen elämäkerta toimii hyvänä esimerkkinä: Suetonius selvittää hänen kihlauksensa ja avioliittonsa juurta jaksain:

Nuorena hänet oli kihlattu Publius Servilius Isaurikuksen tyttärelle, mutta ensimmäisen konfliktin Marcus Antoniuksen kanssa sotilaat vaativat että heidän tulisi solmia myös sukulaisuuden sitein. Niinpä hän nai Antoniuksen tytärpuolen Claudian, joka oli vielä pelkkä lapsi, ja jonka Augustus lähetti kuitenkin takaisin neitsyenä riitaannuttuaan Fulvian kanssa. Tämän jälkeen hän avioitui Scribonian kanssa, joka oli jo ollut naimisissa kahdesti konsulien kanssa, ja jolla oli lapsia toisen näistä kanssa.²⁷⁹

Naisten avulla luodut sukulaisuussuhteet olivat selvästi poliittisesti hyvin tärkeitä. Augustus aloitti aviouransa liitolla korkea-arvoisan sukuun kuuluvan konsulin tyttären kanssa ja jatkoi sitä poliittisten syiden sanelemalla liitolla lapsivaimon kanssa. Kuten Gunhild Vidén huomauttaa, se, että hänen toinen vaimonsa oli juuri ja juuri naimaikäinen, korostaa kuinka tärkeää oli löytää vaimoehdokas, jolla oli mahdollisimman läheiset suhteet poliittiseen liittolaiseen; jopa alaikäisellä työllä saattoi olla tärkeä rooli yhteyksien luomisessa.²⁸⁰ Vidénin mukaan naisten rooli elämäkertakirjallisuudessa olikin ennen kaikkea määritellä päähenkilön sosiaalinen asema sukulinjojen kautta.²⁸¹ Augustuksen seuraavan vaimonsa arvo oli tämän aikaisemmissa avioliitoissa: kahden konsulin ex-vaimo kuului eittämättä yhteiskunnan ylimpiin kerroksiin. Augustus otti hänestä kuitenkin eron vedoten vaimon moraalittomien tapojen (*morum perversitatem eius*) vuoksi ja kantoi pian vihille Tiberius Neron raskaana olleen vaimon Livia Drusillan.²⁸² Vaimon uskottomuutta käytettiin usein syynä avioerolle, ja suvun naisten kevytkenkäisyys saattoi koko perheen häpeään.²⁸³

Miesten maskuliinisuuden ohella naisten siveys oli roomalaisessa kulttuurissa keskeinen huolen aihe, mistä ilmeisin osoitus ovat Augustuksen säätämät, kansalaisten sukupuolimoraalia ja avioliittokäytäntöjä säätelemään pyrkineet *leges Iuliae*, joihin kuulunut *lex Iulia de adulteriis* toi

²⁷⁹ *Sponsam habuerat adulescens P. Servili Isaurici filiam, sed reconciliatus post primam discordiam Antonio, expostulantibus utriusque militibus ut et necessitudine aliqua iungerentur, privignam eius Claudiam, Fulviae ex P. Clodio filiam, duxit uxorem vixdum nubilem ac simultate cum Fulvia socru orta dimisit intactam adhuc et virginem. Mox Scriboniam in matrimonium accepit nuptam ante duobus consularibus, ex altero etiam matrem.* Aug. 62.

²⁸⁰ Vidén 1993, s. 69.

²⁸¹ Vidén 1993, s. 67–68, 71, 88.

²⁸² Suet. Aug. 62.

²⁸³ Kuuluisimmat esimerkit suvun naisten sukupuolisuhteista häpeän aiheuttajana ovat Augustuksen tyttären Julian ja lapsenlapsen Julian tapaukset: Aug. 65. Vaimon uskottomuus avioeron virallisenä syynä: Claud. 26; Nero 35.2.

aviorikoksen yksityisen ja julkisen lainsäädännön alaiseksi.²⁸⁴ Hovin naisten huhutun himokkuuden kauhuesimerkit kertovat aktiivisuuden olleen naisille sopimatonta sukupuolikäyttäytymisen alalla.²⁸⁵ Yläluokan retoriikassa maskuliinisen ja epänormaalin naisen (*virago*, *tribas*, *moecha*) kategoriaan luettiin kuka tahansa nainen, joka biologisen sukupuolensa vastaisesti nautti sukupuolisuhteista.²⁸⁶

Suetoniuksen tekstien naishahmoihin ei kuitenkaan juurikaan liity tällaista sukupuoliretoriikkaa. Poikkeuksen tästä tekee ainoastaan nuorempi Agrippina, jonka Suetonius kuvailee olleen hurja (*ferox*) ja kykenemätön itsehillintään (*impotens*).²⁸⁷ Vidén tulkitsee Suetoniuksen yksinkertaisesti toistavan kauden yleistä käsitystä hänestä näiden ominaisuuksien arkkityyppinä.²⁸⁸ Hänellä pelättiin olevan paljon vaikutusvaltaa mieheensä Claudiukseen ja aluksi myös poikaansa Neroon. Suetonius mainitsee Agrippinan vihamiesten estäneen Neron harrastamasta inestiä äitinsä kanssa, koska tämä olisi näin saattanut saada liikaa vaikutusvaltaa.²⁸⁹ Suetonius kuvaa naisten vaikutusvaltaa ja itsenäisyyttä myös Claudiuksen vaimon Messalinan tapauksessa.²⁹⁰ Monissa muissa lähteissä vahvaksi kuvatus Augustuksen vaimon Livian roolin Suetonius kuitenkin häivyttää minimaaliseksi, minkä Vidén arvelee johtuvan elämäkerturin taipumuksesta esittää Augustus kaikin puoli esimerkillisessä valossa: Livia pysyttelee vaimolle sopivassa roolissa, eikä vaikuta miehensä päätöksentekoon.²⁹¹

Kuten Agrippinan esimerkistä käy ilmi, sukupuolisuhteet liitetään teksteissä hyvin konkreettisesti vallankäyttöön. Kaikilla keisarien vaimoilla oli valtaa, koska he kuuluivat hallitsijan lähipiiriin. Etenkin Claudiuksen kerrottiin olleen täysin vaimojensa manipuloitavissa, jopa niin pitkälle, ettei

²⁸⁴ Ks. erit. S. Treggiari. *Roman Marriage: Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*. Oxford: Clarendon Press 1991.

²⁸⁵ Kaikkein kuuluisin esimerkki on Claudiuksen vaimo Messalina. Ks. esim. Iuv. 6.114–135; Plin. *NH* 10.172.

²⁸⁶ Parker 1997, s. 58.

²⁸⁷ [...] *ferox atque impotens mulier* [...]. Suet. *Nero* 28.2. J. Hollo kääntää termin *impotentia* sanalla ”vallanhimoinen,” mikä ei välitä oikein sen merkitystä etenkaan sukupuolisuuden kontekstissa. Tyypillisin topos, johon termi liitettiin oli *impotentia muliebris*, ”nais(main)en itsehillinnän puute,” joka laskettiin edelleen erityisesti naisille tyypilliseksi ominaisuudeksi – myös miesten yhteydessä. Termin käytöstä, ks. esim. Vidén 1993, s.17.

²⁸⁸ Vidén 1993, s. 89.

²⁸⁹ Suet. *Nero* 28.2. Ks. viite 249.

²⁹⁰ Suet. *Claud.* 25.5.

²⁹¹ Vidén 1993, s. 90.

hän Suetoniuksen mukaan ”esittänyt hallitsijan osaa vaan oli kuin toisten palvelijana.”²⁹² Vitelliuksen kerrottiin juuri tästä syystä kantaneen Messalinan kenkää mukanaan ja suudelleen sitä.²⁹³ Anekdootti kuvastaa hyvin yleistä käsitystä vallan todellisesta pitäjstä. Myös Augustuksen lukuisten naissuhteidensa perustelu poliittisilla motiiveilla liittyy samaan topokseen.²⁹⁴ Selitystä pidettiin kaikesta päätellen uskottavana. Esimerkit heijastavat ennen kaikkea sukupuolikäyttäytymisen ja vallan yhteyksiä roomalaisessa julkisessa diskurssissa.

Arvioitaessa Suetoniuksen tekstien naiskuvaa on otettava huomioon ennen kaikkea määrittelyn konteksti: naisen käsitettä käytettiin niin kreikkalaisessa kuin roomalaisessakin julkisessa diskurssissa yleisesti äärimmäisen toiseuden ilmauksena – naiseus edusti kaikkea sitä, mitä mies ei ole ja toimi siten miehisyyden attribuutteja vahvistavana teemana.²⁹⁵ Tällaiset tapaukset eivät yleensä kerro niinkään kuvailijan käsityksistä naisten ominaisuuksista, vaan pikemminkin siitä, kuinka kuvattu henkilö onnistuu täyttämään kulttuurin miesten käyttäytymiselle asettamat kriteerit.²⁹⁶ Naiseus käsitettiin luonteeltaan passiiviseksi ja alempiarvoiseksi; sitä voitiin käyttää halventamiseen. Tässä diskurssissa ”maskuliininen” on usein synonyyminen ”hyvän” kanssa. Siten Suetoniuksen retoriikan runsas miesten ”naismaisuuksiin” liittyvä terminologia ei kerro ensisijaisesti miesten asenteista naisia kohtaan, vaan yleisesti hyväksytyjen maskuliinisuuden määritelmien toiminnasta kauden julkisessa diskurssissa.²⁹⁷ Esimerkiksi Polemon hyökkäsi pahinta kilpailijaansa Favorinusta vastaan nimenomaan tämän kyseenalaistettavissa ollutta maskuliinisuutta aseenaan käyttäen.²⁹⁸ Roomalainen sukupuolimoraali oli yhteydessä yhteiskunnan valtarakenteisiin, statukseen, politiikkaan, uskontoon, retoriikkaan ja muihin ilmiöihin. Fysiognomian ja sukupuolinarratiivien suppeat näkökulmat ovat vain osa koko kuvaa: sukupuolisuuteen liittyviä merkitysjärjestelmiä on syytä tarkastella myös yhteiskunnallisessa ja sosiaalisessa kontekstissa.

²⁹² [...] *non principem, sed ministrum egit* [...]. Suet. *Claud.* 29. Ks. Myös *Claud.* 25.5.

²⁹³ *Claudium uxoris libertisque addictum ne qua non arte demereretur, proximo munere a Messalina petit ut sibi pedes praeberet ex calciandos; detractumque socculum dextrum inter togam tunicasque gestavit assidue, nonnumquam osculabundus.* Suet. *Vit.* 2.5

²⁹⁴ Suet. *Aug.* 69.1. Ks. viite 258.

²⁹⁵ Dench 1998, s. 121–122; Skinner 1997, s. 8.

²⁹⁶ Vrt. Williams 1999, s. 4.

²⁹⁷ Vrt. L’Hoir 1992, s. 29.

²⁹⁸ Dench 1998, s. 122; Gleason 1995, s. xxvii–xxviii.

7. Sukupuolidiskurssit ja valta

Rooman kaltaisessa patriarkaaliseen järjestelmään perustuvassa yhteiskunnassa sukupuoli oli korostetusti yhteydessä sosiaaliseen statukseen.²⁹⁹ Vallan ja seksuaaliaktin retorinen vertauskuvallisuus korostuu pitkin Suetoniuksen tekstejä: esimerkiksi Caesarin kerrottiin uhonneen erään poliittisen voiton jälkeen senaattoreille, että tulisi tästä lähtien ”hyppimään heidän päittensä päällä” (*insultaturum omnium capitibus*).³⁰⁰ Hänen lausahduksessa käyttämänsä verbin *insultare* voitiin tulkita merkitsevän myös fyysistä häpäisemistä – tässä tapauksessa fellaatioon pakottamista.³⁰¹ Eräs senaattori tarttui nokkelasti letkautuksen kaksimielisyyteen, ja tokaisi, ettei sellainen olisi helppoa kenellekään naiselle.³⁰² Kyseinen senaattori käytti tässä hyväkseen Caesarin kaikkien tiedossa ollutta aviorikkojan ja passiivisen miehen mainetta.³⁰³ Caesar ei tässä tilanteessa torjunut vastustajiensa vihjailuja naismaisuudestaan, vaan löi löylyä kiukaalle tokaisemalla: *Olihan Syyriassakin Semiramis myös kuningattarena ja amatsonit hallitsivat aikanaan suurta osaa Aasiasta*.³⁰⁴ Anekdootti toimii hyvänä esimerkkinä Caesarin käytöksen ennenkuulumattomuudesta, sillä tällaisten syytösten kiistämättä jättäminen oli hyvin epätavallista roomalaisessa kulttuurissa.

Roomalaisen sukupuolimoraalin tiiviit yhteydet yhteiskunnan sosiaalisiin rakenteisiin käyvät hyvin ilmi myös esimerkiksi Terentiuksen elämäkerrassa. Hänen huhuttiin hankkineen korkearvoisten suojelijoidensa Scipio Africanuksen ja Gaius Laeliuksen suosion nuorekkaan ruumiinsa avulla.³⁰⁵ Samaan kolmiodraamaan liittyi myös huhuja siitä, että hänen suojelijansa olisivat auttaneet häntä kirjoitustyössä. Terentius ei kuitenkaan Suetoniuksen mukaan torjunut näitä huhuja koskaan kovin ponnekkaasti, koska ne näyttivät hänen suojelijansa positiivisessa

²⁹⁹ Walters 1997, s. 30.

³⁰⁰ [...] *Quo gaudio elatus non temperavit, quin paucos post dies frequenti curia iactaret, invitis et gementibus adversariis adeptum se quae concupisset, proinde ex eo insultaturum omnium capitibus*; [...]. *Iul.* 22.2.

³⁰¹ *Insultare*-verbi liitettiin usein *irrumare*-verbiin. Ks. esim. Adams 1982, s. 128, 200; Dench 1998, s. 142; Richlin 1992, s. 150.

³⁰² [...] *ac negante quodam per contumeliam facile hoc ulli feminae fore*, [...]. *Iul.* 22.2.

³⁰³ Suetonius pyrkii myöhemmin vakuuttamaan lukijansa Caesarin huonosta maineesta tämän siteeraamalla Curio vanhemman kuuluisaa puhetta, jossa hän totesi Caesarin olevan ”mies kaikille naisille ja nainen kaikille miehille”: *At ne cui dubium omnino sit et impudicitiae et adulteriorum flagrasse infamia, Curio pater quadam eum oratione omnium mulierum virum et omnium virorum mulierem appellat*. [...]. *Suet. Iul.* 52.3.

³⁰⁴ [...] *responderit quasi adludens: in Suria quoque regnasse Sameramin magnamque Asiae partem Amazonas tenuisse quondam*. *Iul.* 22.2. Suomennos J. Hollo.

³⁰⁵ *Hic cum multis nobilibus familiariter vixit, sed maxime cum Scipione Africano et C. Laelio. Quibus etiam corporis gratia conciliatus existimatur, [...] Non obscura fama est adiutum Terentium in scriptis a Laelio et Scipione, eamque ipse auxit numquam nisi leviter refutare conatus*. *Suet. Vita Ter.* 1–2.

valossa.³⁰⁶ Tässä on todennäköisesti kyse palvelussuhteen seksualisoimisesta; Terentius oli sosiaalisesti ja taloudellisesti riippuvainen itseään varakkaammista miehistä. Samanlainen yhteys on nähtävissä Remmius Palaemonin tapauksessa, missä naisen entisen orjan (*mulieris verna*) oletettiin alistuvan sukupuolisuhteissaan naisille.³⁰⁷ Myös edellisissä luvuissa mainitut Neron ja Caligulan, ja Galban esimerkit osoittavat, että kyse oli hierarkkisesta järjestelmästä, missä aktiivinen, ruumiillisesti koskematon mies oli huipulla ja ruumiinsa häpäisevä passiivinen mies alimmalla tasolla. Toisin kuin esimerkiksi Parker väittää,³⁰⁸ aktiivisen miehen sukupuolikumppanin biologinen sukupuoli ei kuitenkaan ollut moraalisesti täysin merkityksetön: naiselle alistuminen oli moraalisesti miehelle alistumista tuomittavampaa.

Tasavaltalaisen sukupuolidiskurssin poliittisesta luonteesta kertoo myös se, että kahdessa ensimmäisessä keisarielämäkerrassa naismaisuudesta ja passiivisesta seksuaalikäyttäytymisestä keisareita syyttivät heidän tarkkaan nimetyt poliittiset vihamiehensä: Sextus Pompeius ivaili Augustusta naismaiseksi, Marcus Antonius sanoi Caesarin adoptoineen hänet korvaukseksi siveettömyydestä, ja tämän veli Lucius väitti Caesarin raiskanneen hänet.³⁰⁹ Tällöin ivailun kärki on suunnattu osoittamaan sen kohteen alistettuun asemaan. Sama ilmiö kuuluu myös Suetoniuksen muissa saman aikakauden henkilöiden elämäkertoissa: huhut Terentiuksen sukupuolisuhteista korkea-arvoisten suojelijoidensa kanssa olivat ilmeisesti alun perin vastustajien panettelua, koska Suetonius kiirehtii nimittäin puolustamaan Terentiusta huomauttamalla, että hänen luottamansa lähteet, Fenestella ja Cornelius Nepos kiistävät väitteet.³¹⁰

Vallan ja sukupuoliaktin semanttiset yhteydet näkyvät siis myös *pudicitia*-termin käytössä. Kuten Rebecca Langlands huomauttaa, yksilön suhde *pudicitiaan* riippui siitä miten pitkälle hänellä oli

³⁰⁶ *Non obscura fama est adiutum Terentium in scriptis a Laelio et Scipione, eamque ipse auxit numquam nisi leviter refutare conatus. [...] Videtur autem se levius defendisse, quia sciebat et Laelio et Scipioni non ingratis esse hanc opinionem [...]. Vita Ter. 3.*

³⁰⁷ Suet. *Gram.* 23. Ks. liite 4.

³⁰⁸ Parker 1997, passim.

³⁰⁹ *Aug.* 68. Ks. viitteet 216–217 ja 221.

³¹⁰ *Vita Ter.* 1. Ks. viite 215.

oikeus oman kehonsa koskemattomuuteen.³¹¹ Käsitteen riippuvuutta sosiaalisesta asemasta havainnollistaa erinomaisesti seuraava Senecan lausahdus: ”vapaasyntyiselle henkilölle *impudicitia* on rikos, orjalle se on välttämättömyys ja vapautetulle velvollisuus.”³¹² Esimerkiksi vapautetulla orjalla saattoi olla vielä vapauttamisensa jälkeenkin velvollisuus alistua entisen isäntänsä penetroitavaksi. Mainittu Terentiuksen esimerkki liittyy juuri tähän diskurssiin.³¹³ Tästä näkökulmasta esimerkiksi Augustuksen elämäkerrassa mainitut huhut alistumisesta sukupuolisuhteissa vanhemmille miehille näyttävät olleen ennen kaikkea viittauksia tämän sosiaalisen aseman epävarmuuteen.

Roomalaisen yhteiskunnan vahva hierarkkisuus ulottui myös sukupuolisanastoon; jopa sukupuolten terminologiaan liittyi sosiaalisia arvolatauksia. Latinankielen sanoille ”mies” ja ”nainen” oli olemassa kaksi termiparia: *Homo* ja *mulier* olivat merkitykseltään yleisnimiä, ja viittasivat ihmislajin biologisiin sukupuoliin, mutta myös alempien sosiaaliluokkien edustajiin. Edellistä käytettiin myös ihmislajin yleisnimenä.³¹⁴ *Vir* ja *femina* olivat puolestaan varattu vain yläluokan esimerkillisimpien edustajien kuvaamiseen. Kaikki miehet olivat *homoja*, mutta vain harvoihin ja valittuihin viitattiin *vir*-sanalla, jonka ansaitsemiselle asetettiin korkeat kriteerit. Latinan sana *virtus* (maskuliinisuus, rohkeus, hyveellisyys) johdettiin juuri tästä juuresta, mikä paljastaa havainnollisesti roomalaisen kulttuurin taipumuksen yhdistää miessukupuoli positiivisiin käsitteisiin.³¹⁵

Koska *homo* ja *mulier* viittasivat alempiin yhteiskuntaluokkiin, joiden edustajat olivat usein ulkomaalaisia orjia ja vapautettuja orjia, nämä termit liitettiin vastaavasti vierasmaalaisiksi määriteltyihin paheisiin, ahneuteen, ylellisyydentavoitteluun, salaliittoihin, ja kulttiyhteisöihin. Niinpä substantiivivalintaan sisältyi aina arvottava tekijä.³¹⁶ Suetoniuksen Agrippina nuoremman yhteydessä käyttämä ilmaisu *ferox atque impotens mulier*³¹⁷ – julkea ja itsehillintään kykenemätön nainen – onkin paheksuva monella tasolla. Vaikka Agrippina oli asemaltaan

³¹¹ Langlands 2006, s. 22.

³¹² *Impudicitia in ingenuo crimen est, in servo necessitas, in liberto officium.* Sen. *Contr.* 4.10.

³¹³ *Vita Ter.* 1. Ks. viite 215.

³¹⁴ Vastaava ajatusmalli on käytössä useissa nykykielissä. Vrt. engl. *man(kind)*, ruot. *mänsklighet*.

³¹⁵ L’Hoir 1992, s. 1–2.

³¹⁶ L’Hoir 1992, s. 2.

³¹⁷ *Nero* 28.2. Suomennos E. Rönkkö.

kunnianarvoisan yläluokan edustaja ja keisarin puoliso, voitiin häntä kuvata termillä *mulier* nimenomaan pejoratiivisessa tarkoituksessa. Suetonius viittaa sukupuolitermivalinnallaan siis henkilön sosiaalisen asemaan ja moraaliseen luonteeseen. Suetonius ei ollut tässä suhteessa varsinaisesti innovatiivinen, vaan seurasi Ciceron, Liviuksen ja Pliniuksen luomia malleja.³¹⁸

Kaikkien keisareiden kerrottiin jossain elämänvaiheessa syyllistyneen vallan väärinkäyttöön vertautuviin siveysrikoksiin. Muiden miesten vallassa olleiden kansalaisnaisten väkisinmakaaminen oli roomalaisessa järjestelmässä perinteisesti yksi vakavimmista kunnianloukkauksista. Suetonius käyttää näissä tapauksissa etenkin termiä *adulteria*³¹⁹ sekä verbejä *corrumpere*³²⁰ ja *inferre*.³²¹ Suetoniuksen teksteissä naisten viettely – etenkin Caesarin ja Augustuksen tapauksissa – liittyykin tiiviisti aggressiiviseen, uhkarohkeaan ja röyhkeään poliittiseen toimintaan. Langlands tulee samaan johtopäätökseen teoksessaan *Sexual Morality in Ancient Rome* tulkitessaan Suetoniuksen olettan yleisönsä lukevan varhaisimpien elämäkertojen seksuaalinarratiiveja ennen kaikkea poliittisen pelin elementteinä.³²²

8. Sukupuoliretoriikan vertauskuvallisuus

Yksi roomalaisen yhteiskunnan ja sukupuolijärjestelmän keskeisistä piirteistä oli sen patriarkaalisuus.³²³ Perheenpään (*pater familias*) laajat oikeudet vaikuttaa läheistensä elämään (*patria potestas*) ulottuivat perinteisesti alaikäisten lasten, naisten sekä orjien ohella pitkälti myös aikuisten poikien elämään. Kun tähän kuvaan lisätään vielä koulutetun yläluokan välisiä sosiaalisia suhteita dominoinut klienttijärjestelmä, voidaan roomalaista yhteiskuntaa kutsua hyvällä syyllä vahvasti hierarkkiseksi. Näissä yhteiskuntarakenteissa tapahtui Suetoniuksen kuvaamalla keisariajan alkupuolella suuria muutoksia: sosiaalinen stratifikaatio korostui entisestään vallan siirryttyä yhden

³¹⁸ L'Hoir 1992, s. 163–164.

³¹⁹ *Aug.* 69.

³²⁰ *Iul.* 50.

³²¹ *Nero* 28. Ks. viite 249.

³²² Langlands 2006, s. 348–349.

³²³ Ks. esim. Saller 1994, *passim.*; Skinner 1997, s. 3–4.

suvun harteille. Perinteisen yläluokan asema muuttui epävarmaksi, mikä ei voinut olla heijastumatta myös eliitin kirjallisuudesta luettavissa oleviin asenteisiin. Roomalaisen poliittisen ja sosiaalisen valtakamppailun retoriikan aggressiivisessa seksualisoitumisessa onkin todennäköisesti kyse ainakin osittain näiden yhteiskunnan sosiaalisten jännitteiden muuntamisesta erilaisten seksuaali- ja sukupuolinarratiivien muotoon.³²⁴ sukupuolittuneet ilmaukset saattoivat toimia teksteissä poliittisten ja sosiaalisten rakenteiden vertauskuvina. Ilmiö näkyy myös keisareista kerrotuissa tarinoissa, joissa on tulkittu ennen autokratian vakiintumista esiintyneen etenkin Augustuksen jälkeisten Julio-Claudiusten hirmuvallan ja sukupuolinarratiivien liioittelua.³²⁵

Vallan ja sukupuoliretoriikan läheistä suhdetta on siis syytä tarkastella myös yleisemmällä tasolla. Roomalainen tapa käyttää feminiinisyyttä pejoratiivisessa merkityksessä sisälsi vertauskuvallisia merkityksiä. Naismaisuutta käytettiin synonyyminä epäroomalaisuudelle. Epäroomalaisina nähtyjen paheiden nähtiin hiipivän yhteiskuntaan usein juuri hellenistisen kulttuurin kaavussa. Kreikkalaisuuteen liittyi metonyyminen ketju, jossa yhteen paheeseen syyllistyneen henkilön oletettiin omaavan kaikki muutkin siihen liitetyt ominaisuudet, joita olivat ennen kaikkea ylellisyydenhimo ja kohtuuttomuus. Niinpä kreikkalaistyyllisen pukeutumisen mainitseminen sisälsi vihjauksia myös taipumuksesta esimerkiksi ylenmääräiseen juhlintaan, naismaiseen itsehillinnän puutteeseen ja passiivisuuteen sukupuolisuhteissa. Samoin ylensyönti altisti syytöksille pehmeästä luonteesta. Nämä epäroomalaisiksi määritellyt taipumukset niputettiin retoriikassa usein feminiinisyyden käsitteen alle.³²⁶ Feminiinisyyden toimi eräänlaisen yleiskäsitteenä toiseudelle, johon kuuluivat myös ulkomaalaiset, orjat ja eläimet. Miesten välisessä keskustelussa nämä kaikki edustivat voimia, jotka hallitsemattomina saattoivat uhata yhteiskuntarauhaa. Niinpä termi ”feminiininen” (*femininus*) saattoi retoriikassa toimia eräänlaisena lyhenteenä kaikkien tuntemalle joukolle siihen liitettyjä paheita.³²⁷

Myöhäistasavallan aikana valtakunnan vastoinkäymisiin oli totuttu ulkomaalaisvaikutuksen ohella etsimään syitä myös vaurauden mukanaan tuomasta perinteisten hyveiden rappiotilasta ja us-

³²⁴ Skinner 1997, s. 12.

³²⁵ Skinner 1997, s. 3–4; Wallace-Hadrill 1989b, s. 65; Wilkinson 2005, s. 79–81.

³²⁶ Corbeill 1997, s. 99; Skinner 2005, s. 211.

³²⁷ Dench 1998, s. 121–122.

konnollisten rituaalien laiminlyönnistä.³²⁸ Vaatimattomuutta ja itsehillintää korostaneen retorikan ohella roomalaisessa kulttuurissa oli kuitenkin myös selviä itsekorostuksen kulttuurin piirteitä: suurvallan vauraan pääkaupungin pramea julkisivu oli kaukana vaatimattomuudesta. Emma Dench havainnollistaa artikkelissaan *Austerity and Excess in Italy*, keisarikauden roomalainen kulttuuri oli lukuisten kulttuuristen kerrosten sekoitus; poliittisissa puheissa kulttuurin ”perinteiksi” määritellyt ihanteet ja tavat olivat usein itse asiassa hyvinkin hiljattain omaksuttuja.³²⁹ Keisarikaudella nämä ”perinteiset” vaatimattomuuden ihanteet jouduttiin sovittamaan yhteen keisarin ja tämän lähipiirin näkyvän erikoisaseman kanssa. Tämä edellytti myös maskuliinisuuden paradigmojen uudelleenmäärittelyä. Augustus kompensoi taitavasti itsevaltiuteen liittyvää itsekorostuksen tarvetta korostamalla omaa vaatimattomuuttaan ja propagoimalla paluuta roomalaisiin ”perinteisiin” arvoihin. Samalla hän onnistui kuitenkin juurruttamaan roomalaiseen kulttuuriin sille aikaisemmin vieraan itäisillä kulttuureille tyypillisen hallitsijakultin. Sukupuolikäyttäytymiseen liittyvät kertomukset seuraavat tätä urakehitystä tiiviisti: passiivisesta sukupuolikäyttäytymisestä, kohtuuttomuudesta ja irstailusta syytetty Octavianus on siveää ja kohtuullista imagoa vaalineen keisari Augustuksen antiteesi. Hänen seuraajansa eivät aina olleet yhtä menestyksekkäitä; keisarikaudella tasavallan ajalta tuttu teema rahan ja vallan turmelevasta vaikutuksesta henkilöityi huonojen keisarien hahmoissa.

Caesarin esimerkki kuuluu tasavallan ajan sukupuolidiskurssiin. Suetonius kuvaa hänen käyttäytyneen häpeilemättä sukupuolirooliin sopimattomalla tavalla niin pukeutumisessa kuin sukupuolikäyttäytymisessäkin. Anthony Corbeill tulkitsee Caesarin transvestismin jopa tietoiseksi osaksi tämän poliittista strategiaa; pukeutuminen perinteisten näkemysten näkökulmasta sopimattomiksi katsottuihin asusteisiin ja käyttäytyminen hegemoniseen maskuliinisuuden paradigman vastaisesti oli tapa erottautua ja haastaa hallitseva poliittinen eliitti.³³⁰ Tämä oli uudenlainen toimintamalli verrattuna esimerkiksi Sullaan tai Ciceroon, jotka olivat kivunneet sosiaalisessa hierarkiassa sulautumalla olemassa olevaan valtahierarkiaan. Rikkomalla hyväksytyjä käsityksiä ulkonäön ja todellisen luonteen välillä Caesar muovasi itsestään poliittisen muutoksen edustajan.³³¹ Hänen sukupuolikäyttäytymisensä ei siis kenties

³²⁸ Mustakallio 2008, s. 112.

³²⁹ Dench 1998, s. 145. Ks. myös Hälikkä 2002, s. 79.

³³⁰ Corbeill 2002, s. 208.

³³¹ Corbeill 2002, s. 205–206, 208.

tulkittu kuvaavan ensisijaisesti hänen luonnettaan tai sukupuoli-identiteettiään, vaan pikemmin hänen poliittista hybristään. Se, että Suetonius erikseen mainitsee sen, ettei hän edes pyrkinyt kieltämään huhuja passiivisista suhteista miespuolisiin seksikumppaneihinsa nähden alleviivaa hänen käytöksensä ennennäkemättömyyttä poliittisella areenalla.

Kamppailussa Julius Caesarin poliittisesta perinnöstä Augustus valitsi tietoisesti erilaisen tyylin kaikilla propagandan kentillä.³³² Marcus Antonius puolestaan suosi johdonmukaisesti itämaista, sensuaalisuuteen taipuvaista tyyliä – mikä on tulkittavissa Caesarin strategian hengen jatkamiseksi. Suetoniuksen lainaamassa kirjeenpätkässä Marcus Antonius puolustelee suhdettaan Kleopatraan, ja muistuttaa Augustusta tämän naistenmiehen maineesta. Leikkimieliseen sävyyn kirjoitettu katkelma päättyy tokaisuun, jossa hän kyseenalaistaa perinteisen roomalaisen sukupuolimoraalin sanomalla: ”onko muka väliä missä ja ketä pitelet?”³³³ Lainaus voi olla osaltaan tarkoitettu havainnollistamaan Antoniuksen naismaista vierasmaalaisille tavoille, kuten ylellisyydenhalulle ja libidolle antautuvaa luonnetta. Augustuksen oli helppo käyttää perinteisiä naismaisuuksien syytöksiä häntä vastaan, ja siten erottautua edeltäjästään Caesarista sukupuoliretoriikan avulla. Augustuksen voittokulku kenties tuomitsi Caesarin, Maecenaan, Marcus Antoniuksen, Remmius Palaemonin ja Favorinuksen edustamat erilaiset miesmallit³³⁴ alakulttuuriin.

Tasavallan ajan lopulla pelkkä passiivinen sukupuolirooli näyttäisi riittäneen retoriseksi aseeksi maskuliinisuutta määrittelevässä retoriikassa; keisarisarjan edetessä vallan ulkopuolelle joutuneiden yläluokan edustajien keskuudessa syntyneet tarinat saavat yhä mielikuvituksellisempia muotoja. Demoniset keisarit Tiberius, Caligula ja Nero tunnettiin muiden kohtuuttomuuksien ohella holtittomuudesta ja kohtuuttomuudesta myös sukupuoliroolien suhteen. Tiberiuksen kerrottiin häpäisseen kunnollisia kansalaisia pakottamalla heidät sukupuolen vastaisiin tekoihin ja sitten vielä kiistämällä näiltä kunniallisen kuoleman:

Hänen sanotaan eräässä uhrilaisuudessa ihastuneen suitsuteastiaa kantavaan kauniiseen uhripalvelijaan siinä määrin, että vei hänet ja hänen veljensä, huilunsoittajan, uhrimenojen päätyttyä heti syrjään

³³² Ks. erit. Zanker 1988, passim.

³³³ Suet. *Aug.* 69.2. Ks. viite 273.

³³⁴ Ks. luku 5.

ja harjoitti haureutta heidän kanssaan. Pian sen jälkeen hän käski ruhjoa heidän säärensä, koska he olivat moittineet toisiaan häpeästään. [...] Erään Mallonian kuolema osoittaa täysin selvästi kuinka karkeasti hän tavallisesti häpäisi myös jalosukuisia naisia. Kun Mallonia hänen vuoteeseensa tuotuna kieltäytyi mitä jyrkimmin sietämästä mitään enempää, Tiberius luovutti hänet ilmiantajille ja huuteli sitten syytettyä tutkittaessa yhtenään ”Joko kaduttaa?” kunnes Mallonia poistui oikeudenistunnosta, meni kotiin ja surmasi itsensä tikarilla, julkisesti soimaten rumaa vanhaa miestä hänen rivoudestaan.³³⁵

Kertomus Mallonian itsemurhasta on selvästi sukua Rooman tasavallan syntyyn liittyvälle Lucretian tarinalle, jossa arvostetun roomalaisen miehen vaimo teki itsemurhan kuninkaan pojan raiskattua hänet. Tapahtumat johtivat legendan mukaan etruskimonarkian kukistumiseen.³³⁶ Tarina sisältää siis selvästi yksinvaltaisen järjestelmän karvasta kritiikkiä: Tiberius meni liiallisuuksiin yhtä lailla hallintotoimissaan kuin sukupuolisuhteissaankin.

Sukupuolikäyttäytymiseen liittyvät kertomukset raaistuvat selvästi keisarisarjan edetessä. Kansalaisten häpäisy ja syytökset sukupuolenvastaisesta käytöksestä saavat mitä mielikuvituksellisimpia muotoja Augustuksen jälkeisten Julio-Claudiusten kausilla. On mahdollista, että asenteet muuttuivat vapaammiksi, mutta todennäköisimmin kyse on kertomusten vertauskuvallisesta käytöstä: huonojen keisarien sukupuolikäytöksen väkivaltaisuus on selvässä suhteessa näiden julkiseen maineeseen. Toisaalta keisarijärjestelmän vakiinnuttua hallitsija hoveineen siirtyi yhä kauemmas kansan silmien alta, mikä saattoi ruokkia mielikuvituksellisten kertomusten syntyä. Paras esimerkki tästä on Caprin saarelle vetäytynyt Tiberius, jonka yksityiselämästä liikkui mitä hurjimpia tarinoita:

Päästyään viettämään yksityiselämää tavallaan poissa kansalaisten näkyvistä hän ei ensinkään hillinyt kauan salaamiensa paheita, joista teen erikseen selkoa, alusta alkaen. [...] Capriin vetäydyttyään hän järjesti sinne sellaisia irstailuja varten huoneiston, jossa monet eri tahoilta kerätyt ilotytöt ja -pojat sekä kaikenlaisen haureellisuuden keksijät, joita hän mainitsi *spintriae*-nimellä, kolmisin olivat vuorotellen sukupuoliyhteydessä keskenään. Hän oli itse läsnä ja kiihotti heikontunutta viettiänsä heitä katselemalla. [...] Hänestä kerrottiin muutakin ja niin häpeällistä, että sitä tuskin voi kertoa tai kuulla tai todeksi uskoakaan. Sanotaan näet hänen harjoittaneen aivan nuoria poikia, joita hän kutsui pikkukaloikseen, uimaan hänen kylpiessään hänen jalkojensa välissä, siellä leikkimään, häntä nuolemaan ja puremaan. Myös vanhemmille, mutta ei vielä rinnasta vieroitetuille lapsille hänen kerrotaan tarjon-

³³⁵ *Fertur etiam in sacrificando quondam captus facie ministri acerram praeferentis nequissime abstinere, quin paene vixdum re divina peracta ibidem statim seductum constupraret simulque fratrem eius tibicinem; atque utrique mox, quod mutuo flagitium exprobrarant, crura fregisse. [...] Feminarum quoque, et quidem illustrium, capitibus quanto opere solitus sit inludere, evidentissime apparuit Malloniae cuiusdam exitu, quam perductam nec quicquam amplius pati constantissime recusantem delatoribus obiecit ac ne ream quidem interpellare desiit, "ecquid paeniteret"; donec ea relicto iudicio domum se abripuit ferroque transegit, obscaenitate oris hirsuto atque olido seni clare exprobrata. [...] Suet. Tib. 44–45.*

³³⁶ Dion. Hal. *ant.* 4.64; Livy 1.58.

neen kaluaan imettäväksi, sekä luonnostaan että ikänsä vuoksi tällaiseen himoon taipuvaisena.³³⁷

Sukupuolikäyttäytymisellä on näissä kertomuksissa hyvin läheinen suhde vallan väärinkäyttöön.

Sukupuolikäyttäytymiseen liittyvien kertomusten raaistumisen takana voi olla monenlaisia syitä. Eräs todennäköisimmistä taustatekijöistä liittyy yhteiskunnan valta-asetelmien muutokseen: Augustuksen julistettua uuden rauhan ajan alkaneen ei valtakunnalla ollut enää jatkuvaa sodankäynnin tarvetta, eikä yläluokalle ollut tarjolla enää myöskään sotasankaruuden mukanaan tuomaa maskuliinisuuden tunnetta. Samaan aikaan sananvapaus oli rajattua. Tämän tilanteen voidaan tulkitä johtaneen tilanteeseen, missä maskuliinisuus jouduttiin määrittelemään uudelleen ennen kaikkea yksilön ruumiillisen koskemattomuuden ja lahjomattomuuden kautta.³³⁸

Keisarikaudella yksinvaltaa havittelevaa yksilöä ei verrata enää pelkästään itsehillintään kykeneväntöön naiseen: topos menetti pian merkityksensä yhteiskuntajärjestyksen muututtua autokratiaksi. Muuttuneessa tilanteessa perinteinen naismaisen käytöksen syytös sai uusia merkityksiä: hillitsemätön käytös vertautuu ennen kaikkea hyvän hallitsijan roolista poikkeamiseen, ja se sai keisarisarjan edetessä yhä mielikuvituksellisempia muotoja otteen vallan kahvasta menettäneen yläluokan keskuudessa kiertäneissä tarinoissa. Neron esimerkki on retorisesti vaikuttavin: siinä perinteisten arvojen, kohtuuden ja vallankäytön laiminlyönnit saavat kerronnan edetessä yhä groteskimpia muotoja: ensin hän häpäisi roomalaista avioliitto-instituutiota yrittämällä ottaa vaimokseen vapautetun naisen, sitten hän otti vaimokseen kuohitsemansa Sporus-pojan virallisin ja julkin menoin. Hänen hillitsemättömyytensä sarjan kruunaa hänen avioliittonsa vapautetun Doryphoruksen vaimona.³³⁹ Suetoniuksen retoriikassa siis korostuvat hänen rikkeensä sekä luontoa että sosiaalisia ja yhteiskunnallisia konventioita vastaan: hän pyrki ensin muuttamaan vapautetun

³³⁷ *Ceterum secreti licentiam nactus et quasi civitatis oculis remotis, cuncta simul vitia male diu dissimulata tandem profudit; de quibus singillatim ab exordio referam. [...] Secessu vero Caprensi etiam sellaria excogitavit, sedem arcanarum libidinum, in quam undique conquisiti puellarum et exoletorum greges monstrosique concubitus repertores, quos spintrias appellabat, triplici serie conexi, in vicem incestarent coram ipso, ut aspectu deficientis libidines excitaret. [...] Maiore adhuc ac turpiore infamia flagravat, vix ut referri audirive, nedum credi fas sit, quasi pueros primae teneritudinis, quos pisciculos vocabat, institueret, ut natanti sibi inter femina versarentur ac luderent lingua morsuque sensim adpetentes; atque etiam quasi infantes firmiores, necdum tamen lacte depulsos, inguini ceu papillae admooveret, praeior sane ad id genus libidinis et natura et aetate. Suet. Tib. 42 ff.*

³³⁸ Alston 1998, s. 205–223, 215; Hälikk 2002, s. 79.

³³⁹ Suet. Nero 28–29. Ks. viite 249.

naisen vapaasyntyiseksi, sitten tekemään miehestä naisen ja lopulta alensi jopa itsensäkin naisen asemaan. Näiden anekdoottien mahdottomuus vertautuu Neron hallinnon mahdottomuuksiin.

Lähes kaikkien keisareiden kerrotaan raiskanneen vapaasyntyisiä naimisissa olevia naisia. Tämä vaikuttaa olevan yhteydessä vallan turmelevan vaikutuksen topokseen. Suetoniuksen voidaankin tulkita piirtäneen teksteissään esiin ennen kaikkea hallitsijoiden poliittisia muotokuvia. Andrew Lintott esittää artikkelissaan, että etenkin roomalaiset historioitsijat eivät kirjoittaneet henkilökuvauksiaan niinkään hyvän ihmisen näkökulmasta, vaan ennen kaikkea Rooman menestyksen kannalta.³⁴⁰ Suetonius oli erittäin tietoinen näistä diskursseista etenkin Tacituksen osalta, mikä on otettava huomioon myös hänen elämäkertojensa sukupuolisuuteen sidottuja luonnekuvauksia analysoitaessa; sukupuolikäyttäytymisen kuvaukset heijastavat Suetoniuksen tekstissä keisarien suhdetta valtaan.³⁴¹ Roomalaisen kulttuurin vahvan patriarkaalisuuden hienovaraisine *patronus/cliens* -suhteineen onkin tulkittu osittain vaikuttaneen dominointi vs. alistuminen -asteikon korostumiseen roomalaisessa sukupuolijäätelussa.³⁴²

Roomalaisen kirjallisuuden raa'at seksuaalinarratiivit heijastelivat siis todennäköisesti ainakin osittain yhteiskunnan historiallisia ja sosiaalisia riippuvuussuhteita. Dominointiin ja alistumiseen pohjaavan merkitysjärjestelmän avulla voitiin ilmaista muun muassa kasvavia sosiaalisia jännitteitä. Esimerkiksi Caligulasta kerrotuilla inestitarinoilla ei välttämättä ole juurikaan tekemistä todellisten tapahtumien kanssa, vaan ne voivat pikemminkin olla metafora keisarin valtakunnalle aiheuttamalle vahingolle. Topos äidin vertaamisesta valtakuntaan esiintyy jo Caesarin elämäkerrassa: hänen kerrottiin nähneen unen, jossa hän raiskasi äitinsä (*stuprum matri intulisse*). Tämä tulkittiin ennusmerkiksi tämän tulevasta maailmanvalloituksesta, koska unen äiti oli maa itse.³⁴³ Vallan väärinkäytön ja sukupuolikäyttäytymisen yhteyden kannalta havainnollinen esimerkki on myös Tiberius, jonka julkisissa toimissa ja yksityiselämässä osoittama kaksinaismo-

³⁴⁰ Lintott 1991, s. 285.

³⁴¹ Langlands 2006, s. 348; Skinner 1997, s. 12.

³⁴² Mayordomo 2006, I, II; Skinner 1997, s. 3–4; Wallace-Hadrill 1989b, s. 65.

³⁴³ *Etiam confusum eum somnio proximae noctis — nam visus erat per quietem stuprum matri intulisse — coniectores ad amplissimam spem incitaverunt arbitrium terrarum orbis portendi interpretantes, quando mater, quam subiectam sibi vidisset, non alia esset quam terra, quae omnium parens haberetur.* Suet. Iul. 7.

raali vertautuvat ilmiselvästi toisiinsa.³⁴⁴ Senaattoriluokan naisten oletettiin kuuluvan suvun valtaverkostoon, mikä asettaa heidän siveytensä erityisen huomion kohteeksi. Kuten Marilyn B. Skinner esittää, tarinat heidän uskottomuudestaan saattoivat sisältää viestejä poliittisesta epävaudesta.³⁴⁵ Sekä yläluokan miesten alistuminen sukupuolisuhteissa alempien sosiaaliluokkien edustajille että naisten sukupuoleen sopimaton käytös saattavat myös toimia metaforana hallinnon epäkohdille.³⁴⁶

Toisin kuin Suetonius, Tacitus painottaa teksteissään Rooman moraalista (alennus-)tilaa ja korostaa voimakkaasti seksuaalimoraalia; kertomukset ”luonnollisten” sukupuoliroolien sumentumisesta hallitsevat hänen henkilökuvauksiaan.³⁴⁷ Hänen teksteistään paistaa läpi yläluokan huoli omasta yhteiskunnallisesta asemastaan yksinvallan alla, mikä näkyy kertomuksina sukupuoliroolien ja yhteiskuntaroolien rikkomisesta. Suetoniuksen kirjoittaessa elämäkertojaan noin vuosikymmen myöhemmin tämä diskurssi oli jo hyvin tunnettu, ja hänen voidaankin tulkita olettaneen yleisönsä tuntevan sen niin läpikotaisin, ettei kertomuksiin liittynyttä moraalista sanomaa ollut tarpeellista toistaa. Tekstistä välittyvät kuitenkin selvästi taustalla vaikuttaneet yleiset käsitykset hallitsijan ja hallinnon keskeisestä roolista koko yhteiskunnan tilan ja kohtalon määrittelemisessä. Keisarin sukupuolisuus ja sukupuolimoraali oli erityisen huolen aiheena, minkä valossa on helppo ymmärtää Suetoniuksenkin toistamien liioiteltujen kertomusten synty. Seksuaalietiikka heijastaa yhteiskunnan poliittisia rakenteita sekä yhteisön että yksilön tasolla.

³⁴⁴ Suet. *Tib.* 42, 43.

³⁴⁵ Skinner 1997, s. 5.

³⁴⁶ Skinner 2005, s. 203.

³⁴⁷ Hälikkä 2002, s. 103.

9. Päätelmät

Yksilön luonnetta, ulkonäköä, käytöstä ja elekieltä arvioitiin roomalaisessa retoriikassa usein sukupuoliuuteen perustuvalla asteikolla. Merkitysjärjestelmä perustui maskuliinisuuden ja feminiinisuuden dikotomiaan. Ulkonäöllä ja sukupuolikäyttäytymisellä onkin teksteissä selvästi metonymisiä merkityksiä: yksilöiden maskuliiniset hyveet ja feminiiniset paheet ruumiillistuvan yksilön ulkonäössä, pukeutumisessa, eleissä ja sukupuolikäyttäytymisessä. Suetoniuksen ulkonäön kuvausten olennaiseksi funktioksi voidaan määritellä kohdehenkilön sukupuoliasteikolla arvioitun luonteen määrittely.

Fysiognomian käsikirjoissa esitelty ulkonäön, sukupuoliuuden ja luonteen yhteyksiä selittävät teoriat auttavat ymmärtämään paremmin Suetoniuksen kuvausten retoriikkaa: kun tekstien narratiiveja tarkastellaan tässä valossa ja verrataan edelleen keisarien sosiaalisiin ja poliittisiin tekoihin, asettuvat ne loogiseksi osaksi keisarien luonnekuvausta. Keisarielämäkerroissa hallitsijoista piirtyvät kuvaukset noudattelevat historiankirjoituksessa iskostuneita luonnekarikatyyrejä: keisarisarjan eponyymien Caesarin tapa haastaa roomalaisessa kulttuurissa maskuliinisuudelle määritellyjä toimintamalleja normeihin sopimattomalla käytöksellään, mikä vertautuu selvästi tämän ennennäkemättömään röyhkeyteen politiikan kentällä. Augustus puolestaan esiintyy teksteissä sekä sukupuoliasteikolla arvioidulta luonteeltaan että hallintotavaltaan esimerkillisenä yksilönä. Tiberius, Nero, Caligula ja Domitianus näyttävät puolestaan teksteissä esimerkkeinä feminiinisistä miehistä ja huonoista hallitsijoista. Suetoniuksen sukupuoliretoriikan tarkastelu tukee tutkimusperinteessä esitettyä tulkintaa, jonka mukaan Suetoniuksen ihaili ennen kaikkea Augustusta ja jakoi tämän arvomaailman.

Sukupuolikäyttäytymisen alalla biologinen sukupuoli ei vaikuta olleen roomalaisessa kulttuurissa seksuaalimoraalin kannalta keskeinen kysymys: toiminnan hyväksyttävyys riippui pikemminkin siitä, toimiko yksilö tilanteessa aktiivisessa vai passiivisessa roolissa. Roomalaisen sukupuolimoraalin on tulkittu rakentuneen yksinomaan tämän dikotomian pohjalle. Olennaista oli penetroida; muunlaisille sukupuoliakteille ei roomalaisilla vaikuta olleen edes kielellisiä käsitteitä. Tässä järjestelmässä mieltymystyyppit olivat kuitenkin tiukasti sidottuja maskuliinisuuden ja feminiinisuuden asteikkoon: aktiivisen roolin omaksunut henkilö määriteltiin sukupuoleen katsomatta masku-

liiniseksi osapuoleksi ja passiiviseen asemaan ruumiinsa alistava henkilö feminiiniseksi. Tässä kontekstissa naisellisten käyttäytymismallien omaksuminen oli yksi strategia järkyttää valtajärjestelmää, jonka eliitin yksinoikeuksiin kuului olennaisesti maskuliinisten kävely- ja pukeutumistyylien ilmentäminen.

Keisarien sukupuoliprofiilit vaikuttavat länsimaalaisesta näkökulmasta ristiriitaisilta, koska naistenmiehinä tunnettujen hahmojen saatettiin kertoa olleen myös passiivisissa sukupuolisuhteissa miesten kanssa. Tällainen luonnekuva oli kuitenkin aikalaisyleisön silmissä looginen. Maskuliinisuuteen kuului olennaisesti kyky hillitä libidoa; naisille ominaiseksi piirteeksi luokiteltiin puolestaan juuri kohtuuttomuus ja kyvyttömyys itsehillintään (*impotentia*) – niin sukuvietin kuin kaiken muunkin suhteen. Julio-Claudiusten ja esimerkiksi Remmius Palaemonin elämäkertojen perusteella vaikuttaa siltä, että etenkin keisarikauden alkuvuosikymmeninä *libido*, *luxuria* ja naismainen luonne yhdistettiin samaan merkitysketjuun. Kohtuuttomuuden, naismaisuuuden ja passiivisuuden vahvat semanttiset yhteydet roomalaisessa kulttuurissa aiheuttivat metonymian päättelyketjun, missä syyllistyminen yhteen tähän topokseen kuuluneista paheista altisti syytteille myös muiden osalta. Samanlainen logiikka näyttää olleen ymmärrettävä myös Suetoniuksen yleisön mielestä lähes sata vuotta myöhemmin.

Miesten välisessä julkisessa keskustelussa valtasuhteista puhuttiin usein sukupuolisuhteisiin viittaavin metaforin. Myös keisarien sukupuolikäyttäytymistä kuvaavissa kertomuksissa ja karskissa kielenkäytössä oli todennäköisesti osittain kyse abstraktien valtasuhteiden ja sosiaalisen stratifi-kaation käsittelemisestä sukupuolisuhteiden termein. Misogyyyniset kertomukset olivat yleisiä etenkin keisarikauden ensimmäisillä vuosikymmenillä, minkä on tulkittu heijastaneen yläluokan keskuudessa vallinnutta epäluottamusta uutta hallintojärjestelmää kohtaan. Toisaalta esimerkiksi Remmius Palaemonin maine naisille sukupuolisuhteissa alistuvana miehenä saattoi puolestaan juontua osittain hänen taustastaan *naisen* vapautettuna orjana. Entisen orjan sosiaalinen asema liitettiin passiiviseen rooliin sukupuolisuhteissa vapaasyntyisten kansalaisten kanssa.

Prinsipaatin alkuvuosikymmeninä väärinkäytökset liittyvät enimmäkseen tasavaltaisten arvojen

halventamiseen: sekä Julius Caesaria että Augustusta syytettiin kajoamisesta maanmiestensä (ja vertaistensa) vaimoihin ja toisaalta alistumisesta miestenvälisessä seksiaktissa naisen asemaan (*muliebria pati*). Kahdessa ensimmäisessä kirjassa irstailuun ja kohtuuttomuuteen liittyvät tarinat ovat myös poikkeuksetta huhupuheita ja siten olennaisesti poliittisia alkuperältään ja luonteeltaan. Laiminlyöntien narratiivit raaistuvat selvästi keisarikauden edetessä. Sukupuolikäyttäytymistä ja sukupuoliroolia kuvanneiden tarinoiden muuttuminen hurjemmiksi heijastelee todennäköisesti ainakin osittain keisarien poliittisten laiminlyöntien karkeutta senaattoriluokan näkökulmasta.

Kreikkalais-roomalaisessa kirjallisessa kulttuurissa vierasmaalaisuus miellettiin usein feminiinisenä ominaisuutena. Keisarikauden Roomassa etenkin kreikkalaisuuteen liitettiin perinteisesti naismaisten ominaisuuksien metonyyminen merkitysketju, missä ylensyönti, humaltuminen, tanssi, laulu ja moraaliton sukupuolikäyttäytyminen liitettiin tiiviisti toisiinsa. Niinpä termi ”naismainen” (*femininus*) saattoi retoriikassa toimia eräänlaisena lyhenteenä kaikkien tuntemalle joukolle siihen liitettyjä paheita. Sukupuoleen liittyvää sanastoa käytettiin siis usein arvottavassa merkityksessä. Vaatimattomuus ja itsehillintä luettiin puolestaan maskuliiniseksi ihanteiksi, joihin tuli pyrkiä kaikissa tilanteissa. Ilmiön taustalla on helppo nähdä diskurssi, jossa argumentit korkeamman moraalin maskuliinisesta luonteesta toimivat kreikkalais-roomalaisen kulttuurin patriarkaalista rakennetta oikeuttavina tekijöinä. Naisen ja feminiinisuuden käsitteitä käytettiin miesten hallitsemassa julkisessa diskurssissa yleisesti toiseuden ilmaisemiseksi – nainen edusti kaikkea sitä, mitä mies ei ole ja tarjosi helpon retorisen keinon vastustajien arvovallan mitätöimiseen. Topos liittyi käsitteellisesti läheisesti muihin toiseuden käsitteisiin, kuten ulkomaalaisiin, orjiin ja eläimiin. Nämä kaikki edustivat voimia, jotka hallitsemattomina saattoivat uhata yhteiskuntajärjestystä.

Suetoniuksen sukupuolisuutta määrittelevä retoriikka liittyy lähes yksinomaan teosten kohdehenkilöinä olleiden miesten ominaisuuksien arviointiin; teksteissä esiintyy vain harvoin naisia. Tämä johtuu ennen kaikkea hänen valitsemastaan tyyliilajista ja aihepiiristä. Suetonius on kiinnostunut naisten kuvaamisesta ainoastaan sikäli, kun he lisäävät jotain kohdehenkilön muotokuvan luomiseen. Lisäksi miesten keskinäisessä puheessa naisellisuuden käsitteitä käytetään miehisyyden rajojen piirtämiseen; kyse on rooliodotusten määrittelystä toiseuden

käsittein. Miesten välisessä diskurssissa ”miehekäs” on usein synonyymi ”hyveelliselle”, eikä sillä ole välttämättä mitään tekemistä varsinaisen sukupuolisuuden kanssa. Kuvattaessa miehen naismaisia ominaisuuksia ei varsinaisesti kerrota mitään naisista, vaan pikemminkin siitä, kuinka kohdehenkilö onnistuu täyttämään kulttuurin miesten toiminnalle asettamat kriteerit. Antiikin vahvasti visuaalisessa kulttuurissa maskuliinisuus oli aina suorituskeskeistä, performatiivista *toimintaa*. Se oli jatkuvasti esitteillä ja arvioinnin kohteena.

Ensisilmäyksellä Suetoniuksen tekstistä silmään pistäneet kaksi teemaa – yksityiskohtainen ruumiin tarkastelu ja vahvasti sukupuolittunut retoriikka – liittyvät siis tutkimukseni perusteella oleellisesti toisiinsa. Samat teemat ovat vahvasti pinnalla myös 2000-luvun länsimaaisessa kulttuurissa, jossa pyrimme retoriikan tasolla jatkuvasti sukupuolineutraaliin ilmaisuun, mutta jonka ylisexualisoitumisen koemme samaan aikaan ongelmallisena. Moderniin ajatteluun kuuluva seksuaalisuuden erottaminen autonomiseksi yksilön persoonallisuuden osa-alueeksi saa meidät kenties kiinnittämään huomiota näihin tekstinkohtiin väärin perustein. Sukupuolikäyttäytyminen nähtiin roomalaisessa kulttuurissa pikemminkin osana henkilön sosiaaliseen asemaan liittyvää käyttäytymiskoodia. Suetoniuksen retoriikan analyysi tukee vahvasti konstruktivistisen tutkimusperinteen näkemyksiä sukupuolisuudesta sosiaalisena rakenteena. Sukupuolihistorian kannalta oleellista kysymystä ei ole vielä tutkimusperinteessä suoraan esitetty. Miksi antiikin (miesten) kulttuureissa sukupuolisuutta käytettiin keskeisenä luonteen ja ihmisyyden mittana?

Suetoniuksen kreikankielisten leksikografisten tekstien tutkimus on ollut vähäistä. Niitä ei ole muun muassa käännetty lainkaan moderneille kielille. Fragmenttien perusteellinen analyysi tarjoaisi todennäköisesti mielenkiintoisia näkökulmia Suetoniuksen sukupuoliretoriikan tutkimukselle. Suetoniuksen sukupuoliretoriikkaa olisi mielenkiintoista verrata myös aikalaisiinsa. Sukupuolidiskurssin kannalta mielenkiintoisia lähteitä ovat myös etenkin keisareiden kuvausten osalta esimerkiksi Seneca nuorempi, Plinius vanhempi ja Velleius Paterculus. Aikalaisteksteistä vertailupohjaa löytyy etenkin Tacituksen, Plinius nuoremman sekä Plutarkhoksen tuotannoista. Myöhemmistä teksteistä mielenkiintoisimpia tässä suhteessa ovat Cassius Dion Rooman historia 200-luvulta ja neljännellä vuosisadalla koottu *Historia Augusta*.

Tutkimusta tehdessäni olen törmännyt hyvin konkreettisesti kielellisen ilmaisun ja käsitteellistämisen ongelmiin ja rajoihin – ja samalla todennut havainnollisesti sukupuolisuuden määrittelyä pakenevan luonteen. Kenties kaikkein tärkeimpänä kysymyksenä tulisikin pohtia kuinka moderni länsimainen biologiaan, psykologiaan ja seksuaalisuuteen kietoutunut sukupuolikäsitys vaikuttaa kykyymme ymmärtää antiikin maailman todellisuutta. Erään viimeaikaisen seksuaalihistorian lähdekokoelman johdantotekstiä mukaillen, yksi historian tutkimuksen mielekkäimmistä sivutuotteista on tutkijan silmien avautuminen oman yhteiskuntansa omituisuuksille.³⁴⁸ Yksi arvokkaimista tutkimustuloksistani on oivallus käsitteiden historiallisesta ja kulttuurisesta spesifisyydestä.

³⁴⁸ Phillips & Reay 2002, s. 3.

Alkuperäislähteistä käytetyt editiot

Adamantios, *Fysiognomika*

I. Repath (ed.) 2007. 'The Physiognomy of Adamantius the Sophist.' Teoksessa S. Swain (ed.) 2007. *Seeing the Face, Seeing the Soul: Polemon's Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam*. Oxford University Press, Oxford, 487–548.

Anonymus Latinus, *Physiognomonica*

I. Repath (ed.) 2007. 'Anonymus Latinus, Book of Physiognomy.' Teoksessa S. Swain (ed.) 2007. *Seeing the Face, Seeing the Soul: Polemon's Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam*. Oxford University Press, Oxford, 549–635.

[Pseudo-Aristoteles], *Fysiognomika*

S. Swain (ed.) 2007. 'The Physiognomy Attributed to Aristotle.' Teoksessa S. Swain (ed.) 2007. *Seeing the Face, Seeing the Soul: Polemon's Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam*. 637–662.

Filostratos, *Vitae sophistarum*

W. C. F. Wright (ed.) 1922. *Philostratus and Eunapius; the lives of the Sophists*. W. Heinemann, London.

Polemon, *Fysiognomika*

R. Hoyland (ed.) 2007. 'A New Edition and Translation of the Leiden Polemon.' Teoksessa S. Swain (ed.) 2007. *Seeing the Face, Seeing the Soul: Polemon's Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam*. Oxford University Press, Oxford, 329–487.

Seneca, *Controversiae*

M. Winterbottom (ed.) 1974. *Seneca the Elder: Declamations, Volume I, Controversiae*. Harvard University Press, Cambridge.

_____ *Epistulae morales ad Lucilium*

R. M. Gummere (ed.) 1917. *Ad Lucilium epistulae morales*. W. Heinemann, London.

Suda

Suda Online [<http://www.stoa.org/sol/>]. Luettu 1.11.2010.

Suetonius, *De vita Caesarum*

J. C. Rolfe (ed.) 1998. *Suetonius. With an English translation by J. C. Rolfe* (rev. with a new introduction by K. R. Bradley). Harvard University Press, Cambridge.

_____ *De Grammaticis et Rhetoribus*

R. A. Kaster (ed.) 1995. *De Grammaticis et Rhetoribus*. Clarendon Press, Oxford.

_____ *Peri blasphemion*

J. Taillardat (ed.) 1967. *Peri blasphemion. Peri paidion. Extraits byzantins*. Les Belles Lettres, Paris.

Kirjallisuus

Adams, G. W. 2005. *Suetonius and His Treatment of the Emperor Domitian's Favourable Accomplishments*. *Studia Humaniora Tartuensia* vol. 6. A. 3.

Adams, J. N. 1982. *The Latin Sexual Vocabulary*. Duckworth, London.

Alston, R. 1998. 'Arms and the Man: Soldiers, Masculinity and Power in Republican and Imperial Rome.' Teoksessa L. Foxhall & J. Salmon (eds.) 1998b, 205–223.

Archer, L. J. & Fischler, S. & Wyke, M. 1994. *Women in Ancient Societies: an Illusion of the Night*. Macmillan, Basingstoke.

Baldwin, B. 1983. *Suetonius*. Adolf M. Hakkert, Amsterdam.

Barnes, J. (ed.) 1984. *The Complete Works of Aristotle: Revised Oxford Translation*, i. Transl. T. Loveday & E. S. Forster. (rev.) Princeton University Press, Princeton, 1237–50.

Barton, T. S. 1994. *Power and Knowledge: Astrology, Physiognomics, and Medicine under the Roman Empire*. University of Michigan Press, Ann Arbor.

Beard, M. & Henderson, J. 1998. 'The Emperor's New Body: Ascension from Rome.' Teoksessa M. Wyke (ed.) 1998, 191–220.

Boatwright, M. T. 1991. 'The Imperial Women of the Early Second Century A.D.' *American Journal of Philology* 112, 513–540.

Blok, J. & Mason, P. (eds.) 1987. *Sexual Asymmetry: Studies in Ancient Society*.

Gieben, Amsterdam.

Boyle, A. J. and Dominick, W. J. (eds.) 2003. *Flavian Rome: Culture, Image, Text*. Brill, Leiden.

Boys-Stones, G. 2007. 'Physiognomy and Ancient Psychological Theory.' Teoksessa S. Swain (ed.) 2007, 19–124.

Bradley, K. R. 1978. *Suetonius' Life of Nero. An Historical Commentary*. Collection Latomus 157. Editions Latomus, Bruxelles.

_____. 1998. 'Introduction.' Teoksessa J. C. Rolfe (ed.) 1998 (1914). *Suetonius. With an English translation by J. C. Rolfe* (rev. with a new introduction by K. R. Bradley). Harvard University Press, Cambridge, 1–29.

Canter, H. V. 1928. 'Personal Appearance in the Biography of the Roman Emperors.' *Studies in Philology* 25, 385–399.

Carney, T. F. 1968. How Suetonius' Lives Reflect on Hadrian. *Proceedings of the African Classical Association* 11, 7–24.

Cokayne, K. 2003. *Experiencing Old Age in Ancient Rome*. Routledge, London.

Collingwood, R. G. 1956. *The Idea of History*. Galaxy, New York.

Connell, R. W. 1995. *Masculinities*. University of California Press, Berkeley.

Coninck, Lucas de. 1983. *Suetonius en de archivalia*. AWLSK, Bruxelles.

Corbeill, A. 1997. 'Dining Deviants in Roman Political Invective.' Teoksessa J. P. Hallett & M. B. Skinner (eds.) 1997, 99–128.

_____. 2002. 'Political Movement: Walking and Ideology in Republican Rome.' Teoksessa D. Fredrick (ed.) 2002, 182–215.

Dasen, V. & Wilgaux, J. 2008. *Langages et métaphores du corps dans le monde antique*. Presses universitaires de Rennes, Rennes.

Dench, E. 1998. 'Austerity, Excess, Success, and Failure in Hellenistic and Early Imperial Italy.' Teoksessa M. Wyke (ed.) 1998, 121–146.

Deutsch, M. E. 1917. 'Concerning Caesar's Appearance.' *Classical Journal* 12, 247–253.

Dover, K. J. 1978. *Greek Homosexuality*. Harvard University Press, Cambridge.

- Edwards, C. 1993. *The Politics of Immorality in Ancient Rome*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Elsner, J. 2007. 'Physiognomics: Art and Text.' Teoksessa S. Swain (ed.) 2007, 203–327.
- Evans, E. C. 1935. 'Roman Descriptions of Personal Appearance.' *Harvard Studies in Classical Philology* 46, 43–84.
- _____. 1941. 'The Study of Physiognomy in the Second Century A.D.' *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 72, 96–108.
- _____. 1969. *Physiognomics in the Ancient World*. Transactions of the American Philosophical Society vol. 59. part 5. American Philosophical Society, Philadelphia.
- Foxhall, L. & Salmon, J.(eds.) 1998a. *Thinking Men: Masculinity and its Self-Representation in the Classical Tradition*. Routledge, London and New York.
- _____. 1998b. *When Men Were Men: Masculinity, Power and Identity in Classical Antiquity*. Routledge, London and New York.
- Foucault, M. 1990 (1978). *The Care of the Self. The History of Sexuality* Vol. 3 (15th ed.), Transl. by R. Hurley. Penguin Books, Harmondsworth.
- Fredrick, D. (ed.) 2002. *The Roman Gaze: Vision, Power, and the Body*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Förster, R. 1893. *Scriptores Physiognomici Graeci et Latini*. B. G. Teubner, Leipzig.
- Gardner, J. F. 1986. *Women in Roman Law and Society*. Croom Helm, London.
- Gleason, M. W. 1990. 'The Semiotics of Gender: Physiognomy and Self-Fashioning in the Second Century C.E.' Teoksessa D. M. Halperin & J. J. Winkler & F. I. Zeitlin (eds.) 1990a, 389–416.
- _____. 1995. *Making Men: Sophists and Self-Presentation in Ancient Rome*. Princeton University Press, Princeton.
- Golden, M. & Toohey, P. 2003. 'Introduction.' Teoksessa Golden & Toohey (eds.) 2003, 1–20.
- _____. (eds.) 2003. *Sex and Difference in Ancient Greece and Rome*. Edinburgh University Press, Edinburgh.

- Grant, M. 1995. *Greek and Roman Historians : Information and Misinformation*. Routledge, London.
- Grant, M. & Kitzinger, R. (eds.) 1988. *Civilization of the Ancient Mediterranean: Greece and Rome*. Scribner's, New York.
- Gunderson, E. 1998. 'Discovering the Body in Roman Oratory.' Teoksessa M. Wyke (ed.) 1998, 169–189.
- _____. 2000. *Staging Masculinity: the Rhetoric of Performance in the Roman World*. University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Hallett, J. P. & Skinner, M. B. (eds.) 1997. *Roman Sexualities*. Princeton University Press, Princeton.
- Halperin, D. M. 1990. *One Hundred Years of Homosexuality and Other Essays on Greek Love*. Routledge, London and New York.
- _____. 2002. 'The First Homosexuality?' Teoksessa Nussbaum & Sihvola (eds.) 2002, 229–268.
- _____. 2003. 'The Social Body and the Sexual Body.' Teoksessa M. Golden & P. Toohey (eds.) 2003, 131–150.
- Halperin, D. M. & Winkler, J.J. & Zeitlin, F.I. (eds.) 1990a. *Before Sexuality: the Construction of Erotic Experience in the Ancient Greek World*. Princeton University Press, Princeton.
- _____. 1990b. 'Introduction.' Teoksessa D. M. Halperin J. J. Winkler & F. I. Zeitlin (eds.) 1990a, 1–17.
- Harlow, M. 1998. 'In the Name of the Father: Procreation, Paternity and Patriarchy.' Teoksessa L. Foxhall & J. Salmon (eds.) 1998, 155–169.
- Henderson, J. 1988. 'Greek Attitudes toward Sex.' Teoksessa Grant & Kitzinger (eds.) 1988, 1249–1263.
- Hoyland, R. 2007. 'A New Edition and Translation of the Leiden Polemon.' Teoksessa S. Swain (ed.) 2007, 329–463.
- Hurley, D. W. (ed.) 1993. *An Historical and Historiographical Commentary on Suetonius' Life of C. Caligula*. American Classical Studies 32. Scholars Press, Atlanta.

_____(ed.) 2001. *Suetonius: Diius Claudius*. Cambridge University Press, Cambridge.

Huskinson, J. (ed.) 2000. *Experiencing Rome: Culture, Identity and Power in the Roman Empire*. Routledge, London.

Hälikkää, R. 2002. 'Discourses of Body, Gender and Power in Tacitus.' Teoksessa P. Setälä et al. (ed.) 2002. *Women, Wealth and Power in the Roman Empire*. (Acta Instituti Romani Finlandiae 25) Institutum Romanum Finlandiae, Rome, 75–104.

Jokinen, A. & Juhila, K. & Suoninen, E. 1993. *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino, Tampere.

Jones, B. & Milns, R. 2002. *Suetonius, the Flavian Emperors: a Historical Commentary, with Translation and Introduction*. Bristol Classical, Bristol.

Johnston, D. 1999. *Roman Law in Context*. Cambridge University Press, Cambridge.

Joshel, S. R. 1997. 'Female Desire and the Discourse of Empire.' Teoksessa J. P. Hallett & M. B. Skinner (eds.) 1997, 221–254.

Kampen, N. B. 1988. 'Preface.' Teoksessa L. Foxhall, & J. Salmon (eds.) 1998a, x–xi.

Karras, R. M. 2000. 'Active/Passive, Acts/Passions: Greek and Roman Sexualities.' *American Historical Review* 4/105, 1250–1265.

Kaster, R. A. 1995. *C. Suetonius Tranquillus. De Grammaticis et Rhetoribus*. With a translation, introduction, and commentary by R. A. Kaster. Clarendon Press, Oxford.

_____. 1992. *Studies on the Text of Suetonius De grammaticis et rhetoribus*. American Classical Studies 28. Scholars Press, Atlanta.

Kennedy, G. A. 1972. *The Art of Rhetoric in the Roman World, 300 B.C.-A.D. 300*. Princeton University Press, Princeton, N.J..

Kleiner, D. E. E. 1992. *Roman Sculpture*. Yale University Press, New Haven.

Langlands, R. 2006. *Sexual Morality in Ancient Rome*. Cambridge University Press, West Nyack.

Laquer, T. 1995. *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*. Harvard University Press, Cambridge.

- L'Hoir, F. S. 1992. *The Rhetoric of Gender Terms: 'Man' and 'Woman', and the Portrayal of Character in Latin Prose*. Mnemosyne 120. Brill, Leiden.
- Liebeschuetz, J. H. W. G. 1996 (1979). *Continuity and Change in Roman Religion*. (Special ed.) Clarendon Press, Oxford.
- Lilja, S. 1983. *Homosexuality in Republican and Augustan Rome*. (Commentationes Humanarum Litterarum 74). Societas Scientiarum Fennica, Helsinki.
- Lintott, A. 1991. 'Roman Historians.' Teoksessa J. Boardman & J. Griffin & O. Murray (eds.) 1991. *The Oxford History of the Roman World*. Oxford University Press, Oxford, 268–287.
- Linkomies, E. 1999 (1960). 'Suetoniuksen elämä ja teokset.' Teoksessa *Suetonius: Rooman keisarien elämäkertoja*. (2. p.). WSOY, Helsinki, v–xv.
- Lovén, L. L. 2007. 'Public Roles and Personal Status: The Case of Antonia Minor.' Teoksessa Lovén, L. L. & Strömberg, A. (eds.) 2007, 89–106.
- Lovén, L. L. & Strömberg, A. (eds.) 2007. 'Public Roles and Personal Status: Men and Women in Antiquity.' *Proceedings of the Third Nordic Symposium on Gender and Women's History in Antiquity*. Paul Åströms Förlag, Sävedalen.
- Macé, A. 1900. *Essai sur Suétone*. Fontemoing, Paris.
- Mason, H. J. 1984. 'Physiognomy in Apuleius' *Metamorphoses* 2. 2..' *Classical Philology* 4/79, 307–309.
- Mayordomo, M. 2006. 'Construction of Masculinity in Antiquity and Early Christianity.' *Lectio Difficilior* 2/2006. [http://www.lectio.unibe.ch/06_2/marin_construction.htm], luettu 5. 3. 2007.
- Montserrat, D. (ed.) 1998. *Changing Bodies, Changing Meanings: Studies on the Human Body in Antiquity*. Routledge, London.
- _____. 2000. 'Reading Gender in the Roman World.' Teoksessa J. Huskinson (ed.) 2000, 153–181.
- Mooney, G. W. (ed.) 1930. *C. Suetoni Tranquilli de uita Caesarum libri VII – VIII*. Longmans, Green and Co., London.
- Mustakallio, K. 2008. *Uskonto ja yhteisö antiikin Roomassa*. Gaudeamus, Helsinki.

- Newbold, R. F. 1984. 'Suetonius' Boundaries.' *Latomus* 43, 118–132.
- Nussbaum, M. C. & Sihvola, J. (eds.) 2002. *The Sleep of Reason*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Parker, H. N. 1997. 'The Teratogenic Grid.' Teoksessa J. P. Hallett & M. B. Skinner (eds.) 1997, 47–65.
- Parkin, T. G. 2003. *Old Age in the Roman World: a Cultural and Social History*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Phillips, K. M. & Reay, B. 2002. 'Introduction.' Teoksessa K. M. Phillips & B. Reay (eds.) 2002, 1–15.
- Phillips, K. M. & Reay, B. (eds.) 2002. *Sexualities in History: a Reader*. Routledge, New York and London.
- Pomeroy, S. B. 1995 (1975). *Goddesses, Whores, Wives, Slaves: Women in Classical Antiquity*. (2nd ed.). Shochon Books, New York.
- Richlin, A. 1992 (1983). *The Garden of Priapus: Sexuality and Aggression in Roman Humor*. (rev. ed.). Oxford University Press, New York.
- Saller, R. P. 1994. *Patriarchy, Property, and Death in the Roman Family*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Sandnes, K. O. 2002. *Belly and the Body in the Pauline Epistles*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Sarasti-Wilenius, R. 2007. 'Historiankirjoitus.' Teoksessa S. Kivistö & H. K. Riikonen & E. Salmenkivi & R. Sarasti-Wilenius (toim.) 2007. *Kirjallisuus antiikin maailmassa*. Teos, Helsinki, 382–407.
- Sennett, R. 1994. *Flesh and Stone: the Body and the City in Western Civilization*. Faber and Faber Ltd., London.
- Setälä, P. & Berg, R. & Hälikkä, R. & Keltanen, M. & Pölönen, J. & Vuolanto, V. 2002. *Women, Wealth and Power in the Roman Empire*. (Acta Instituti Romani Finlandiae 25) Institutum Romanum Finlandiae, Rome.
- Skinner, M. B. 1996. 'Zeus and Leda: The Sexuality Wars in Contemporary Classical Scholarship.' *Thamyris* 3.1 (1996), 103–123.
[<http://www.stoa.org/hopper/text.jsp?doc=Stoa:text:2002.01.0006>], luettu 10.4.2010.

_____. 1997. 'Introduction.' Teoksessa J. P. Hallett & M. B. Skinner (eds.) 1997, 5–25.

_____. 2005. *Sexuality in Greek and Roman Culture*. Blackwell, Malden.

Swain, S. (ed.) 2007a. *Seeing the Face, Seeing the Soul: Polemon's Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam*. Oxford University Press, Oxford.

_____. 2007b. 'Introduction.' Teoksessa S. Swain (ed.) 2007, 1–16.

_____. 2007c. 'Polemon's 'Physiognomy'.' Teoksessa S. Swain (ed.) 2007, 125–202.

Vidén, G. 1993. 'Women in Roman Literature: Attitudes of Authors under the Early Empire.' *Studia Graeca et Latina Gothoburgensia* 57. Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg.

Wallace-Hadrill, A. 1983. *Suetonius: the Scholar and His Caesars*. Duckworth, London.

_____. 1989a. (ed.) *Patronage in Ancient Society*. Routledge, London and New York.

_____. 1989b. 'Patronage in Roman Society: from Republic to Empire.' Teoksessa A. Wallace-Hadrill (ed.) 1989a, 63–87.

Walters, J. 1997. 'Invading the Roman Body: Manliness and Impenetrability in Roman Thought.' Teoksessa J. P. Hallett & M. B. Skinner (eds.) 1997, 29–43.

Wardle, D. 1994. *Suetonius' Life of Caligula. A Commentary*. Collection Latomus 225. Editions Latomus, Bruxelles.

Wiesner-Hanks, M. E. 2001. *Gender in History*. Blackwell, Malden.

Wilkinson, S. 2005. *Caligula*. Routledge. London and New York.

Williams, C. A. 2010 (1999). *Roman Homosexuality*. (2nd rev. ed.). Oxford University Press, Oxford.

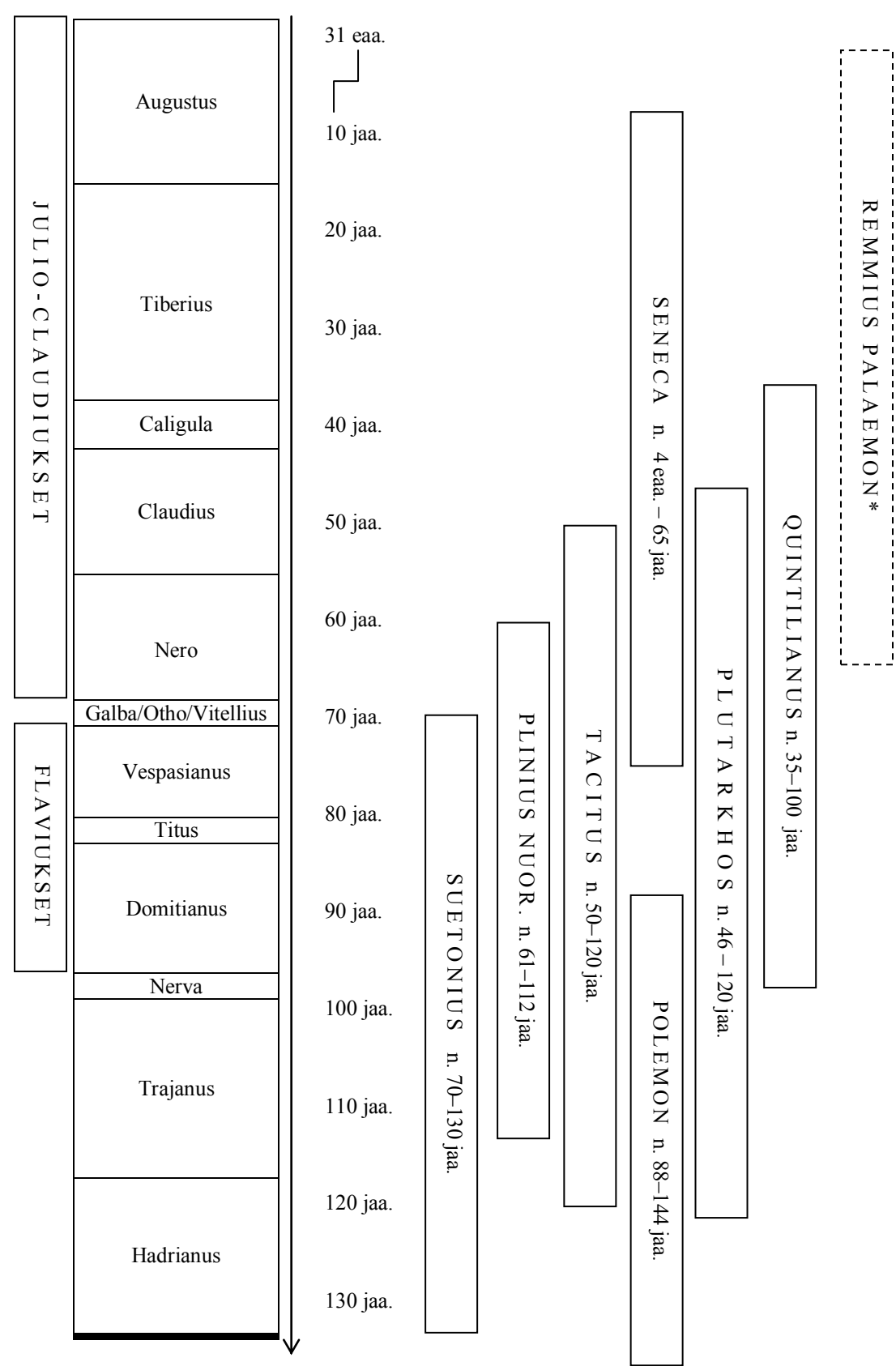
Wyke, M. 1997. 'Introduction.' *Gender and History* 3/9, 425–431.

_____. 1998. (ed.) *Parchments of Gender: Deciphering the Bodies of Antiquity*. Clarendon Press, Oxford.

Zanker, P. 1995. *The Mask of Socrates: the Image of the Intellectual in Antiquity*. Transl. by A. Shapiro. University of California Press, Los Angeles and Berkeley.

_____. 1988. *The Power of Images in the Age of Augustus*. Transl. by A. Shapiro.
University of Michigan Press, Ann Arbor.

LIITE 1. Kaavio: Keisarien hallintokaudet ja kirjoittajien arvioidut elinajat

*Remmius Palaemonin elinvuosista ei ole säilynyt tietoja

LIITE 2. Kartta: Rooma ja Hippo Regius

LIITE 3. Ulkonäön kuvaukset Suetoniuksen keisarielämäkerroissa

Divus Iulius

Iul. 45 *Fuisse traditur excelsa statura, colore candido, teretibus membris, ore paulo pleniore, nigris vegetisque oculis, valitudine prospera, nisi quod tempore extremo repente animo linqui atque etiam per somnum exterreri solebat. Comitiali quoque morbo bis inter res agendas correptus est.*

2 *Circa corporis curam morosior, ut non solum tonderetur diligenter ac raderetur, sed vellere-tur etiam, ut quidam exprobraverunt, calvitii vero deformitatem iniquissime ferret, saepe obrectatorum iocis obnoxiam expertus. Ideoque et deficientem capillum revocare a vertice adsueverat et ex omnibus decretis sibi a senatu populoque honoribus non aliud aut recepit aut usurpavit libentius quam ius laureae coronae perpetuo gestandae.*

3 *Etiam cultu notabilem ferunt; usum enim lato clavo ad manus fimbriato nec umquam aliter quam ut super eum cingeretur, et quidem fluxiore cinctura; unde emanasse Sullae dictum optimates saepius admonentis, ut male praecinctum puerum caverent.*

[...]

Iul. 45 Sanotaan että hän oli kookas, että hän oli vaaleaverinen, sirojäseninen, että hänen kasvonsa olivat verrattaen täyteläiset ja silmänsä hyvin eloisat, että hänen terveytensä oli hyvä vanhemmalle puolelle ikää, jolloin häntä vaivasivat äkilliset pyörtymiskohtaukset ja myös painajaisunet. Sotaretkillä ollessaan hän koki kahdesti kaatumataudin kohtauksia.

2 Hän hoiti hiukan liian tarkasti ruumistaan, antoi kammata huolellisesti hiuksensa ja ajella partansa, vieläpä nyppiä pois liikoja ihokarvojansa, kuten joku on väittänyt. Rumentava kaljupäisyys oli hänestä sietämätöntä, koska hän havaitsi sen antavan moittijoille aiheutta ivailuun. Siitä syystä hän antoi kammata harvat hiuksensa päälaelta eteenpäin, ja kaikista kun-nianosoituksista hän otti mieluummin vastaan oikeuden kantaa aina laakeriseppelettä.

3 Hänen sanotaan myös pukeutuneen huomattavalla tavalla, käyttäneen senaattorin tunkaa, jonka ripsutetut hihat ulottuivat ranteisiin, ja sen päällä aina tosin vain väljää vyötä; ja tästä kerrotaan Sullan saaneen aiheen ivailuunsa monesti kehottaessaan optimaatteja varo-maan huonosti vyötettyä poikaa.

[...]

Divus Augustus

Aug. 79 *Forma fuit eximia et per omnes aetatis gradus venustissima, quamquam et omnis lenocinii neglegens; in capite comendo tam incuriosus, ut raptim compluribus simul tonsoribus operam daret ac modo tonderet modo raderet barbam eoque ipso tempore aut legeret aliquid aut etiam scriberet. Vultu erat vel in sermone vel tacitus adeo tranquillo serenoque, ut quidam e primoribus Galliarum confessus sit inter suos, eo se inhibitum ac remollitum quo minus, ut destinarat, in transitu Alpium per simulationem conloquii propius admissus in praecipitium propelleret.*

2 *Oculos habuit claros ac nitidos, quibus etiam existimari volebat inesse quiddam divini vigoris, gaudebatque, si qui sibi acrius contuenti quasi ad fulgorem solis vultum summitteret; sed in senecta sinistro minus vidit; dentes raros et exiguos et scabros; capillum leviter inflexum et subflavum; supercilia coniuncta; mediocres aures; nasum et a summo eminentiorem et ab imo deductiorem; colorem inter aquilum candidumque; staturam brevem — quam tamen Iulius Marathus libertus et a memoria eius quinque pedum et dodrantis fuisse tradit, — sed quae commoditate et aequitate membrorum occuleretur, ut non nisi ex comparatione astantis alicuius procerioris intellegi potest.*

Aug. 80 [...] *Coxendice et femore et crure sinistro non perinde valebat, ut saepe etiam inclaudicaret; sed remedio harenarum atque harundinum confirmabatur. [...]*

Aug. 79 Hän oli harvinaisen kaunis mies ja erittäin viehättävä kaikkina ikäkausinaan, vaikka hän ei huolehtinut mistään kauneushoidosta. Tukkansa kampauksesta hän välitti niin vähän, että antoi useiden parturien työskennellä yhtä aikaa kaikessa kiireessä, ja partansa hän antoi milloin leikata, milloin taas ajella samalla itse jotain lukien tai kirjoittaen. Hänen kasvojensa ilme oli sekä hänen keskustellessaan että vaiti ollessaan niin rauhallinen ja leppoisa, että eräs Gallian provinssien johtomies tunnusti maanmiehilleen sen lepyttäneen hänet siinä määrin, ettei hän ollut aikomuksensa mukaisesti työntänyt keisaria alas jyrkänteeltä, kun oli saanut tilaisuuden lähestyä häntä muka keskustellakseen hänen kanssaan hänen kulkiessaan Alppien yli.

2 Hänen silmänsä olivat kirkkaat ja loistavat, hän halusi ihmisten otaksuvan että niissä oli jonkinlaista jumalallista voimaa, ja katsellessaan tarkasti jotakuta hän oli hyvillään, jos tämä painoi katseensa alas kuin auringon paistessa; mutta vanhemmittain hänen vasemman silmänsä näkö heikkeni. Hänen hampaansa olivat erillään toisistaan, pienet ja huonosti hoidettut; tukka oli hiukan kähärä ja vaaleahko, kulmakarvat yhteen kasvaneet. Korvat olivat keskikokoiset, ja nenä ylhäältä hiukan kaartuva, alempaa loivempi. Ihonväri ei ollut tumma eikä vaaleakaan. Hän oli lyhyenlöntä – hänen vapa-uttamansa orja ja hovin historioitsija Julius Marathus tosin sanoo hänen olleen viiden jalan ja yhdeksän tuuman pituinen – mutta sen salasi hänen ruumiinsa sopusuhtaisuus ja symmetria, ja sen havaitsi vain, kun vertasi häntä johonkin hänen vieressään seisovaan kookkaampaan henkilöön.

Aug. 80 [...] Hänen vasen lonkkansa, reitensä ja säärensä olivat heikonlaiset, niin että hän usein ontuikin, mutta hän vahvisti niitä käyttämällä hiekkakylpyjä ja kääreitä. [...]

Tiberius

Tib. 68 *Corpore fuit amplo atque robusto, statura quae iustam excederet; latus ab umeris et pectore, ceteris quoque membris usque ad imos pedes aequalis et congruens; sinistra manu agiliore ac validiore, articulis ita firmis, ut recens et integrum malum digito terebraret, caput pueri vel etiam adulescentis talitro vulneraret.*

2 *Colore erat candido, capillo pone occipitium summissiore ut cervicem etiam obtegeret, quod gentile in illo videbatur; facie honesta, in qua tamen crebri et subinde tumores, cum praegrandibus oculis et qui, quod mirum esset, noctu etiam et in tenebris viderent, sed ad breve et cum primum e somno patuissent; deinde rursum hebescebant.*

3 *Incedebat cervice rigida et obstipa,³⁴⁹ adducto fere vultu, plerumque tacitus, nullo aut rarissimo etiam cum proximis sermone eoque tardissimo, nec sine molli quadam digitorum gesticulatione. Quae omnia ingrata atque arrogantiae plena et animadvertit Augustus in eo et excusare temptavit saepe apud senatum ac populum professus naturae vitia esse, non animi.*

Tib. 68 Hän oli ruumiinrakenteeltaan komea ja roteva, tavallista pitempi, leveäharteinen ja -rintainen, jäseniltään tasa- ja sopusuhtainen jalkojaan myöten; hänen vasen kätensä oli toista herkkäliikkeisempi ja vankempi, ja sen nivelet olivat niin voimakkaat, että hän pystyi lävistämään sormella tuoreen, terveen omenan ja rikkomaan pojan tai nuorukaisenkin kallon sitä näpsäyttämällä.

2 Hän oli vaaleaverinen ja antoi tukkansa kasvaa takaa verrattain pitkäksi, niin että se peitti hänen niskansakin; tämä näytti hänessä olevan sukuperintöä. Hänen kasvonsa olivat kauniit, mutta niihin voi äkkiä ilmaantua joukko ajettumia; silmät olivat harvinaisen isot, ja hän voi, ihme kyllä, nähdä myös pimeässä, mutta vain vähän aikaa, juuri unesta herättyään; sitten näkö niissä jälleen heikentyi.

3 Hän käveli niska jäykkänä ja [etukumarassa], kasvoissa ankanlainen ilme, ja enemmälti vaiti ollen, keskusteli harvoin tai ei koskaan läheistensä kanssa, ja jos puhui, niin hyvin harkitsevasti ja liikutellen sormiansa kevyesti. Kaikki nämä hänen maneerinsa olivat epämiellyttäviä ja ilmaisivat vaateliaisuutta; ne havaitsi jo Augustus ja yritti usein puolustella niitä senaatille ja kansalle selittäen niiden olevan luonnon virheitä eikä tarkoituksellisia.

³⁴⁹ Termi saatoi merkitä ”etukumaran” lisäksi myös ”toiselle puolelle kallistunutta”.

Caligula

Cal. 3 *Omnes Germanico corporis animique virtutes, et quantas nemini cuiquam, contigisse satis constat: formam et fortitudinem egregiam, ingenium in utroque eloquentiae doctrinaeque genere praecellens, benivolentiam [...]. Formae minus congruebat gracilitas crurum, sed ea quoque paulatim repleta assidua equi vocatione post cibum.* [...]

Cal. 50 *Statura fuit eminenti, colore expallido, corpore enormi, gracilitate maxima cervicis et crurum, oculis et temporibus concavis, fronte lata et torva, capillo raro at circa verticem nullo, hirsutus cetera. Quare transeunte eo prospicere ex superiore parte aut omnino quacumque de causa capram nominare, criminosum et exitiale habebatur. Vultum vero natura horridum ac taetrum etiam ex industria efferabat componens ad speculum in omnem terrorem ac formidinem.*

Cal. 3 Ollaan yleisesti sitä mieltä, että Germanicuksella oli kaikki ruumiin ja hengen parhaat ominaisuudet suuremmassa määrin kuin kellään toisella: hän oli kaunis mies, verrattoman urhoollinen, osasi käyttää puhuessaan erittäin hyvin sekä latinan että kreikan kieltä, oli harvinaisen oppinut ja hyväntahtoinen [...]. Hänen hoikat säärensä eivät olleet oikein sopu-soinnussa hänen muun ruumiinsa kanssa, mutta hän vahvisti niitä vähitellen ratsastamalla säännöllisesti ateriain jälkeen.
[...]

Cal. 50 Hän oli tavattoman kookas ja erittäin kalpea, keskiruumis oli tavattoman suuri, mutta kaula ja sääret olivat kovin heikot. Hänen silmäkuoppansa ja ohimonsa olivat ontevat, otsa leveä ja julmannäköinen, tukka ohut ja täysin lähtenyt pääläeltä, vaikka hänen ruumiinsa muuten oli karvainen. Siitä syystä oli kuoleman uhalla kielletty katselemasta häntä hänen ohi kulkiessaan ylemmältä paikalta ja puhumasta missään tapauksessa vuohesta. Kasvot olivat jo luonnostaan kauhean rumat, mutta hän muutti ne tahallaan vielä inhottavammiksi harjoittamalla kaikenlaisia pelottavia ja kauhistuttavia ilmeitä peilin edessä.

Divus Claudius

Claud. 30 *Auctoritas dignitasque formae non defuit ei, verum stanti vel sedenti ac praecipue quiescenti, nam et prolixo nec exili corpore erat et specie canitieque pulchra, opimis cervicibus; ceterum et ingredientem destituebant poplites minus firmi, et remissee quid vel serio agentem multa dehonestabant: risus indecens, ira turpior spumante rictu, umentibus naribus, praeterea linguae titubantia caputque cum semper tum in quantulocumque actu vel maxime tremulum.*

[...]

Nero

Nero 51 *Statura fuit prope iusta, corpore maculoso et fetido, subflavo capillo, vultu pulchro magis quam venusto, oculis caesis et hebetioribus, cervice obesa, ventre proiecto, gracillimis cruribus, valitudine prospera; nam qui luxuriae immoderatissimae esset, ter omnino per quattuordecim annos languit, atque ita ut neque vino neque consuetudine reliqua abstineret; circa cultum habitumque adeo pudendus, ut comam semper in gradus formatam peregrinatione Achaica etiam pone verticem summiserit ac plerumque synthesinam indutus ligato circum collum sudario in publicum sine cinctu et discalciatus.*

[...]

Claud. 30 Hän osasi esiintyä vaikuttavasti ja arvokkaasti, mutta vain seisoessaan paikallaan tai istuessaan ja varsinkin ollessaan makuulla, sillä hän oli kookas, ei hoikka, hänen kasvonsa olivat miellyttävät, valkoinen tukka oli kaunis ja kaula täyteläinen. Mutta hänen kävellessään hänen heikot polvensa notkahtelivat, ja hänessä oli sekä hänen jouten ollessaan että vakavasti toimiessaan monia rumentavia piirteitä: hän nauraa röhötti, ja vihoissaan hän näytti vielä inhottavammalta suun vaahdotessa ja sierainten valuessa; sitä paitsi hän änkytti ja hänen päänsä tärisi aina, mutta varsinkin hänen jotain tehdessään. [...]

Nero 51 Nero oli suunnilleen keskikokoinen, hänen ruumiinsa oli läikkää ja pahanhajuinen, tukka oli vaalea, kasvojen piirteet kauniit, mutta eivät miellyttävät, silmät siniset ja heikonlaiset, kaula paksu, vatsa ulkoneva, sääret hyvin hoikat. Hänen terveytensä oli hyvä; vaikka hän oli elänyt kaikin tavoin irستاasti, hän oli ollut neljätoista vuotta kestäneenä hallituskautenaan vain kolmesti sairaana eikä silloinkaan niin pahasti, että hänen olisi täytynyt pidättäytyä viinin juonnista enempää kuin muistakaan tottumuksistaan. Hän pukeutui ja käyttäytyi täysin välinpitämättömästi, hänen tukkinsa oli aina pitkinä suortuvina ja ulottui hänen Kreikanmatkallaan olkapäille saakka. Julkisuudessa hän esiintyi monesti yllään väljä takki, nenäliina kaulassa, vyötä vailla ja paljain jaloin. [...]

Galba

Galb. 21 *Statura fuit iusta, capite praecalvo, oculis caeruleis, adunco naso, manibus pedibusque articulari morbo distortissimis, ut neque calceum perpeti nec libellos evolvere aut tenere omnino valeret. Excreverat etiam in dexteriore latere eius caro praependebatque adeo ut aegre fascia substringeretur.*

Galb. 21 Galba oli keskikokoinen, hänen päänsä oli aivan kalju, silmät olivat siniset, nenä käyrä. Hänen kätensä ja jalkansa olivat niin leininlyömät, ettei hän voinut sietää kauan kenkää jalassaan, ei avata kirjakääröä eikä edes pitää sitä käsissään. Hänen oikeassa kupees-
saan oli niin iso kasvannainen, että sitä oli vaikea pitää paikallaan siteen avulla.

Otho

Otho 12 *Tanto Othonis animo nequaquam corpus aut habitus competit. Fuisse enim et modicae staturae et male pedatus scamboque traditur, munditiarum vero paene muliebrium, vulso corpore, galericulo capiti propter raritatem capillorum adaptato et adnexo, ut nemo dinosceret; quin et faciem cotidie rasantare ac pane madido linere consuetum, idque instituisse a prima lanugine, ne barbatus umquam esset; sacra etiam Isidis saepe in lintea religiosaque veste propalam celebrasse.*

[...]

Otho 12 Othon ulkonainen olemus ja koko käyttäytyminen ei vastannut hänen täten osoittamaansa rohkeutta. Hänen sanotaan olleen keskikokoinen, lättäjalkainen ja väärsääriäinen ja melkein naisellisen turhamainen: kerrotaan että hän antoi nyhtää pois ihokarvansa ja käytti heikon tukankasvun vuoksi peruukkia, joka oli niin taitavasti tehty ja hänen päähänsä sovitettu, ettei kukaan sitä huomannut. Sanotaan vielä että hän ajeli partansa joka päivä ja hieroi kasvonsaan kostutetulla leivällä ja oli aloittanut tämän hoidon jo ensimmäisten haivenien ilmaantuessa, toivoen ettei hänelle ensinkään kasvaisi partaa. Isiksen juhlamenoihin hänen sanotaan tulleen julkisesti tämän uskonnon määräämä liinainen puku yllään.

[...]

Vitellius

Vit. 17.2 [...] *erat enim in eo enormis proceritas, facies rubida plerumque ex vinulentia, venter obesus,* [...].

Vit. 17. 2 [...] Hän oli näet harvinaisen kookas, hänen kasvonsa olivat punaiset ennen kaikkea liiallisesta viinin nauttimisesta, vatsa oli iso, [...].

Divus Vespasianus

Vesp. 20 *Statura fuit quadrata, compactis firmisque membris, vultu veluti nitentis: de quo quidam urbanorum non infacete, siquidem petenti, ut et in se aliquid diceret: "Dicam," inquit, "cum ventrem exonerare desieris."* [...]

Vesp. 20 Vespasianus oli hyvärakenteinen, hänellä oli lujat, voimakkaat jäsenet ja kasvoissa hänellä oli ponnistuksen ilme. Kun hän kerran kehotti erästä leikinlaskijaa tekemään pilaa hänestäkin, mies vastasi sukkelasti: ”Teen sen, kun lakkaat pinnistämästä.” [...]

Divus Titus

Tit. 3 *In puero statim corporis animique dotes exsplenduerunt, magisque ac magis deinceps per aetatis gradus: forma egregia et cui non minus auctoritatis inesset quam gratiae, praecipuum robur, quanquam neque procera statura et ventre paulo prociore.* [...]

Tit. 3 Titus osoitti jo poikaillessaan harvinaisia ruumiin ja hengen lahjoja, jotka yhä kehittyivät hänen myöhemmällä iällään. Hän oli erittäin kaunis mies, yhtä arvokkaan kuin viehättävänkin näköinen, tavattoman voimakas, vaikka ei kookas ja hänen vatsansa oli ulkoneva. [...]

[...]

Domitianus

Dom. 18 *Statura fuit procera, vultu modesto ruborisque pleno, grandibus oculis, verum acie hebetiore; praeterea pulcher ac decens, maxime in iuventa, et quidem toto corpore exceptis pedibus, quorum digitos restrictiores habebat; postea calvitio quoque deformis et obesitate ventris et crurum gracilitate, quae tamen ei valitudine longa remacruerant.*

Dom. 18 Domitianus oli pitkä ja hoikka, hänen kasvonsa olivat ilmeeltään vaatimattomat ja punakat. Hänen silmänsä olivat isot, mutta heikonlaiset. Varsinkin nuoruudessaan hän oli ollut kaunis ja sopusuhtainen, ruumiinrakenteeltaan moitteeton lukuun ottamatta jalkoja, joiden varpaat olivat käyränlaiset. Myöhemmällä iällä häntä rumensivat kaljupäisyys, vatsakkuus ja ohuet sääret, jotka tosin olivat laihtuneet hänen ollessaan kauan sairaana.

2 *Commendari se verecundia oris adeo sentiebat, ut apud senatum sic quondam iactaverit: "Usque adhuc certe et animum meum probastis et vultum." Calvitio ita offendebar, ut in contumeliam suam traheret, si cui alii ioco vel iurgio obiectaretur; quamvis libello, [...].*

2 Hän tiesi varsin hyvin miten edullinen hänelle oli hänen vaatimaton ilmeensä ja kerskui siitä syystä kerran senaatissa: ”Toistaiseksi olette hyväksyneet ainakin minun mielenlaatuni ja ulkonäköni.” Kaljupäisyys harmitti häntä siinä määrin, että hän katsoi henkilökohtaiseksi loukkaukseksi, jos jonkun toisen samaa kauneusvirhettä moitittiin leikillä tai torailtaessa, [...].

Teksti: J. C. Rolfe (ed.) 1998. *Suetonius*. (rev.). Harvard University Press, Cambridge.

Suomennos: J. Hollo. 1999. *Suetonius: Rooman keisarien elämäkertoja*. (2. p.). WSOY, Helsinki

LIITE 4. Remmius Palaemonin elämäkerta

De Gramm. 23.1 *Q. Remmius Palaemon, Vicetinus, mulieris verna, primo, ut ferunt, textrinum, deinde herilem filium dum comitatur in scholam, litteras didicit.*

2 *Postea manumissus docuit Romae ac principem locum inter grammaticos tenuit, quanquam infamis omnibus vitiis, palamque et Tiberio et mox Claudio praedicantibus, nemini minus institutionem puerorum vel iuvenum committendam.*

3 *Sed capiebat homines cum memoria rerum, tum facilitate sermonis; nec non etiam poemata faciebat ex tempore. Scripsit vero variis, nec vulgaribus metris.*

4 *Arrogantia fuit tanta, ut M. Varronem porcum appellaret; secum et natas et morituras litteras iactaret; nomen suum in "Bucolicis" non temere positum, sed praesagante Virgilio, fore quandoque omnium poetarum ac poematum Palaemonem iudicem.³⁵⁰ Gloriabatur etiam, latrones quondam sibi propter nominis celebritatem parsisse.*

5 *Luxuriae ita indulsit, ut saepius in die lavaret, nec sufficeret sumptibus, quanquam ex schola quadringena annua caperet, ac non multo minus ex re familiari;*

De Gramm. 23.1 Quintus Remmius Palaemon Vicetiasta syntyi naisen orjaksi. Kerrotaan, että hän oppi ensin kutojan ammatin ja sai sen jälkeen kirjallisen koulutuksen emäntänsä pojan seuralaisena koulussa.

2 Vapauduttuaan hän opetti Roomassa, missä hän oli yksi johtavista grammatikoista siitä huolimatta, että hän oli kuuluisa kaikenlaisista paheistaan, ja vaikka Tiberius ja myöhemmin myös Claudius julkisesti julistivat, ettei kukaan voisi olla vähemmän sopiva poikien ja nuorukaisten opetuksen järjestäjäksi.

3 Mutta hän teki vaikutuksen ihmisiin sekä muistillaan että puhetaitoinsa vaivattomuudella; hän saattoi lausua runoja *ex tempore* ja kirjoitti monenlaisissa harvinaisissa runomitoissa.

4 Hän oli niin röyhkeä, että kutsui Marcus Varroa siaksi ja sanoi, että kirjallisuus oli syntynyt ja tulisi kuolemaan hänen mukanaan ja ettei hänen nimeään mainita Bucolica-teoksessa sattumalta, vaan Vergilius oli ennustanut erään Palaemonin tulevan vielä tuomitsemaan kaikkia runoilijoita ja heidän runojaan. Hän leuhki myös, että ryöstäjät olivat kerran säästäneet hänet kuuluisuutensa ansiosta.

5 Hän antautui niin paljon ylellisyyden halulle, että peseytyi useita kertoja päivässä, eikä saanut varojaan riittämään, vaikka hän sai koulustaan 400 000 sestertiuksen vuositulot, eikä juuri vähempää yksityisomistuksistaan,

³⁵⁰ Verg. *Ecl.* 3.50 ff.

6 *cuius diligentissimus erat, cum et officinas promercalium vestium exerceret, et agros adeo coleret, ut vitem manu eius insitam satis constet CCCLX uvas edidisse.*³⁵¹

7 *Sed maxime flagrabat libidinibus in mulieres, usque ad infamiam oris; dicto quoque non infaceto notatum ferunt cuiusdam, qui cum in turba osculum sibi ingerentem quanquam refugiens devitare non posset, "Vis tu," inquit, "magister, quotiens festinantem"*³⁵² *aliquem vides, abligurire?"*

Teksti: Kaster, R. A. 1995. *C. Suetonius Tranquillus. De Grammaticis et Rhetoribus*. Clarendon Press, Oxford.

6 joiden hoidossa hän oli erittäin huolellinen. Hän nimittäin pyöritti työpajoja, joissa valmistettiin vaatteita markkinoilla myytäväksi ja oli myös niin kiinnostunut maanviljelyksestä, että on tunnettu tosiasia, että hänen itse kasvattamastaan viiniköynnöksestä saatiin satoa 360 päivänä vuodessa.

7 Mutta hän tunsu suurta himoa naisia kohtaan – ja meni siinä niin pitkälle, että jopa hänen suunsa oli huonossa maineessa. Sanotaan myös, että häntä pilkattiin nokkelan huomautuksen vuoksi, jonka eräs mies, yritettyään ensin turhaan väistää hänen tervehdyssuudelmaansa ihmisjoukossa, lausahti: *Maestro, haluatteko nuolla jokaista, jonka näette tulevan?*

Suomennos: E. Rönkkö.

³⁵¹ Juliaanisen kalenterin mukaan vuodessa oli 360 päivää. Tosin kuin esim. Loebin kääntäjä, Kaster tulkitsee kohdan tarkoittavan, että Palaemonin käynnöksestä olisi saatu satoa vuoden jokaisena päivänä. Tämä ei ole voinut kuitenkaan kirjallinen totuus, vaan Suetoniuksen ”faktana” ilmoittama (*satis constet*) tieto perustuu joko huhupuheeseen tai liioitteluun. XXX ymmärtää kohdan tarkoittavan, että käynnöksestä saatiin 360 rypäleterttua. Kaster 1995, s. 240–241. Edellinen vaikuttaa asiayhteydessä loogisemmalta vaihtoehdolta.

³⁵² Termiä *festinare* saatettiin käyttää puhekielessä myöskuvaamaan kliimaksiin kiirehtimistä.

LIITE 5. Kaavio: *Divus Augustus* ja fysiognomian maskuliininen ihmistyyppi

	AUGUSTUS	”LEIJONA”
SYMMETRIA	sopusuhtainen ja symmetrinen <i>commoditate et aequitate membrorum</i>	symmetrinen keho
LUONNE	erittäin uskollinen ystävilleen <i>amicitias [...]</i> <i>constantissime retinuit</i> tarkka, mutta suopea ja lempeä <i>non minus severus quam facilis et clemens</i>	ylpeä ja kunnianhimoinen, mutta rakastava, lempeä ja oikeudenmukainen
SILMÄT	kirkkaat ja loistavat <i>oculos claros ac nitidos</i>	hohtavat silmät
KARVOITUS	tukka hiukan kähärä ja lähellä kullan väriä <i>capillum leviter inflexum et subflavum</i>	kullanvaalea
KORVAT	keskikokoiset <i>mediocres aures</i>	keskikoko optimaalinen

Lähteet: Suet. *Aug.* 66, 67, 79; [Arist.] *Phgn.* 808b–814a; Polem. B2.

LIITE 6. Kaavio: *Caligula, Nero* ja fysiognomian feminiininen ihmistyyppi

	“LEOPARDI”	CALIGULA	NERO
SYMMETRIA	epäsymmetrinen	hyvin kookas, (keski)ruumis tavattoman suuri <i>statura eminenti, corpore enormi</i>	liian paksu kaula, ulkoneva vatsa, hyvin hoikat sääret <i>cervice obesa, ventre proiecto, gracillimis cruribus</i>
SILMÄT	pienet ja vaaleat, ontoissa kuopissa	silmäkuopat ontevat <i>oculis concavis</i>	siniset ja heikot <i>oculis caesis et hebetioribus</i>
KAULA	liian pitkä ja ohut	hyvin heikko <i>gracilitate maxima cervicis</i>	liian paksu <i>cervice obesa</i>
IHO	läikikäs, erittäin vaalea tai tumma	erittäin kalpea <i>colore expallido</i>	täynnä läikkiä ja pahanhajuinen <i>corpore maculoso et fetido</i>
HIUKSET	pehmeä	ohut tukka, päälaki kalju <i>capillo raro at circa verticem nullo</i>	tukka aina pitkinä suortuvina <i>comam semper in gradus formatam</i>
RAAJAT	heikot, ohuet, pehmeät	heikot <i>gracilitate maxima crurum</i>	hyvin hoikat <i>gracillimis cruribus</i>

Lähteet: [Arist.] *Phgn.* 808b–813a; Polem. B2; Suet. *Calig.* 50, *Nero* 51.